

1895
3

18954
18955

18956
18957

1910
18954

891.99
ep-31

ժողովելով միմեքանից Երեկոցեան սեւաթոյր վարա-
 դուրով ծածկելու կը փութար: «Մհ, կըսէր, միթէ
 առիկայ իմ կենացս պատկերը չէ, որ ծաղիկ կենացս
 սահելով՝ անոր տեղը ուրիշ մը կը յաջորդէ. կենացս
 ծառը տերեւաթափ ըլլալու վրայ է. գուցէ, ո՞վ գի-
 տէ, յուսացած էս յառաջարի ընկերներուս պէս իմ կե-
 նացս աստղն ալ ասուպի մը նման յաւիտենականու-
 թեան մէջ ընկզմի. բայց ո՞ր . . . հայրենիքէս եւ
 սիրելի ընտանիքէս հեռու. ահ, դուք սիրելի որ-
 դեակք իմ, արդեօք ո՞ր էք, և ի՞նչ վիճակի մէջ . . . »

Աչքը երկնից շափիւղեաց կամարին, ոսկեփայլ
 շքեղութեամբ կուռց դաշար ծածկող ձեղունին
 դարձունելով. «Մի սուրբ և անմահ Մակ, կըսէր.
 հայրենեաց սիրոյն համար արիութեամբ կուռող ու
 ինկող մարտիկներուն վարդազոյն ճաղաղեաց հետ,
 որոնք երկիրն անկողին և երկինքն անշուշտ հրաշա-
 կերտ աթու կընարեն, ես ալ իմ արիւնս խառնելու
 համար, վեհերոտութեան տիտղոսը չեմ ուզեր ձախ-
 տիս վրայ կրել. բայց . . . ահ. Հենրիկոս և Վարի-
 ամ, որոնց սէրը սիրտս դրաւած է. ասոնք են ահա,
 որ իրենց անյաղթելի խանդակաթ սիրովը զիս երկ-
 շտ և անզօր տղայ կը դարձունեն: Քանի որ կը յի-
 շեմ զիրենք, անկարելի կըլլայ որ այս ցաւազին և ու
 նոնց սետութեան կարօտէն շանթահար սիրտս ար-
 տասուաց ջերմ կաթիլներ հոսելով քիչ մը հանգչի.
 ո՞հ, սիրտս . . . Տէր իմ, սիրուն զաւակներս դող-
 ցես երկու քովերս առած, իրենց դեռ թոթովախօս
 լեզուով զիս կը կանչեն. Հոյր հոյր, ինայէ՛քու ան-
 ձիդ. զի ձեր կենքը մեզի սնուցանելու համար
 դեռ պիտի աշխատի: Աստուած իմ, տարածէ՛ քու
 ամենաբաւական բազուկդ մեր վրայ. թէ որ դուն
 սրաշտպան չըլլաս, անշուշտ անգութ բազդը զիս
 կը խեղձի: Նիստարազ դետինք կը թաւալէ. և դու,

Երկիր, մի սրտասուտ կը քս գիրիդ ամիսփելու մար-
 մինս, մինչեւ ընտանեացս գիրիք չվերադառնամ:

Գիշերը՝ խոնջ և դժբաղդ մարդիկներուն մեծ բա-
 րիք մի է. բայց սաստիկ ցաւ մը այն ինչ մշտակեր անգ-
 ղի մը պէս մէկու մը սիրար մտնէ, ալ անոր ծոցը գէշա-
 գէշ կը պատառէ: Այսպէս երբ վերջնալուսոյ առաջին
 ստուերն զգիշերը բերելու սկիզբ կընէր, Պրանսուա
 Վաֆօրէզ իր վրանք քաշուած կը լսէր իր տաժանա-
 քիրտ անդամոց հանգիստ տուող բնոյ ստիպիչ ձայնը:

Բայց, ո՞վ էին Հենրիկոս և Վարիամ, և ո՞վ Պը-
 րանսուա Վաֆօրէզ. որ նոյն դաշտին վրայ իւր բախ-
 դին խոտութիւնը մեղմելու համար առ Աստուած
 աղօթելով իր աչքերէն արտասուաց կաթիլներ կը
 հասցնէր:

Հարաւային Գերմանիոյ ներսի կողմերը պղտիկ
 գիւղաքաղաքի մը մէջ համեստ ընտանիք մը երջանիկ
 ու հանդարտ կենք կը վարէր: Այս դերդաստանը
 կազմող անդամներն հարուստ չէին. և չէին կրնար
 վայելել կենաց այն քաղցրութիւնները՝ զորս շատ
 մարդիկ կը վայելեն առանց Աստուածային նախա-
 խնամութեան շնորհակալ ըլլալու: Բայց չէր կրնար
 աղքատ և դժբաղդ բուռիլ վասն զի մէկը երբէք աղ-
 քատ չսեպու իր՝ երբ պէտք եղած բաներն ունի և
 դո՛հ է իր ունեցածովը միայն ստահակ մարդիկնե-
 րն են որ իրապէս դժբաղդ կըլլան: Այս ընտանի-
 քը որուն վրայ կը խօսինք ունէր այն ճշմարիտ գան-
 ձերը որք են բարեպաշտութիւն, առարխնութիւն,
 և դո՛հունակութիւն:

Պրանսուա Վաֆօրէզ իր հայրենեաց իբրև զինու-
 ւոր ծառայած էր օրինաց համեմատ, և իր ըստ ըն-
 թացքով և քաջութիւններով խննատեալի պատիւ

ընդունած էր պատերազմի դաշտին վրայ : Ռուսի-
այ յիշատակաց արժանի արտերազմին ատենները Պը-
րանսուա | աֆորէզ գաղղիական բանակով յառաջ
բախեց, վասն զի իր իշխանը Նաբոլէօնի դաշնակիցնե-
րէն մէկն էր :

Մոսկուայի սոսկալի արտերազմին մէջ, | աֆորէզ
զօրաց հրամանատարի ժողաւէնները միանգամայն
և պատուոյ խաչի նշանը ընկալաւ, որ ան ատեն այն-
չափ քաջերու կուրծքին վրայ կը փայլէր :

Միշտ սովորութիւն ունէր ըսելու, « իմ իշխանս
ինձ հրամայեց իր դաշնակիցներուն համար կռուե-
լու, կը պարտաւորիմ հնազանդիլ իբր հաւատարիմ
հպատակ և քաջ զինուոր . քաղաքականութիւնն իմ
գիտնալու բանը չէ » :

Պատերազմէն վերջը | աֆորէզ պատուաւոր վեր-
բերով պատած՝ սահմանաւոր արձակուրդ մը ըն-
դունելով, իր հայրենիքը դարձաւ :

Ինչպէս իր սիրտը կը բաբախէր՝ երբ հեռուէն
կը տեսնուէր իւր քաղաքը, որուն մէջ ծնած էր, իր սրւ-
տի յուզմունքը քանի կ'երթար կը զօրանար, անանկ
որ ստիպուէցաւ հին կաղնիի մը շուքին տակ նստիլ
և ականաց դառն արցունքներ հոսել իր աչքերէն :
Երկիւղը և յոյսը կը յուզէին իր սիրտը . թէ ար-
դեօք պիտի գտնայ իր սիրելի կողակիցը՝ Վարդուհին,
նոյնպէս իր երկու դեռաբոյս ծաղիկներն շէնրիկո-
սըն և Սարիամը . զօրոնք սպիտուած էր հոն թող տալ
պատերազմի դաշտը աճապարելու ատեն . և թէ՛ պի-
տի գտնայ՝ զանոնք քաջաուղջ վիճակի մէջ : Ինքզին-
քին ասանկ հարցմունքներ կ'ընէր կաղնիին տակ, ան-
յաղաքար իր նայուածքը իւր ծնած ցանկալի քաղ-
քին վրայ սեւեռած :

Յանկարծ տեղէն ցաթիկելով իր ճամբորդու թեան
գաւազանը ձեռքը առած սկսաւ արագ արագ յա-

ռաջ տանիլ իր քայլերը : Ղրեթէ հարիւր քայլ հե-
ռու առուի մը քովերը պզտիկ տղայ մը և պզտիկ աղ-
ջիկ մը տեսաւ երկուքն ալ գեղեցիկ, որոնք մանու-
շակ և ասոր նման ծաղիկներու վունջեր ժողվելու
և պսակներ հիւսելու կգըաղէին : (Սոր վրայ՝ Պրան-
սուայի սիրտը սկսաւ սաստիկ բաբախել, սրովհետեւ
իր տղան և աղջիկը այս տղայոց հասակին չափ էին,
ո՛հ, արդեօք իմ սիրուն զաւակներս են, կ'ըսէր :

Այս ըսելով սկսաւ վազել՝ և հասաւ առուին ե-
ղերքը, այս օտարականին յանկարծական ներկայու թիւ-
նը, արագ արագ վազքը, իր դէմքն ու զինուորա-
կան ձեւը կը սոսկացնէին զտղայքը, որոնք թող տա-
լով իրենց ձեռքէն ծաղիկ փունջերը, անոր շփու-
թած դէմքին կը նայէին :

« Ի՛նչ են ձեր անունները իմ պզտիկ բարեկամնե-
րըս, հարցուց անոնց Պրանսուա սիրալիբ դէմքով մը .
և անպուշաբար կատրելով պզտիկ աղջկան մնալին
մետաքսեայ ժողաւէնը :

— Սիկայ Սարիամ, և ես շէրինկոս կը կոչուինք
պատասխանեց պզտիկ տղան, քիչ մը քաջալերուելով
հարցնողին հաճելի ձեւերէն :

— շէնրիկոս և Սարիամ, պոս այ օտարականը, արտա-
սուայ կաթիլ մը իր աչքերուն մէջ փայլելով Չեր մայ-
քը Վարդուհի կը կոչուէի, ձեր հայրը Պրանսուա | ա-
ֆորէզ, այնպէս չէ, յաւելցուց օրտաշարժ ձայնով մը :

— Այո, սայգ է, կրկնեց շէնրիկոս իր քոյրին
բաղկացը վրայ իյնալով, վասն զի դեռ երկիւղը անոր
սրտէն բոլորովին չէր մերժուած : Մի վախնար Սա-
րիամ, բաւ անոր, այս մտրդը վնաս մը ընէլ չու-
ղէր, կը տեսնե՞օ որ ասիկայ քաջ զինուոր մ' է մեր
հօրը պէս, զբ միշտ կը սխեկնք . և որուն համար
մայրերնիս արդէն յիշեցուց մեզ իր մօտաւոր դարձը,
դուցէ այս զօրականը զանի կը ճաննայ, և կուգայ

մեզ աւետեանք իրեն բերկրալի լուրը :

Պրանսուա չկրցաւ ալ աւելի համբերել, սեղ մեց իր երկու դուստրները սրտին վրայ, և իր բազկացը մէջ առնելով ծածկեց զանոնք իր հայրական համբոյրներովը . և գոչեց “ Ես եմ, Ես ձեր հայրը ” :

Այս երկու մատաղահասակ աղայք որ երկարաւ տեւ բացակայութենէ մը ետքն յանկարծ իրենց սիրելի հայրը գտնելու բարեբաղդութիւնն ունեցան, ալ կրնան սիրելի ընթերցողք մակաբերել որ նոյն միջոցին Հենրիկոս և Մարիամ ինչ աստիճան ուրախացան :

Աւասի աղայք իրենց խանդակաթ հօրը փարկած, ուրախական ձայներով օղբ կը հնչեցնէին : Ամէն մէկը հայրերնուն՝ ձեռուրներէն բռնած այնպէս մտան գիւղը . և ճամբան սրտահաճնուն աւետելով կը գոչէին . “ Ահաւասիկ, նորէն գտանք մեր սիրելի հայրը, և կը տանենք մեր սիրելի մօրը ” :

Այս միջոցիս Վարդուհին, տան հագելով զբազան լսեց ասոնց ձայնը և դուրս ցտօթիկեց իր հիւղէն, առանց գիտնալու ինչ որ եղած էր : Ով երջանկութիւն . . . ինչ աստէն տեսաւ՝ իր սիրելի ամուսինը երկու որդւոց մէջ տեղն, իր չափազանց ուրախութիւնքիչ մնաց որ զինքը անզգայ գետինը սիտի թաւալէր . և գունատ ամպ մը խոլոյն ծածկեց երեսը, հաղիւ կարողացու արտասանելու այս բառերը . “ Պրանսուա, իմ սիրելի Պրանսուա ” :

Մէկէն ամուսնոյն բազկացը մէջ նետուեցաւ, որն որ խանդակաթ սիրով ընդունեց զանի . և աղայք իրենց մօրը ճակացը պըտած՝ ամէնքն անշարժ և լուռութեան մէջ, իրենց սրտերն մեծ ցնծութեամբ կը լեցուէին, լեզուները քաղցր խօսքեր առաջ բերելու տեղ՝ աչուրներէն ուրախութեան արցունքներ կը բղկէին : Ատրը բարեպաշտ Վարդուհին լուռութիւն

ընդմիջելով ձեռքերը դէպ ՚ի Նշրկինք, գոչեց, “ Իմ սիրոյ և բարեբարութեան Մատուած . . . , ինչպէս կարողանամ յայտնելու քեզ իմ ամէն երախտագիտական զգացմունքներս այս երջանիկ վայրկենիս համար, փառք քեզ Նշրկինք, փառք . . . ” :

Տղայք նոյնպէս միացուցին ջերմեռանդութեամբ իրենց փափուկ ձեռքերը . ինչպէս սովորութիւն ու, նէին ամէն անգամ այնպէս ընելու երբ որ իրենց մօր աղօթելը տեսնէին : նոյնպէս Պրանսուային սիրաբոստաթիկ շարժած, ըսաւ անոնց . “ Այո, ամէնքս տը շնորհակալ ըլլանք Մատուածէ, վասն զի բոլոր երջանկութիւն և օրհնութիւն միմիայն անկէ կը շնորհուր լին մօրդոց . և ես մահս ակներեւ կը տեսնէի ամէն վայրկեան աչքիս առջեւ : Ա՛հ, ինչ սարսափելի բան էր երկու կողմի թշնամեաց իրարու զարնուելով ինչպէս ատեննին ըրած հեծկլտանքնին, գէնքերու կը սորուանքներուն աստղներու նման օդին մէջ փայլելը, և վերջը հարիւրաւոր երիտասարդներ գետինը փռելը, ականներուն պայթիլը, անոնց երբեմն ետ մը զուելը, երբեմն ալ մղելը . . . ս՛հ ան ինչ օտակալի տեսարան էր, երբ արիաւիրոտ զինուորականները մերկ թուրը ձեռուրնին, յառաջ քալեցէք, մի վհատիք, հայրենեաց պատույն համար է, կը պոռային ” :

Աւ բաւական է, կ'ազաչեմք հայր, ըսին աղայք, վերջացուցէք ձեր աղէկէզ պատմութիւնը . “ Իսկ ես, կրկնեց Պրանսուա, կրկին էր իմ վիշտս, արտաքին վէրքերս այնչափ չէին ազդեր, որչափ ձեր կարօտութենէ բացուած ներքի վէրքերս . փառք Մատուածին ամուսնութեան որ լսեց արտասուելից աղաչանացութիւնքն պաշտպան չըլլար, անշուշտ անգութ բաղդը զի գիտակար ըրած էր զի չակեր գաղաններուն ” :
Վերջապէս այս չօրս բազդաւոր արարածները՝ մըտան իրենց հիւղին մէջ . ուր որ չբաւորութիւնը

կը տիրէր. բայց կարգաւորուած թեամբն ու մաքրուած թեամբը բարեկարգ տեսք մի կ'ընծայէր :

Դժբաղդ Վարդուհիս, ըստ ան ատեն Գրանտուա. իմ բացակայութեանս ատեն՝ անշուշտ շատ վիշտեր կրեցիք, մանաւանդ այս դաւառներուն մէջ ուր թշնամիքի գործ դրին իրենց անողորմ աւերմունքները . բայց աշխատութեամբ ամեն բան կը սրակի. երջանիկ եմ ձեզի վերստին ողջ և առողջ գտնելուս համար, նոյնպէս ես ալ առողջ եմ և ձեզի համար աշխատելու միշտ պատրաստ . շուտ մը Մտուծոյ օգնութիւնով մեր սղախիկ գործերը ձեռք առնուիք . ըստ հնարագիտութեամբ արօրագրելու և մանդաղ գործածելու եղանակը դիտեմ : Գոծարութիւնը և փոյթեռանդն աշխատութիւնը՝ աւելի աղէկ է քան թէ ծուլութեամբ ձեռք բերուած գանձը :

Յիրաւի մէկ տարուան միջոցին մէջ Գրանտուայի հիւղը զարգարուեցաւ կահ կարասիքներով և բնտիր անօթներով . իւր չափաւորութենէ և խնայողութենէ յառաջ եկած արդիւնքներէն ուրիշ զանազան բաներ կը գնէր . և իրեն աշխատութիւնը կը բաւէր տան բոլոր ծախքերուն : Օտերունի վնասորը յառաջուան պէս մշակ եղած էր, հարուստ վարձակալները զնրը մեծ հաճութեամբ կը գործածէին . Վասն զի վտաս էին որ իրեն յանձնուած գործը եռանդեամբ և խղճի մտօք սխտի կատարէր, և իր օրինակը կը քաջալերէր ուրիշ օրական վարձուորները :

Վիրակի օրերը՝ իր վնասորական նշանադրեստը կը հագնէր, դեռ խիստ մաքուր . և վրան կը կրէր սպացու թեան պատուոյ խաչը . անասեն ամեն մարդ անոր ակնածական յարգանք կը մատուցանէր . իրենց քաղաքապետը զանիկայ Տէր Պաշտօնակալ կը կոչէր, և շատ անգամ Պ. քաղաքապետը վարձուր Գրանտուային հետ մէկտեղ գինւոյ բնականակներ կը պար-

պէր, և անոր կ'ըսէր. « Չեր կենդանութեանը, Տէր Պաշտօնակալ » . ասիկայ կը զուարճացնէր ազնիւ Գրատուան . և շատ կը նստասէր գիւղին բնակչաց առջեւ զանի պատուաւոր ընծայելու :

Բայց հասարակ օրերը աշխատութեան մէջ գործաւորի զգեստ հագնելը Գրանտուա երբէք նախատինք չէր սեպել իրեն և խոնարհութեամբ յանձնառու կ'ըլլար տաժանելի աշխատութիւններու . « Արբէք աշխատութիւնը անպատիւ չնէր մէկը կըսէր : Ընդ հակառակն անոր պատիւ կը բերէ . մանաւանդ իմ ազնուուհի կողակցիս և իմ սիրելի տղայուհիս պիտոյցը համար չէ որ կ'աշխատիմ . » Հենրիկոս և Վարդուհիս թէպէտ գեռաբոյս տիոց մէջ սակայն անգործ չէին իրենց կողմէն : Արգէն քաջ գիտէին որ այս երկու մոլութիւնները՝ ծուլութիւնն ու սրտութիւնը, յառաջ կը բերեն բոլոր զուրեւի պակասութիւնները . և խիստ երջանիկ էին իրենց ճնողատեսակի կրնալուն համար : Վրիստոնէական վարքը օգնել կրնալուն համար : Վրիստոնէական ուր գապետութենէ և դարոցէ դարցած տոնենին՝ ուր անպակաս կը յաճախէին, կը վաղէին գործ մը խընդրելու իրենց մօրմէն, և անոնց յարմար գործ միշտ անսրակաս էր : Արբէմն զանոնք մերձակոյ անտառին մէջէն՝ այրելու համար թուփեր ժողվելու կը ղգէին (որ տեղւոյն բնակչաց սովորութիւնն էր) . երբէմն ալ կ'ըբաղէին գէշ խոտերը խլելու սղախիկ պարտէղին մէջ պարունակուած տունկերուն ու բանջարեղեններուն մէջէն . ուստի այսպէս իրենց պարաս ժամերը՝ իրենց ճնողաց օգտակար ըլլալու կուտային : Աշունն իրենց ուրիշ զբաղմունքներ կ'ընծայէր ցուրեմները ժողվելու : Բարեպաշտ ու ազնիւ մշակներն Մտուծոյ ու աղքատներուն վրայ մտածելով, խնամք կը տանէին հայթայթելու կարօտերը բաժինը : Ան առեւտրի մէջ մէկէկ քսակ ձարեցին, միատեղ կերթա-

յին հասկաքաղ ընելու, կարծես Մատուած ալ կամենալով ձեռնտու ըլլալ այս փոքրիկ հասկաքաղներուն, հունձքէն ետքը գետինը մնացած հասկերը մեծ և լիալիը էին: Վիւզացիք ասոնց ուրախ և բարեպաշտ աչքով կը նայէին. « կերելի, կ'ըսէին. որ Մատուած կ'օգնէ աղքատներուն, լաւ, նոյնպէս օգնենք մենք ալ. » և թող կուտային որ գետինը մաս մը հասկեր իյնան:

Այն տարի այս երկու տղայք այսպէս կը բերէին տունը բաւական հունտի լաւ պաշարներ. վասն զի յօժարակամ կը խոնարհէին գետինը թէ փոքրիկ և թէ լեցուն հասկերը ժողվելու համար, և ետ կը դառնալին իրենց քսակը լեցուն: Արջափ ախորժահամ կը թուէր այն հացը զոր իրենց մայրը այս մեծ աշխատութեամբ ժողվուած հասկին ալիւրով կը գործէր: Ահ, արդարեւ անիկայ բոլոր աշխարհիս անիւ խմորեղէններէն աւելի գերազանց էր:

Յաւելունք ըսելու նաեւ իրենց կերակրոյ մէջ ունեցած պարկեշտութիւնը, այս աղքատ ընտանեաց անդամներն՝ երջանիկ և գոհ սրտիւ սեղան նրատելէն և ելլելէն յառաջ կ'օրհնէին և շնորհակալ կ'ըլլային Մատուածէ, զիրենք կերակրելուն համար: Այս սրբազան պարտաւորութե զանցառութիւնը՝ խիստ յանցաւոր ապերախտութիւն մի է նախախնամութեան առջեւ:

Ք Լ Ո Ռ Ն Բ .

Դժբաղդութիւն տղայոց .

Երբ երկու տարին իւր շրջանը հազիւ լրացուցած էր իրենց տուն դառնալուն, յորս աշխատութեամբ խիստ երջանիկ սուրեցան, Երկինք զանոնք փորձելու համար ցաւալի գիպուած մը խաւրեց: Եւտու մը երբ արեգակը իր տուընջեան ու կեծոյլ դռները բանալու կուգար, հայրերնին իւր սովորու թեանն համեմատ մշակի մը տուն աշխատելու գնաց, իսկ քանի մը ժամ ետքը՝ պատգարակով մը տուն բերուեցաւ, թալիսցած և գոյնը խոյս տուած և վրան արեամբ ներկուած:

« Ա՛յ վախնաք, Ա՛յ արդուհի, ըսին պատգարակը բերող երկու մարդերը, դիպուած մը պատահեցաւ ձեր ամուսնոյն, բայց, փառք Մատուծոյ, դեռ կենդանի է »:

Այնիւ Ա՛յ արդուհին կարծես թէ շանթահարեալ չկրցաւ պատասխանել երբ տեսաւ իր սիրելի Պրանտուան որ հազիւ կրնար շունչ առնուլ, հեկեկախառն արտասուօք պոռաց. « ո՛վ Տէր երկնի, ի՞նչ դէպք որ . . . աւանդ . . . »:

« Կատաղի ձի մը, զոր Պրանտուան՝ Սարաջախտին տունը կը տանէր այնպէս սոսկալի աքաց մը տուաւ կուրծքին, որ նոյն վայրկենին գետինն ինկաւ արիւն փոխելով, առանց մէկ բառ մը արտասանելու: Սարաջախտը վերաբոյժ մը փնտռելու ելաւ մօտ տեղերը, բայց մենք զայն ձեզի բերինք, ինչու որ այն ձեզմէ աղէկ մէկը պիտի չգտնայ զինքը խնամելու »:

Այսպէս խօսեցաւ վերաւորեալը բերողներէն մէկը. Արդէն անիւ Ա՛յ արդուհին քացախով կը շփէր

իր էրկան քունքը, բայց ձեռքերը կը դողար և իր սիրտը ուժգին կը զարնէր : Շուտ մը Պրանսուա բաւցաւ աշուրները և առաջին տեսածը իւր սիրելի կողակիցն եղաւ . բայց անկարող դեռ խօսելու . « Պրանսուա, իմ սիրելի ամուսինս, ի՞նչպէս էք » հարցուց , անոր սլաղ ու ուռած ձեռուքներն իր կուրծքին վրայ սեղմելով . անիկայ դառն վշտայ մէջ ընկողմամբ՝ աչքերը դէպ ՚ի երկինք վերցունելով հառաչանք մը ըրաւ միմիայն իւր սրտասփանք :

Իսկոյն իր բարեկամները, դրացիները լեցուեցան հիւղին մէջ . վասն զի բոլորն ալ կը ջանային այս առաքինի գերդաստանին օգնելու . բայց այս միջոցիս մէկը չէր կրնար անոր բան մը ընել : Շենրիկոս և Սարիամ արձակուեցան դորոցէն , արգէն իրենց ահանջը հասած էր հայրերնուն դժբաղդ լուրը : Ի՞նչպէս կարելի է նկարագրել այս սողայոց վիշտերը և յուսահատական աղաղակները . երբ տեսան իրենց սիրելի հայրը՝ այս ցաւալի վիճակին մէջ , զանիկայ արգէն մեռած կարծելով , դառնապէս կ'ողբային սրբտաճմիկ ձայներով . երկուքն ալ կ'ուղեկին իրենց սիրելի հօրը հետ մեռնիլ : Այս սրտաշարժ տեսարանը՝ այն աստիճան ազդեցութիւն ըրաւ բոլոր հոն եղողներուն , որ ամէնքն ալ աչքերնէն արտասուայ հեղեղներ դուրս կը թափէին :

Վրեթէ մէկ ժամ անցած էր՝ մարաջախտը վերաբուժին հետ եկաւ , որ սրտհիստելի ճերուհի մընէր և իւր արհեստին մէջ խիստ ճարտար . խնդրեց որ թող արուի իրեն հիւանդին քով առանձնանալու : Իսկոյն ամէնն ալ հնազանդելով դուրս ելան : Վէջքը բացաւ և զգուշութեամբ քննեց , և բոլոր կարելի եղած դարմաններն ՚ի գործ դրաւ . այս վերահատաւկան փորձը կ'երեւար թէ դժբաղդ Պրանսուային՝ սաստիկ վիշտեր զգարու պատճառ կ'ըլլար , վասն զի

Չլաճգական շարժումներ ունեցաւ , և ուղեց շատ անգամ մէկդի տանել վերաբուժին ձեռքը : Անիկայ ցնցեց գլուխն . որ դողացուց գորովալիր Վարդուհին , որով սիրտը շարժելով՝ ներքին ցաւոց սուրբ սիրտը թափանցեց :

Վրան սպեղանի դրաւ վերաբոյժը և խիստ հանդարտութիւն պատուիրեց . խոստացաւ քանի մը ժամէն վերադին գալու , միանգամայն իրեն իմաց տալ թէ որ դէշ նշաններ երեւնան : Այն ատեն Վարդուհին ընկերանալով անոր՝ մինչեւ փողոցին դուռը , հարցուց դողողուն ձայնով մը թէ՛ վտանգը մե՞ծ էր : Իսկ անիկայ ձեռքը սեղմելով հեռացաւ առանց բերանը բանալու : Այն ատեն հասկցաւ ալ իւր դրժբաղդութիւնը , ուստի արտասուօք ծունկի վրայ խնայով տանը մէկ խորշին մէջ , և դողողուն ձեռքներն երկինք վերցուցած՝ կ'աղօթէր , և շօրին կամայը կը յանձնէր ամէն բան ըսելով . « շաք Նրբնաւոր, բու կամբդ ըրայ և ոչ իմն . բու որոշմանդ դէմ չեմ կրնար գանգատիլ միայն թէ՛ շնորհք ըրէք ինձ համբերելու զօրութիւնը դառն փորձի մը համար » : Այլ եւս շատ սրտասուչ խօսքեր . մինչ կը մըմնջէր՝ ա մուսնոյն առանձնութիւնը ոթափեցուց զինքը :

1661

Այս ապա դարձաւ դէպ ՚ի Պրանսուային սրտկած տեղը , որուն քով տեսաւ իր երկու դաւակները սոյրի վրայ շիտթած ու գոյներնին նետած : Այն վայրկենին որ հիւղին սեմը սոյր կը դնէր , իր ամուսնոյն վրայ շարժմունք մ'երեւեցաւ , որ նոր ձեռքերը կուրծքին վրայ սղորելով՝ ակամայ կը մըցէր մահուան անձկութեանց հետ . յանկարծ արեան հեղեղ մը բերնէն վաղեց , և մահն իր անողորմ ճիրաններով անզգայ ըրած իր սրտը , յաւիտենականութեան քիրկը ձգելու կ'աշխատէր :

« Շենրիկոս , վաղէ վերաբուժին, ըսաւ Վարդու-

հին սղորմելի ձայնով մը, վաղէ . որ ետեւէն հասնիս, հեռու սխտի չըլլայ ասկէ » : Հենրիկոս հնազանդեցաւ . և բանի մը վայրկենէն ետքը բժշկին հետ մեկ տեղ երեւեցաւ :

«Վհաւաստիկ ասոր համար երկիւղով պաշարուած էի, ըսաւ բժիշկը և ինչպէս որ կը կարծէի՝ երակներէն մին կտորած է : Սուտի ինքզինքնուզ եկէք, սիրելի տիկին, և մտածեցէք որ ձեր զուակներն հարկաւորութիւն պիտի ունենան իրենց մօրը » :

Յաւաքի վիճակ . Վարդուհին ոչ միայն չը կարողացաւ պատասխանել, այլ և իր երեսը նսեմատարւեր ամոզ մը ծածկելով վարդագոյն այտերը աժգունիւ սկսան . և սաստիկ ցաւ մը օձի նման սիրտին մէջ սողալով, անոր ծոցը պատուելով դուրս ելլել կը ջանար : Իսկոյն լանջացը վրայ հանգչեցուց Հենրիկոսը և Վարիամը, և իր հեկեկախառն արտասուաց բիւր կաթիլները խառնելով այս սղորմելի տղայոց ջերմ արտասուաց հետ, կ'ընծայէր սու Մտուած և սու Վճենասուրբ կոյնն Վարիամ, որպէս զի եթէ կարելի է՝ անցնի այս դժնդակ մահուան ժամը, որ մերձ էր տիրելու իւր ազնիւ Պրանսուային վրայ : Եւ անոր մահն անշուշտ զիրենք վերստին պիտի դահաւ վիժէր աղքատութեան յատակը . . . :

Բժիշկը, ձեռքը հիւանդին երակաց վրայ դնելով անոր շարժումները մտադրութեամբ կը զննէր . որնոր ծանրաշարժ ժամացուցի մը նման խիստ համր կը զարնէր և կամաց կամաց զինքը կենաց սահմանէն կը հեռացնէր : Յանկարծ հիւանդը ինքզինքին եկաւ . և իւր տատապեալ աչքերը իրեն զուակուներն ու իր կողակիցը կը փնտռէին, և անոնց անանկ շփոթած կենալը տեսնելով ինքը դո՛հ երեւեցաւ, եւ երկնային ուրախութեան ճառագայթ մը անցաւ

«Շատ աղէկ, ըսաւ մարած ձայնով մը կողակցին ատուր քեզի պիտի մնան . շտաոսիք երբէք ձեր երկնաւոր շօրը շաւղէն . մտքերնիդ բերէք զիս, ալ պիտի չըլլամ ձեզի հետ . . . մնա՛ք բարեաւ . . . » :

Սեղեց դեռ եւս խօսիլ, բայց իւր պուկուներէրը ձայն մ'անգամ հանելու պժ չունէին, դրաւ դարձեալ գլուխը բարձին վրայ, անգամ մ'ալ դարձուց աչքերն իր ընտանեացը վրայ անպատմելի սիրով մը, որ իր ուրախութեանը մասնակից և արամութեան ժամանակ երկինքէն յուզարկուած իբրեւ մխիթարիչ հրեշտակ մը եղած էին . ուստի խորին հառաչանք մ'ալ արձկեց և գոցեց աչքերը յաւխտենաւ կանութեան մէջ բանալու . և դագրեցաւ տաղնապէ :

Մի ատեն սաստիկ և տխուր լութիւն մը թաւաւորեց սղորմի հիւղին մէջ, տղայոց հեկեկանքներէն զատ ուրիշ բան չէր լսուէր, որոնք իրենց մեծ կորուստին վրայ երկըայելով անանկ կը կարծէին որ իրենց հայրը նուազած է : Բժիշկն, առաջինի Պրանսուային գլխուն վրայ ծռելով ականջ դրաւ անոր շնչառութիւնը լսելու . յետոյ ըսաւ Վարդուհեոյն «Տղայքները այս սենեակէն դուրս տարէք, սիրելի տիկին » : Հնազանդեցաւ, բայց շուտ մը նորէն մեռելոյն անկողնոյն քով եկաւ, ուղեւով որ իրմէն զատ ուրիշ ձեռք մը իրեն սիրելի ամուսնոյն վերջին պարտաւորութիւնները շտաոսրէ . ու գոցեց անոր աչքերը : Մի կարեւոր ցժը զոր Մտուածէ խնդրած էր երբէք իրմէն չմերժեց :

Պատկառելի բժիշկը, ցաւով կարեկից ըլլալով այրեոյն ու գովելով իր բարեպաշտութիւնը, մխիթարութեան ձեռք կարկառելով հեռացաւ անկէ . այնուհետեւ իրեն օգնութիւններն անօգուտ էին : Արկու տղայքներն ալ տան մէկ անկիւնը քաջուած գտնելով, խոհեմութեամբ անոնց խնայուց իրենց

կորուսաին մեծութիւնը և աղաչեց չվշտացունել իւրենց մօրը սիրտը աղիողորմ ձայներով. և տունէն դուրս գաղաուկ տեղ մը երթան լան, անոնք ալ ըստ որում հեզ և խոհեմ էին՝ սիրով ունկնդիր ըլլալ խոսասացան :

Իսկոյն երկուքն ալ եկան նոստան՝ պզտիկ այծետերեւի կամարածեւ ճիւղերուն տակը, զոր հայրերնին տնկած էր իրենց համար պարտիզին ներսի դին, և հոն ժամերով արցունք թափեցին : Ատրը Սարիամ, որ երկու տարի իր եղբորմէն մեծ էր, ըսաւ անոր :

«Այժմ, մեր մայրը մեզմէ զատ ուրիշ միտթարութիւն չունի երկրիս վրայ, հետեւաբար մենք ալ կը պարտաւորինք խոհեմ ըլլալ և միշտ հնազանդ :

—Ո՛հ, այո՛, սիրելի քոյրս, սրտասխանեց Հենրիկոս արտասուագին, ասկէ ետքը կը պարտաւորինք այդպէս վարուիլ, և անմիջապէս իր հրամանները կատարել, իրեն թեթեւ վիշտ մը անգամ չպատճառելու համար :

Այս բարեպաշտական որոշմունքներով քիչ մը հանդարտեցան. վասն զի բարեպաշտ սրտով մը՝ այս կենաց տաժանելի նեղութիւններուն ու վիշտերուն մէջ մեղմացուցիչ սպեղանի մ'է :

Այնիւ Գրանտուային՝ յուզարկաւորութեան հանդէսը՝ շատ փառաւորութեամբ կատարուեցաւ և արժանաւոր սրտով թաղուեցաւ : Քաղաքին բոլոր բնակիչները կ'ըսէին. «Ասիկայ քաջ մարդ մ'էր, բարի քրիստոնեայ, ազնիւ ամուսին ու գորովագութ Հայր. երանի՛ թէ մեր մահուանէն ետքն ալ այսչափ խօսքեր զրուցեն մեզի համար » :

Իր դագաղին վրայ պատուոյ խաչն, ու իրեն սուրը կը շողար : Սերձակայ գիւղերէն շատ հին զօրովաններ եկան ներկայ գտնուելու անոր յուղար.

կաւորութեան հանդէսին. հրացաններ պտրպեցին իր գերեզմանին վրայ պատերազմականներու սովորութեանց համաձայն : Այլ քաղքին բնակիչներն իւրենց կողմէն սեւաւ խաչ մը կանգնեցին՝ վրան ձեռմակ գրերով գրուած, այս առաքինի մարդուն անունըն ու սրտուոյ աստիճանը :

Ո՛հ. հիմայ որչափ առանձին ու տխուր կ'երեւէր խեղճ Վարդուհայն հիւղը : Աչուքները կարմրեցած էին թափած արտասուքէն, և երկու տղայք ներն ալ նոյն ատենէն որբ մնացին :

Գրանտուային տխուր դամբանին վրայ սգոյ խաչը կանգնած օրուան իրիկունը, Վարդուհայն գնաց իր փոքրիկ պարտէզը՝ քանի մը վարդի ստեր կտրելով պտակ մը շինեց. ու իր տղայքներովը մէկտեղ գերեզմանատուն գնացին :

Ասիկայ Յուլիս ամսոյ գեղեցիկ գիշեր մ'էր, որ լուսինը՝ իր արծաթաձաձանչ լուսովն երկնից կամարին վրայ շողալու սկսած ըլլալով, այս գործողութեանն ատեն իրենց շատ օգնեց, որոնք առանց աշխատութեան դտան անոր դամբանը, որուն մէջ իրենց սիրելուն մարմինը ամփոփուած էր՝ Վարդուհայն ու իր տղայքը ծունկի վրայ եկան նոյն բլրոյն վրայ երկայն ատեն լուսութեամբ աղօթեցին : Այլ ապա ոտք ելելով Վարդուհայն իր աչուքներէն թափուած արտասունքով թրջուած վարդեայ պտակը կախեց խաչին թեւերէն, և սեղմեց իր երկու զաւակներն իր մայրական օրտին վրայ, ու ըսաւ :

«Խոստացէք ինձ, հոս ձեր հօրը դամբանին վրայ, խոստացէք ինձ խոհեմ և բարեպաշտ ըլլալու, ինչպէս ինքն էր, և միշտ Աստուծոյ շաւղին մէջ ըլլալու » :

Չկրցաւ աւելի խօսելու, վասն զի արտասուաց հեղեղ մը ընդմիջեց իր ձայնը : Հենրիկոս և Սարիւ-

ամ իրենց ամենասիրելի մօրը գիրկը լինալով, խոստացան անոր հաստատապէս միշտ սրարկեշտ և բարեբարոյ ըլլալ:

Ատուած լսեց անոնց՝ իւր երկնային աթոռէն, ու պարգեւեց անոնց շնորհք ու զօրութիւն, ան կեղծութեամբ պահելու համար իրենց խոստումները:

Հատ ատենէն ետքն ալ, իրենց տարիքը բուսական առած ըլլալով՝ դեռ չէին մտադած այս սրբազան այցելութիւնն իրենց հօրը դամբանին, և այս քաղցր յիշատակը կը զօրացնէր զիրենք իրենց առաքինի սրուշմանց մէջ. վասն զի այս սեսակ յիշատակներն ու տպաւորութիւնները զիւրաւ չեն եղձանիր յիշողութենէն:

Փ Լ Ո Ւ Ս Փ .

Զու իրենց նայրենի գիտչէն

Պրանտուային յուզարկաւորութեան հանգեւոր շատ սուղի նստաւ, բան մ'ալ չէր մտադած հիւզին մէջ: Պէտք եղաւ քիչ ատենէն ետքը՝ նորէն գնաւ և ան կան հարասիրք ծախու հանել, վասն զի ձեռքերնին բան մը չունէին, որով հոգալ կարենան իրենց կարեւոր ծախքերը: Վարդուհին ընկճուած այս սոսկալի հարուածէն՝ վասնդաւոր հիւանդութեան մէջ ինկաւ, անանկ որ վիրաբոյժը չհամարձակելով զիրենք համոզեց որ քաղքէն ճարտար բրձիկ մը բերել տան: Հատի կը նստէին բժիշկն ու գեղերը, այնպէս որ չէր կրնար առանց սոսկալու մը տածել իր ապառնին, և սրբան նախատեսութիւնն աւելի հեռուն կը թափանցէր՝ այնքան վարագոյրը կը հասանար և կը մթնար:

Յիրաւի, իր բարեօխտ դրացիներն իրենց պարագ մը սեպած էին աղայոց կերակուրներն իրենց տաններնէն բերել. հազիւ Վարդուհին քիչ մը ուժը վասն եկած՝ և սկսած էր իր սովորական աշխատութիւնները ձեռք առնուլ, սակայ ու սոսկալի փոթորիկներ տեղի ունեցան, և որուն յաջորդեց անընդհատ յորդ անձրեւներ, որ իր աշխատեւուն մեծ սրգեւք կ'ըլլային, այնպէս որ մերձակայ գետերը կոխեց, գիշեր մը մանաւանդ ջուրերը արտաքոյ կարգի բարձրացան այնպիսի սրագութեամբ, որ այս գիւղաքաղաքը բոլորովին սողոցեց: Այլ քանի մը ժամուան միջոցին ջուրը բոլոր գետնին երեսը ծածկեց նոյնպէս բոլոր տուներուն գետնայարկին հետ մէկտեղ, և տարաւ բոլոր հունձքերը, արջառ ու խաչինք, և պտուտահանները: Ասիկայ գէպ 'ի կէս գիշերի ատենները տեղի ունեցաւ որ ատեն տմեն մարդ անոյշքնոյ մէջ էր. և տխուր գիշեր մ'էր, որ անարկուրութիւն մը բոլոր այս տեղուանքը պաշարած էր. թանձրախիտ ամպեր մթնոլորտն առաւել զարհուրելի ընելու համար, իրարու վրայ դիզուած, բոլորովին անհետացուցած էին արծաթափայլ լուսինը. որն որ գիշերն՝ իր մօրը ծոցէն ելլելու ատեն շքեղագէժ կալիստէինման աննկարագելի վաւմութի մը կ'աւելցնէր Արևիկայ կամարին վրայ, և իբրեւ հրբամանատար մը իր բանակին գլուխն անցած յառաջ կ'երթար Արևելքէն դէպ 'ի Արեւմուտք:

Բոլոր թուշուններն, սողունները, ու զանազան կենդանիք բնութեան բարկութեանը զոհ չըլլալու համար՝ սահմուկերով իրենց բնակարանը քաշուած էին. ոչ գորտերուն կաւապը, ոչ բուկերուն վայնատունը և ոչ ալ գիշերային ճպրան երգը կը լուսէր . . . Իսկ արարածոց գերագոյնը . . . ամեն հասակի անձինք խոյս տուած էին 'ի սկզբան, որ բնութիւնը

իր սպառնալեաց կայծակները սահեցնէ ամէն կողմը
 և դուրս տայ իր բարկութեան որոտմունքները: Քաղց-
 րիկ հողմն ու հեղաշունչ զեփուռ բողբոջին հեռա-
 ցիւր էին այս սահմաններէն, ու անոնց տեղն յաջոր-
 դած էին ահաւելի հովերը: Օրփանքներուն մրմունջը
 որ իրեն անցնելու արգելք ըլլողներուն դէմ կը մը-
 աքնէին, առիթ եղաւ դժբաղդ բնակիչները սու-
 կումով քունէն արթնցունելու. և ամէն մէկն սկը-
 սան վազել իրենց տղայոց սպաստանարան մը գտնե-
 լու տան վերնայարկներն ու մինչեւ տանիքներու
 վրայ. և ասնն ատեն փայլակին ազօտ լուսով՝ օրօ-
 ըրցներուն մէջ հեղեղով յափշտակուած անմեղ ման-
 կիկներուն անցնելը կը նշմարուէր: Վարդիկ իրենց ըն-
 տանիքը թող տուած նաւ փնտռելու դայցած էին. այս
 արտաքոյ կարգի վտանգին մէջ՝ ամեն անհատ իրե-
 նը կը հարար. Պրանսուան, սլ չկար հոն, որ իր ըն-
 տանիքն ազատելու հոգ տանի: Սախայն Մտուած
 ներկայ է ամէն տեղ, և կը հսկէ իւր արարածներուն
 մանաւանդ անոնց որոնք հաստատուած իրեն ա-
 դաւինած են:

Մն ինչ յորձանքն ահագին դուռմով հէք պը-
 ընցն սենեկին դրան բախելով, և բացուած ձեղ-
 քերէն ներս թափանցող ջուրերուն սարսափեցու-
 ցիչ ձայներէն՝ արթնցաւ Վարդուհին, և տեսնե-
 լով վտանգին ահագնութիւնը, մէկէն անկողնէն վար-
 ցատկեց և շտապաւ սկսեց արգելած հանդերձները ժող-
 վելով՝ տղայ բները բազկացը վրայ առած զանոնք վեր-
 նայարկը փոխադրեց և հոն հաղիւ կարող եղաւ հա-
 գուեցնելու քանի մը բոսիկէն. այնպէս որ ալ չէնքն
 տկամաց կը մնայր ջուրերու զօրութեան դէմ որ անձ-
 նատուր չըլլայ. բայց ՚ի զուր, վասն զի ջուրը շարու-
 նակ կ'աճէր քանակութեամբ. և կը բարձրանար:
 Մն ինչ ալ իւր կողմէն անդործ չէր զայն իւր դը-

րութեան խողալիկ ըրած ստեպ բշեղով վտանգը
 կշտապէր. մէկ կողմէն ալ զանգակին տիտուր ձայնը
 որ բնակիչները արթնցունելու կը ծառայէր, շան-
 թրնիկեց որոտմանց և փոթորկին ձայներուն միացած
 աւելի ահաւելք կ'ընծայէր ականջներուն՝ մահուան
 հրեշտակի մը հրաւերին նման: Մյ միջոցիս ողոր-
 մելեաց բնակարանը կ'սկսէր տատանիլ եղեգի մը
 պէս: Մինչ այս մինչ այն վտանգը կը ծանրանար, և
 խեղդամահ պիտի ըլլային միւս բնակչաց մեծ ժա-
 սին պէս: Ստտի շուարեալ, գուչեց, դժբանգ մայր
 և ողորմելի տղայք. . . այսպէս, զո՛հ պիտի ըլլայք
 ջրոց բերանը. . . Մյ ըսելով աչուքները երկինք վե-
 բուցած սկսաւ արտասուս հեղլով միտթարուիլ:

Մէկէն ոթափեցաւ Վարդուհին՝ մերձենալով
 վերնայարկի լուսամուտին, և նախկին փորձէն ան-
 յաջողակ, բայց ոյժ տուաւ մայրական գութը իր
 տկար ձայնին դարձեալ օշնութիւն կանչելու, բայց
 ՚ի զուր, վասն զի փոթորկին ահաւելի շախուններն
 ՚ի դերեւ կը հանէին իր աղիտղորմ աղաղակները. և
 ոչ ալ մէկը կարող էր անոնց բարերարութեան ձեռք
 կարկառելու: Մյուս ամենայնիւ, նախախնամու-
 թեան անհուն զթութիւնն յիշելով՝ անմիտթար սիր-
 տը յուսով ամրացուց: Մոթեց, զաւակներս ը-
 սաւ բարեպաշտ մայրը, ահաւասիկ մեր վերջին վայր
 կեանը, յոնձները զմեզ Մենակարողին կամօցը,
 գուցէ ազատութեան մէկ հնարք մը մտքերնիս բերէ:

Գոգցես հրեշտակ մ'էր որ կ'աղօթէր, ամէն մէկ
 շարժմունքները՝ բարեպաշտութեան պատկեր մը կը
 ներկայացնէր, և իր ուժաթափ բազուկներն Նրկինք
 բարձրացուցած ատեն, տղայք ալ իրենց դողդոջուն
 ձեռուքներն անոր կը յարմարցնէին, և անոր աղօթք-
 ներուն ձայնակից եղած՝ սրտաբուղն հառաչանքով և
 բիւր արտասուս կաթիլներով սկսաւ ըսել:

“Ո՛վ անասհման Հայր բարութեան . և Հեղե նակ ողորմութեան . որ երկինքն ես և միանգամայն տմեն տեղ . քու ամենաբաւական բազկացդ զօրութիւնը՝ ամեն տեղ կազդէ , թէ որ կամենաս . . . Ինչպէս ծովուն անդունդին մէջ , կետին փորը՝ իր անհնադանդութեան զոհ եղած Սարգսրէին ձայնը լսելի , և զինքն ալեալից մթութենէն հանելով վերջապէս խաղաղութեան լուսոյ մէջ դրել : Ո՛հ , Տէր , քու հղօր ձեռքդ մեր վրայ ալ տարածէ . և մի թուղուր տարածամ մահուամբ՝ անողորմ հեղեղին ալ . ետցը մասնուիլ . մանուանդ վթաս այս անմեղ մանկանց վրայ , որ իրենց կենաց արևը մահուան և վըշտաց մէջ տեսան ” : Դեռ եւս շարունակել կ’ուզէր , բայց ս . . հին յիշատակ մը իր սրտին մէջ դառնութիւն հեղձով՝ արդիւնց իր ձայնը . և մեկէն իր ողորմելի աղայքները արտասուօք թրջելէն ետեւ սեղմեց իր կուրծքին վրայ , և նուաղած գեախնը ինկուաւ , և մահատուեր ամպ մը գրաւեց անոր շնորհագեղ դէմքը . մինչ զի մեռած կը կարծուէր :

Յանկարծ լսեց իր խոր թմբութեան մէջ հիւզին վերէն ՚ի վայր ձայնիլը , և անոր երերիլը զգաց . մէկ վայրկենի մէջ գրեթէ խախուտ շէնքը հիմն ՚ի վեր պիտի տասպալէր , և դժբաղդ ընտանիքը պիտի կորսուէր . բայց բարեպաշտ Վարդուհին՝ ուղեց քրիտանէալացել կեդարով մեռնիլ , ուստի իրեն և իր զաւակացը մահուան գող մը շղատատած սկան եռանդեամբ հոգեվարաց աղօթքներ ընել , և ինքզինքնին կը պատրաստէին Մատուոյ առջեւ ելլելու . բայց ասուատիկ ձայն մը իրենց կը կանչէ . “ Վարդուհի , Հենրիկա , Սարեամ ո՛ւր էք ” :

Քարերարն Մատուած , լսած էր այրույն և որբոց աղօթքները , և խրկած էր իրենց օգնութեան՝ մաւրաջախար , սրուն գործոյն մէջ Քրանտուան ընդու-

նած էր մահացու այն հարուածը :

Այս ձարպիկ , զօրաւոր , և աներկիւղ մարդը , երաւ մարդասիրութեամբ իր անձը հայրենակցաց աղատութեանը նուիրեց , ինչպէս որ արդէն շատերը աղատելով ապահով տեղ մը փոխադրած էր : Այս եւ այս սուղ վայրկենին հարցուց իւր սպասաւորացը թէ՛ հոգ տարուեցա՞ւ Քրանտուային ընտանեաց վրայ . բայց երբ անոնք լուծեամբ պատասխանեցին թէ ոչ , մէկէն ցտակեց իր նաւակը՝ և փայրակներու լուսով առաջնորդուած և փոթորկին գէժ մարտնչելով՝ հասաւ հիւզը . այն ատեն ջուրը այնչափ բարձրացած էր որ իր գլուխը լուսամտին մէջ դնելով , կանչեց զանոնք , Վարդուհին նոյն ձայնէն սիրտ առած գոչեց , Ո՛վ Մատուած ողորմութեան , . . ո՛վ է ան , կ’աղաչեմ , գննէ զաւակներս աղատեցէք :

Աս լսելով իր սրդիքը մի առ մի լուսամուտէն անցունելով մարաջախտին ձեռքը յանձնեց . և ինքքն ալ զուր տեղը կը փորձէր այս նեղ լուսանցքէն ելլելու :

“ Վրասեցէք , աղատեցէք զաւակներս , ըսաւ բարի մայրը , և թողուցէք զիս կորսուիմ ” . խի տըղայքն կ’աղաչէին մարաջախտին որ իրենց մայրը վտանգին մէջ չթողու : Ինիկայ մէկէն թիակի երկու հարուածով խորտակեց լուսամուտը , և Վարդուհին ալ իր նաւակին մէջ առաւ , ու թիալարելով անհաւատալի ուժգնութեամբ մը , խկոյն հեռացաւ հիւզէն : Հաղիւ նաւակը քառասուն քայլաչափ տեղ հեռացած էր , անդէն խրճիթը հիմն ՚ի վեր կործանեցաւ , և հեղեղը տարաւ անոր մնացորդները :

Սարաջախտն այս դժբաղդ ընտանիքը՝ բլրակի մը վրայ տանելու բարեբաղդութիւնն ունեցաւ , ուր կը գտնուէին միաւորուած բոլոր այս քիւղաքաղաքին բնակիչները :

Այս վտանգալի նաւարկութեան ատեն, Վարդուհին ու իր զաւակները՝ որոնց պատու իրած էր մաքաջախոր նաւակին մէջ պատկած մնալու, անդադար կ'աղօթէին, և յամաք ելած ատեննին ծունկի վրայ ինկած՝ չնորհակալ եղան Աստուծոյ: որ այնպիսի ճգնաժամու մը մէջ աղատարար հրեշտակ մը յուզարկած էր իրենց:

Վարաջախոր շատ վտանգի մէջ ձգած էր ինքզինքը խաւարչուտ գիշեր ատեն զանոնք փնտռելու երթալովը: կ'ուզէին զոնի արգիլել, բայց որում ոչ կորսուած կը համարէին զինքը, և արդէն իր յանգչնութիւնը կը բամբասէին, իբր թէ զԱստուծոյ փորձել ուղած էր: «Այն, բարեկամք իմ՝ ըսաւ մարաջախոր, այն ատեն զԱստուծոյ փորձել է, երբ ինքզինքը վայրագար վտանգի մէջ գնէ մէկը, և ոչ թէ իւր ընկերն ազատելու համար եղած ատեն»:

Յնծութեան և աշխարհ խնդակցութեան ձայներ բարեւեցին քաջ մարաջախորն վերադարձը: «Ի՞նչ գիտէի պատասխանեց անիկայ դարձեալ թէ՛ լաւ բանի ձեռնարկութեան մէջ ինքզինքս Աստուծոյ և սուրբ կաւսին պաշտպանութեանն յանձնելով գրեթէ յաջողելուն անտարակոյս կը յուսամ»:

Վարդուհին և իր զաւակներն աղատ էին, բայց մուրալու չափ ազբատացած. իրենց վրայ ունեցածէն ուրիշ բանի մը տէր չէին: Կեանքն ջուրերը օրէ օր շատնալով, պէտք եղաւ խոյս տալ անկէ: Շատ ընտանիքներ սխան իրենց վերաբերեալ տեղեր երթալ. Վարդուհին ալ իր երկու տղայոց ձեռքէն բռնելով հեռացաւ առանց գիանալու սուր երթալը, բայց քաջացոյ էր որ Աստուծոյ ամեն տեղ ներկայ է:

Վարդուհին, այս գաւառը թողելէն յառաջ, ուրուն մէջ իսկ ծնած էր ինքը, վերասին ձգեց իր ցաւէն:

Բիշ մը յառաջ ինչպէս ծագիւած, և որքան երջանիկ Այս վարկենիս մէջ արեգակին առջի նշոյլները կը լուսաւորէին այս սարտափելի և սրտաբեկ տեսարանը. և Վարդուհին արտասուելով հեռացաւ անկէ տղայոց ընկերութեամբը միայն:

Այլ որ բանի մը ժամի չափ քաջած էին. «Վայրիկ ըսաւ Հենրիկոս, անօթութիւնը խիստ կը տանջէ զիս. թշուառ մայրը չպատասխանեց անոր. բայց միայն հառաչանօք մը, վասն զի չունէր պատառ մը հայ անգամ անոր տալու»:

«Վայր, չլիտի կարենամ ալ աւելի յառաջ երթալու, և յողնութենէս գեանքը կ'ինամ», ըսաւ Վարիամ վայրկենէ մը ետքը: Յիրաւի, արեւն իր կիզիչ ճառագայթներն ուղղակի իրենց մերկ գլխուն վրայ կը զարնէր:

«Տղայքներս, ջանանք հովանաւոր տեղ մը հասնելու. հոն պիտի հանդ չինք», պատասխանեց տղրու մութեամբ մայրը, և իր սրտին մէջէն կ'ըսէր, աչքերը երկինք բարձրացուցած. «Վ՛ի Հայր Արևնային, գթալիր աշուքներդ մեր վրայ ալ դարձունելու հաճութիւնն ունեցէք, և շնորհք ըրէք կոտոր մը հայ տղայոցս համար»:

Ի վերայ այսր ամենայնի սխալու եղան եւս հաբիւրաւոր քայլերով յառաջ երթալ, և ճառի մը շուքը վայելելու բարեբաղդութիւնն ունենալ: Մինչդեռ իրենց նպատակին հասան, գտան հոն ճամբորդ գործաւոր մը, որ իրեն լեցուն պարկին վրայ գլուխը դրած՝ բնութեան գորգին վրայ քայլըր ի քուն մը տած էր:

Տղայոց գէտ ՚ի ճառը վաղելով հանա խըջլտուցներէն արթնցաւ գործաւորը, և նստաւ աչքերը շփելով միանգամայն զգալի հաճութեամբ մի նկատել, որոնք իրեն քնայն արգելք եղած էին: Հայր

յնևց քաղցրութեամբ սոյն ճամբորդը . «Արիտասարգ բարեկամներս , սուսկից կուգար :

—Ահ , Տէր իմ , ներեցէք , ձեզ անհանդիսաբար զուցէ , բաւ երկչոտ Մարիամը , որ մէկէն ՚ի մէկ չկրցանք տեսնելու :

—Ան մը չէ , կրկնեց երիտասարդը . բաւական քնացայ և աղէկ ատենն է ճամբաս շարունակելու , որպէս զի հասնիմ գիշեր չեղած այն տեղ , ուր կը փափաքիմ պառկիլ » :

Այս խօսակցութեան ատեն վրայ եկաւ մայրը՝ որ կամաց կամաց կը քայլէր . և երբոր տեսաւ ընկեր մը՝ որ ընտանեբար կը խօսէր իր տղայոց հետ , առանց փախնալու ինքն ալ նստաւ դալարեաց վրայ . քիչ մը հանգչելու համար :

Ան ատեն ճամբորդը բացաւ իր պարկը , հանեց քիչ մը հաց , սրանիւր և խողէնի երշիկ , և սկսաւ ակործակով նախաճաշիկ ընել : Աղբրմելի տղայք չաւ փաղանց քաղձած՝ կը տեսնէին այս ամէնը . և որչափ երջանիկ եղած պիտի ըլլային թէ որ միմիայն կտոր մը հաց ունենային , բայց որովհետեւ երբէք մուրացած չէին աչք ՚ի խոնարհ նստան մօրերնուն քով : Արդեօք ո՞վ կարող էր նշանակել ՚ի նչ որ կ'անցնէր մայրական սրտին մէջ սղորմելի Վարդուհւոյն . վասն զի տղայոց ցաւալի տեսարանը սաստիկ ցաւոց շանթեր սիրտը կը միռնին , և սղորմութիւն խնդրելու ամօթն ալ միւս կողմէն կը տանջէր զինքը : Վերջապէս երբ տեսաւ որ երիտասարդը կը ժողկէր իր մնացած սաւ շարը երթալու համար , խեղճուի ձայնով մը ըսաւ . « Այնիւ պարոն , ձեր ծոցը վեհանձն սիրտ մը ունենալիդ կը յայտնէք , զաւակներս անօթութեննէ կը մեռնին , կ'աղաչեմ . . . հաճեցէք կտոր մը հաց տալու , և Աստուած վարձաարե զձեզ , վասն զի դըժտալու . . . կէտէ քեզ սի փայթողուած :

—Ահ , սիրելի տիկինս , բնչու յառաջ չուրք , պատասխանեց երիտասարդը : Խիտա կը ցաւիմ պաշարիս մէկ մասը սպառած ըլլալուն համար , կը փափաքէի բոլորն ալ տալու որովհետեւ կրնայի գիւրուութեամբ մերձակայ գիւղէն գնոց առնուլ : ՚ի սկզբան չկրցայ գուշակել լսանդի ձեր կերպարանդը զիս խաբեց : Այս բտելով բացաւ ծրարը՝ ինչ որ կը գտնուէր դըրաւ բոլորն ալ անոնց առջեւը , որոնք մեծ շնորհակալութեամբ ընդունեցան :

Տեսնելու արժանի էր , տղայոց ջերմ ակործակով ուտելինն , և կաղաչէին մօրերնուն որ ինքն ալ նախաճաշիկ ընէ , բայց անիկայ խիտա ակորութեամբ համակուած երբէք սիրտը չէր ուղէր բերանը բան մը դնելու :

—Այս բարի անձը վայրկեան մ'ալ հանգչեցն յետոյ հանեց գրպանէն հինգ ֆրանգնոց արծաթ մը դրաւ Վարդուհւոյն ձեռքը և անոր շնորհակալ ըլլալու ժամանակ չթողով արագ քայլերով հեռացաւ , քիչ մը բացակայած՝ անոր դարձաւ իր գլխարկը շարժելով ողջնի և մնաց բարեւի նշան ըրաւ :

« Այնեակարող Տէրն է որ յուղարկեց մեզի այս մեծանձն գործաւորը , ըսաւ բարեպաշտ մայրը , այն , սիրելի տղայքս վտաս հղիք միշտ օրհնելով : Աստուածային հայրական բարերարութիւնը , և մեզի անխնամ պիտի չթողու երբէք , և արդէն շատ անգամ փորձերը տեսած եմ » :

Տղայք ուտելին ետեւ դային մերձակայ աղբուրէ մը իրենց ծարաւնին անցունելու , մայրը որն որ աբևի կիզիչ զօրութենէն արդէն ծարաւութեամբ կը տանջուէր , հետեւեցաւ անոնց , և երեքնին իրենց ակործակն տաստիկ ծարաւնին շրջուցանելէն յետոյ , շարունակեցին իրենց ճամբան :

Գ Լ Պ Ի Խ Գ

Պատահարք ուղևորութեան

Երբ որ վերջնաբաժնի առաջին ստուերն զգիշերք բերելու սկիզբ կ'ընէր, մեր ուղեւորները կը գտնուէին նոյն գիշերք բաւական մեծկակ գիւղի մը քով:

Հինք Ֆրանքոսը զբ մարդասէր ընկերակիցը ու զորմութեամբ շնորհած էր՝ Վարդուհայն, կազատէր զանի այս անգամ մուրալու դժբաղդութենէն. բայց քնոյն և ճամբորդութեան տաժանաբիրտ յոգնութեան ձայներէն ստիպեալ զարկին առաջին դուռը բնակութիւն մը խնդրելու համար: Այս տանը ներսէն ուժեղ ձայներ կը լսուէին, վասն որոյ ստիպուեցան չորս հինգ անգամ կրկնելու. Այս յետոյ մարդ մը քստմնելի հայտնութիւններ ընելով բացառուութիւն. իր հասակին ձեւը ու ժանաատեսիլ կերպարանքը սոսկացուցին տղայքը, որոնք իրենց մօրք քով ապաստանեցան:

«Աղէ, ինչ կ'ուզէք, հարցուց խիստ ձայնով մը, երերուելով, կակաղելով, վասն զի գիտով էր: Ի՞նչ կ'ուզէք, կրկնեց ճրագը մօտեցնելով Վարդուհայն երեսին:

—Տէր իմ, այս գիշերուան համար բնակութիւն մը

—Ի՞նչ կ'ուզէք, մն, այս մուրացկան մ'է, որ եկած է հանգստութիւնս շփոթելու. դուք չար մարդիկ կ'երեւէք, գիշեր բարի. կրկնեց նոյնը նախատական ծիծաղով մը, և գոցեց դուռը:

—Շնորհակալ եմ՝ Վրտուծմէ, որ այս չար մարդը մեզ ձգեց գնաց, ըսաւ Վարիամ, մն, մայր իմ, չաբարբայ անձ մը երեւցաւ ինձի:

—Իսկիստ դժբաղդ մ'է, որ ինքը զենքը գինույ

բնիկ անակներ պարպելու գերի ըրած է, որուն վրայ հարկ է գլխաւ պատասխանեց մայրը. եկէք, զաւակներս, գուցէ խիստ բարեօրրոտ մէկն այս գիւղաքաղաքին մէջ գտնելու բարեբաղդութիւնն ունենանք»:

Այնատարած սեւաթոյր ամսերու մէջ երթեւեկող արծաթախալ լուսնին լուսովը առաջնորդուած հասան աղքատ խրճիթի մը առջեւ. ուր ճրագի ըլլալէր երեւար, բայց միայն չոր ոտներէ բոբոբուած առկայծ մը, որով հաղիւ հնար էր նշմարել հան երգները. դուռն ալ զգուշութեամբ գոցուած չէր, ասանկով մեր ուղեւորները կրցան սուսնց դժուարութեան ներս մտնել:

Առարանին առջեւ, ճերուռի կին մը յարդէ ալ թուի մը վրայ նստած կը ջեռուցանէր իրեն խորշու մած ձեռքերը: Երբ որ տեսաւ այս օտարականները, ընդ յառաջ երթարով հարցուց իրենց թէ՛ ինչ բանի կարօտութիւնը ձեր քայլերը գէպ ՚ի հոս առաջնորդեցին: Իր հեղ և բարեխորժ ձայնն զգալի վստահութիւն մը կ'ազդէր, և Վարդուհայն ամենեւին չը տարակուսեցաւ անոր իր նպատակն յայտնելու:

«Ամէն ինչ որ ունիմ խրճիթիս մէջ՝ ձեզի ծառայելու պատրաստ են, սիրելի տիկինս, պատասխանեց բարի պատուը: Այս գաւառէն չէք գուր, վասն զի կը ճանչնամ բոլոր այս շրջակայ գիւղին բնակիչները և զձեզ երբէք չեմ տեսած. ուսկից ալ ուրաք հոգ չեք բարի եկած էք»:

Վարդուհայն սուսնց վարանելու պատմեց անոր իրենց պանդխտութեան պատճառները որուն վէպը թէպէտ պարզ, բայց այնպիսի սրտառուց ձայնով մը սուարտեց, որ իր ասպնջակիւնին սիրտն եռանդեամբ կարեկցութեան շարժեց զիրենք ընդունելու:

«Շատ ուրախ եմ, որ բարեբաղդաբար իմ խրճիթս հանդիսեցաք, կրկնեց աղու ափրտ պատուը»:

Թէեւ խիստ աղքատ եմ, բայց յօժար սիրտ մ'ու-
նիմ, և կը սիրեմ իսկ ունեցածիս մէկ մասը աղքատ
ներուն բաժնել:

Այս գիւղաքաղաքին մէջ շատ չարաբարոյ և բա-
րոյականչին խանգարուած մարդիկներ կան, որոնք ա-
գահութենէն գրգռեալ մաքսանենդութեան գոր-
ծով կ'զբաղին. և շատ ատեն գիշերային մթութիւնն
իրենց օգնական առած՝ ապրանք կը փախցունեն ա-
ռանց սահմանեալ սուբբը վճարելու. այսպէս երկ-
րիս իշխանին ու տէրութեան հարստահարներն են:
Այս պատժապարտ արուեստը կը խանգարէ սիրտը
և յառաջ կը բերէ ամեն տեսակ մոլութիւններ. իսկ
ես բարեբաղդաբար բարեպաշտ ճնողացմէ դաստիա-
րակուած երբէք չուզեցի կցորդ ըլլալ այս ապօրինա-
ւոր շահուն, որ անատեն ինձի շատ դիւրին էր, ուս-
տի աւելի աղէկ է հանդարտ խիղճով աղքատ մը քան
թէ խղճմտանքի խայթոցէն տանջուող հարուստ մը:
Այս բարի պառաւը իր հիւրերը զբօսցնելու համար՝
այս և այն պատմութիւններով քիչ մը ժամանակ ան-
ցուց որպէս զի տղայք լաւ մը ջեռնուն, ուստի ե-
լաւ վառարանին մօտ աղքատիկ սեղան մը պատրաստ,
տեց թան մը՝ խոտերէ և խողի ճարպով պատրաստը-
ւած, հաճարէ համեղ հաց մը, և պանիր, այծի կա-
թէ շինուած, որոնք ախորժակով մը սկսան ուտել:

Իարեսիրտ ասպնջական Անան պառկելու միջոց-
նին իր հիւրերուն նոր շինուած խոտերէն անկողին
մը պատրաստեց. ըսելով, « առիկայ աւելի օգտու-
կար է, քան թէ ասուէ փափուկ անկողինը. վասն
զի այս տեսակ ծովային խոտերէ շինուած անկողինը
ամառ ատեն զով կը պահէ և ձմեռ ատեն բարեխա-
ռըն » . ուստի այս մեր պանդուխտները չղանդաղե-
ցան ընդունելու քնոյ ստիպիչ հրաւերը, որ իրենց

Երկրորդ օրն՝ առաւօտեան աղօթքը կատարելէն
յետոյ, մայր ու տղայք կաթով և հացով նախաճա-
շիկ ըրած միջոցին՝ զարմացմամբ դիտեցին սենեկին
չորս պատերը, որոնք զարդարուած էին ծաղիկայ սլը-
տակներով: Այնք խոտերու փունջեր էին, որոնց հա-
մար Անան այսպէս խօսեցաւ: « Կը ճանչնամ ըսու-
այս գաւառին դեղական բոյսերն: Պայծառ և դեղե-
ցիկ եղանակի առեն, կերթամ ամեն օր փնտրել
այս բժշկական խոտերէն դաշտերուն ու մերձակայ
լեռներուն վրայ, որն որ ժողվելով խուրճեր կը կա-
պեմ ամեն մէկն իրենց տեսակով, և կը կախեմ զա-
նոնք չորցունելու համար, մէկ քանին սենեկիս մէջ,
ինչպէս որ կը տեսնէք, և ուրիշներն ասիէ դուրս,
վասն զի անոնք սուր հոտ մ'ունին և հետեւաբար
օգն ապրականելովը կը խանգարեն առողջութիւնս:
Երբոր բաւական մեծ պատրաստութիւն ունենամ,
ան ատեն կը ղետեղեմ սայլակի մը վրայ և կը տանեմ
դեղավաճառաց: Արիկայ ինձի կը բերէ շաբաթը ե-
րէք չորս Ֆրանքի եկամուտ մը, այս գումարին մէկ
փոքրիկ մասն ալ խնայողութեամբ ձմերուան պէտքս
հոգալու համար կը պահեմ. վասն զի ձմեռը տան
ներքին գործերով ժամանակ կանցունեմ, փառք Ար-
տուծոյ, դեռ պատահած չէ ինձ առանց ընթրե-
լու քնանալ »:

Եւ սպա պառաւն առաջնորդեց իր հիւրերը
դէպ ՚ի փոքրիկ ախտ մը, յորում տղայք քանչայան
նայնպէս՝ տեսնելով լաւ հոգացուած երկու գեղեցիկ
այծերը և անոնց գառնուկի պէս հեղութեան վրայ:
« Ահա ասիկ, կրկնեց Անան ցուցնելով իրեն այ-
ծերը, ձերութեանս սնունդներն են, իրենց կաթն
սքանչելի է, և նաեւ օգտակար առողջութեան. ա-
մէն անգամ դաշտէն վերադառնալուս գիրկ մի լաւ
տեսնեմ եւ կերեմ. վասն զի սէտք է երախտագետ

ըլլայ մինչեւ անդամ անբան կենդանեաց » :

Վարդուհին չուզելով այս բարի պառաւէն ընդունած երախտեաց չափը անցունել, պատրաստուէլ ցաւ երթալու, ներկայացնելով անոր հինգ ֆրանքնոցը, և շարժած սրտով մը բաւ անոր, « ընդունել յէք, աղնիւ ապնջական, ասոր մէջէն որչափ որ արժան կը համարիք, և հաճեցէք մնացեալը դարձունել ինձ » : Կը ցաւ իմ որ ամէնը չեմ կրնար թողուլ, վասն զի այս է բոլոր հարստութիւնս » :

Անայի դէմքին վրայ բարկութեան նշաններ լսուկան երեւայ . « ինչ տարօրինակ դատողութիւն ըստու, ձեզ հիւրընկալեցի միթէ շահու համար կարծեցիք . ոչ այնպէս, այլ բրիտանական զգացմամբ միայն . իսկ ձեր ինձ հաստուցման խօսք առաջարկելը յանդիմանութիւն մի է : Պահեցէք ձեր ստակը և մտիկ ըրէք ինձ, հաւանական է որ հեղեղը ձեր կարծածին չափ աւեր և տղականութիւն ըրած չըլլայ, և կարելի է որ տակաւին քիչ մը բան ունենաք հոն, ինչպէս որ միտք ունիմ երթալ ստուգել անձամբ » : Եւ սրովհետեւ դեղագործն բոյսեր կը պահանջէ ինձ մէ սրնք կը պարտաւորիմ գտնել այս կողմերը՝ վասն որոյ հարկ կ'ըլլայ միայն բանի մը հարիւր քայլ աւելի հեռուն երթալ ձեր գիւղաքաղաքը հասնելու համար :

Մնացէք հոս մինչև որ ստուգեմ, և կը թողում ձեզ բաւական հաց, նոյնպէս այժերս կը նուիրեն իրենց կաթերը, և պիտի գտնէք բանջարեղէններ ալ իմ փորրիկ պարտիղիս մէջ :

Վարդուհին զուր տեղը փորձեց հակառակ ելլելու վեհանձն առաջարկութեան աղնուուհի պառաւտիկնոջ . որ իր անօրէնութեանը վրայ հաստատուն հետեւեալ օրը ձամբայ ելլելու պատրաստուեցաւ, իր հիւրերուն օրհնութիւններով :

Երբորդ օրը գիշեր աստն վերագարձաւ, բայց

իր քայլերը դանդաղ և երեսին վրայէն իր բնական ուրախութեան նշանները բողբոլին խոյս տուած, և անոր տեղն կ'երեւէր արամու թեան խոր նշաններ :

« Ձեր տեղը դառնալու ակնկալութիւն բնան չերեւակայէք առ այժմ, ըսաւ, այս բարի պառաւը կործանու մը սոսկալի է, խեղճ՝ բնակիչները հաղիւ կորողացեր են իրենց կեանքը ազատելու : Ալիքներն ամէն բան իրենց հետ տարած են, և ձեր գիւղաքաղաքն հաղիւ կրնայ տասը տարուան մէջ իր վերակենդանութիւնն ստանալ . . . և դեռ վեց օտք բարձրութեամբ ջրոյ մէջ կը լողայ . մեծ մասամբ տունները կործանուած են, ուստի սիրելի հիւրերս, խեղացութիւն չէ դառնալ այն անապատացեալ և թշուառութեան տեղը, որուն մէջ բան մը պիտի չկարենաք գտնել որ ձեր առջև վիճակին առաջնորդէ : Արդ, թէ որ կարելի է, ներեցէք ինձ որ պիտի աղաչեմ հոս ը՛կեղութեամբ միտտեղ ապրելու :

— Ախոս, խեղճ ամուսնոյս սգոյ խաչը, անշուշտ ջուրերու ալիքներէն յափշտակուած պիտի ըլլայ . . . : Սորն այս խօսքին՝ հառաչեց Սարիամ, իր աչերուն շրջապատը արտասուաց բիւր գոհարներ շարուած՝ և իր սրտին խռովութիւնը չյայտնելու համար, երեսն երկու փափկասուն ձևուացը մէջ առած մինչ դեռ կ'արտասուէր՝ կրկնեց Աննա, աւելի աղէկ է սրտերնուդ մէջ կանգնէք այն խոջը և անոր պատւանդանին տակ հանգուցելոյն յիշատակը միշտ բարեգործութեամբ կենդանի պահէք, քան թէ այնպիսի շինծու անքին կորստեանը այսպէս չարաչար ցաւիք, ասոր նման միսթարական շատ խօսքեր արտասանելէն յետոյ մէկդմէկու բարի գիշեր մաղթելով անկողին մտան :

Պատգամաբեր արշալոյսն իր ընթացքն սկսելու աստն շքեղ դէմքը մեղմով ամենուն ցուցնելով

հրաշէկ գլխէն իր զուարթ ճաճանչները երկրիս վերայ արուերով, շնչաւորն ու անշունչը կը կենդանացնէր, Վարդուհին այս առաջին վայրկենին ցատկեց իր անկողնէն, նոյնպէս տղայքն անոր հետեւեցան. իրենց առաւօտեան դոհաբանական աղօթքը երկինք զրկելէն յետոյ պատրաստուեցան ճամբայ ելլելու. բաժանման կէտը խիստ դժուար եղաւ, վերջապէս իրարու ձեռք ուղմելով մնաք բարեւներն վերջացան շնորհակալութեան ձեւերով: Մենան չկրցաւ արցունք չթափել անոնց այսպէսերթալը տեսնելով հուսկ յետոյ ըսաւ, «Աստուած ձեր ճամբորդութեան մէջ ընկերակից ըլլայ»:

Պահ մը ետքը, զանոնք թող տալուն զըջաց և իր տարիքին առաւելութիւնը մտցած՝ կայտառ և աչխոյժ երիտասարդուհի մը պէս անհաւատալի արագութեամբ խոյն ճամբայ ելաւ, անոնց շփոթ հետքերը առաջնորդ առած, բայց երկբերան ուղի մը իր արագ շարժումը կեցուց, և չէր գիտէր ո՞ր կողմն արդեօք իր նպատակին կարող է հասցունել: Վրժբալդաբար հակառակ կողմն հակելով չկրցաւ գրաւնալ: Վրդէն վերջապէս իր բոլոր զօրութիւնը կը կորնացնէր ստիպուեցաւ Մենա առանձին ու ախտը իր խրճիթը դառնարու, և մտածման մէջ ընկղմած կըսէր ինքնիրէն.

«Վրդեօք նախախնամութիւնը ասոնք պանդրիստութեան մասնելով, նեղութեամբ իր սիրոյն ջերմացնելէ, և ո՞ր գիտէ ուրիշի ալ օրինակ և օգուտ քաղելու պատրաստած ըլլայ, վասն զի տերեւք անդամաւանց հրամանի չեն շարժիր»:

Անաստիսն մէջ անցուցած գիշեր մը.

Երկինք, երբեմն այլ և այլ վէտեր կը խրկէ մտրդուս վրայ անոր արիւթթիւնը ու առաքինութիւնը աւելցնելու համար:

Մայրիսի աղիտալի դէպքեր այս առաքինի ընտանեաց յաճախ կը պատահէին, անոնց խաղաղ կեանքը խռովելու առիթներ տալով:

Վարդուհին առջի ճամբորդութեան մէջ ողորմասիրտ երիտասարդէն ընդունած հինգ ֆրանքնոց արծաթը դեռ կը պահէր. որով թանի մը օր հարկ չկար մուրալու, լոկ հացով միայն ապրելով: Արշափ սիրով պիտի ընդունէր աղիւ Մենա տիկնոջ առաջարկութիւնը՝ եթէ կարող ըլլար բարեկեցիկ մշակներու քով աշխատութիւն մը գտնել որ կարողանան իրենց քրտամբը հացերնին ուտելու, ուստի որու որ այս առաջարկութիւնը աշխատելու համար ըրած էր նէ փոխարէն մերժողական պատասխան տրուելով՝ բնակութիւնը փոխել հարկ եղած էր:

Շաբաթ մը ամբողջ ուրիշ գիւղերու մէջ ալ իր նպատակին չհասնելով, ստիպուեցաւ մուրալ և ուրուն որ դիմեցնէ՝ ծոյլ ու թափառական համարելով զինքը կ'սպառնային բանտարկելու: Նոյն գիւղին քաղաքապետը, խիստ ու դաժան մէկը ըլլալով ուղեց անոնց անցագիրը տեսնել երբոր չըլլալը ստուգեց, մեկէն պատասխանեց. «չատ աղէկ ուրեմն կը պարտաւորիք բանտ երթալ»:

— Բանտ, մեր բարի մայրերնիս. «գուէցին տըղայք սրտաբէկ ձայնով մը, և կը պլլուէին իրենց բաղիօք մօրը ծնկուրներուն»:

« Ահ, սիրելի պարոն, ըստ ան ատեն Մարիամ արտասուեալ թորմ աչօք և աղաչանաց ձեռով մը, գըթացէք մեր տառապեալ մօր, գեռ երբէք մէկուն գէշու թիւն չըբաւ, սոյնպէս մենք ալ, մեր մուրաց կանու թիւնը անօթու թենէ ստիպեալ է, այնպէս որ չենք կրնար անոր համբերելու: բայ ՚ի հոցէն ուրիշ բան չենք խնդրէր »:

Աղկան այս ցաւալի խօսքերէն սիրաբ շարժած խոցս սուաւ առանց բառ մ' արտասանելու: Վարդուհին ալ իր աղայքներով մեկնեցաւ անկէ, առանց գիանալու ինչ ուղի բռնած ըլլալը:

Նստահման և անկող ծովու նման անտառի մը մէջ մտան, որուն մուտքը՝ մարդ գիւրաւ, բայց եւբը հազիւ թէ կրնար գտնել, այտու ամենայնիւ երկնաբերձ եղեւիններով փսուր դէմք մը կ'ընծայէր:

Վարդուհին ուղեց հոն պարտաբարուելու տեղ մը գտնել: Վասն զի այլ եւս չէր համարձակէր գիւղի մը մէջ մտնելու: Յանկարծ շփոթեցաւ՝ տեսնելով սոյնպէս ամայի տեղ մը. անուխի կտուք մը այս անտառին մէջէն կ'անցնէր և գրեթէ ըստ բաւակա նին լեցուած՝ փայտահարի և անխագործի ընտանեօք: Որոշեց ինքնիրեն որ առաջարկէ իրենց տանը մէջ աշխատու թեամբ ապրելու: Արդէն համոզուած էր որ ընդհանրապէս աղքատներն աւելի գթած են քան թէ հարուստները. վասն զի այս վերջինները փորձով չեն գիտեր թէ՛ աղքատութիւնը սրճափ ցաւալի և դառն է. բայց չհամարձակելով, դարձեալ ըստ թիւն սրահեց:

Ուստի անտառին խորերն սկսան երթալ քանի մը ուտելու պտուղներ գտնելու՝ աղայոց և իր քաղցը յագեցունելու համար, միանգամայն անոնց տեղ մը ազատատանարան պատրաստել:

Մտան հոն և բաւական լայն ճամբայ մը գտնելով՝ յառաջ գացին, և սեղ տեղ օձապտոցս ճամբաւ

ներ, մէկ կողմէ բարձրաբերձ ժայռերը, և միւս կողմէն ստուերամած անտառն՝ աւազակաց բնակարան ըսուելու և կամ մարդախոշոշ խմբի մը ժողովատեղի ըլլալու յարմար էր. ուր հազիւ երբեմն երբեմն աւգիէն անդիէն արեգական նշոյլ մը կը թափանցէր: Բայց սղայք չափէն աւելի յոգնած ըլլալով, իրենց փափուկ անդամներն հանգստութիւն կը խնդրէին, և գեռ կը շարունակէին իրենց քայլերն յառաջ վարելու, անօթութիւնն ալ արդէն վրանին բռնացած ըլլալով՝ ալ ու ժաթափ իրենց աչքէն շողուն արցունքներ և առատ հոսանքներ կը վաղէին. մինչ զի մայրերնին որոշեց տեղ մը՝ ուր բնութիւնը կանանչազարդ գորգերով զարդարած, և զով ախանակիտ աղբիւր մը նոյն տեղերուն գեղ և վայելչութիւն սրբառած, և ջրին սստոկութեամբ բղխած ատեն՝ երկինք թռչտող փաթիլուն կաթիլները, մէկէն աղայոց մտքը դրաւ եցին՝ և իրենց յոգնութիւնն ու քաղցը մտնալով, սկսան անով խաղալ և իրենց մօրը հետ բընութեան շեղինակին փառք տալ երգելով:

« Վի անսահման ճարտարապետ,
 Ընձեռագործ վայրբս անձկաւետ,
 Օտրթուցանեն կայծ սրտերուն,
 Քեզ նուիրել բիւր գոհութիւն:
 Հատ հարուստներ պաղատներուն,
 Կերպաններով ասն զարդ և գոյն,
 Բայց չեն շաժեր ըզսիրտ մարդոց,
 Գտնել զՈր Լին նոր ՚ի նորոց:
 Եւ անոնց մէջ բնակելու,
 Մամաւորներ են այցելու.
 Իսկ բնութեան վեհ շէնքին մէջ,
 Ըմէնքն ունին միշտ ելեւել:
 Սո՛ւ աղբիւրին կարկաշն ու ձայն,
 Օտրկանց մէջէն պտոցսն երկայն »:

Որչափ կ'օգնեն տխուր սրտից,
 Երբ կայր բաղդին են թեւակից,
 Ինչպէս թռչնոց այս դայլայլիկ,
 Կ'օրհնեն իրենց Տէրն աւատիկ,
 Միաբերան մեկտեղ ժողովուած,
 Հանգոյն կուգան Կիկեղեցեաց:
 Սոյն գոյնգոյն գորգըն շքեղ,
 Ընմահ Եփն սուրբ և անմեղ,
 Իրենց առոյգ երեւոյթով,
 Ընհերքելի փաստ տան փութով,
 Ընատաղուծ մեր Արարչին,
 Վրայ դնենք յոյս մեր սրտին:
 Օ՛հ՛ Նա սրաշտոյան է մեր կենաց,
 Նաեւ աղբիւր բոլոր բարեաց:
 Թէեւ ՚ի նոր ձախորդութեան,
 Մեր անձերն ինան համայն,
 Չքտանք տեղի դժգոհութեան,
 Օ՛հ սա մեղք է միանգամայն:

Երբ բնութեան Հաստչին նուիրեալ ինքնաբուզի
 երգը քաղցր եղանակաւ վերջացուցին, արդէն սկը
 սած էին զգալ ճաշերու հարկը. ուստի Վարդուհին
 պատուիրեց տղայոց հանդարտ կենալ տեղերնին.
 Նոյն ատեն որ պիտի երթար որոնելու այն անտառին
 ներսի դին թթենւոյ պտուղներ կամ ելակներ: Խոտ
 տոցան անոնք պատուէրը պահելու. Վարդուհին
 անոնց ղիւրանաաց հեղութեանը վրայ Խաչհով քա
 նի մը հարիւր քայլ հեռացաւ:

Շատ մը լաւ և խոշոր թութեր՝ սեաւ ու կատա
 րեալ հասուն, և քիչ մը անդին մեծ տանձենի մը,
 գտան որուն պտուղները թէպէտեւ ոչ այնչափ հաճոյ՝
 բայց լաւ կը ծառայէր դո՛հ ընելու սղորմելեաց անօ
 թութիւնը:

Այս ծառին վրայ ելելէ յառաջ, ուղեց բերել
 իր տղայոց կողով մը թթենւոյ պտուղ: Այս կողովը
 ազնուութի Ըննան էր շնորհած: Երեւակայեցէք մէկ
 մը թէ՛ տղայք որչափ հաճոյքով բաժնեցին այս պը
 տուղներն իրենց մէջ, զոր իրենց մայրերնին պիտեց
 դարարեաց վրայ:

«Որդեակք, ըսաւ անոնց, պիտի երթամ դար
 ձեալ որոնել ձեզի համար աւելի զօրացուցիչ պը
 տուղներ, բայց կը պատուիրեմ ձեզ նորէն չհեռա
 նալ այս տեղէն: Հանդարտութեամբ կեցէք՝ հոս
 ուտելով ձեր թութերը. պիտի չյապաղիմ ես դառ
 նալու:»

Ա՛հ, մայր, հարցուց Սարիամ, մեզի վերստին
 կ'ուղէք թողուլ, թէ որ գիտնայիք որչափ երկիւղ մեզ
 սրաշարեց, բոլորովին առանձին այս անտառին մէջ:

—Ար կարծէք որ բոլորովին մինամկ էք, չէք գիտեր
 որ Ըստուած ամէն անգէ ձեզի հետ. պատասխա
 նեց մայրերնին՝ սիրտը նախազգացութեամբ և տխրու
 թեամբ լեցուելով:

—Ա՛յ, Սայր, ըսաւ Հենրիկոս, սակայն և այնպէս
 տա՛ր մեզալ քեզի հետ, երկիւղ մը պատեց մեզ,
 բայց երկիւղ մը:

—Երկիւղը խիստ գեշ է ձեզի, տղայքս, գիտնալով
 որ շատ հեռու պիտի չորամ ձեզմէ: Չեմ կրնար ղի
 քանիլ որ դուք ինձի ընկերանաք, ինչու որ այն տան
 ձենին որ գտայ, ներքեւը փշալից ու գետինը ճախ
 ձախուտ է, և գիտէք որ չունիմ պահեստի, ո՛չ ներք
 քին և ոչ արտաքին փոխելու զգեստք. որուն հա
 մար կ'ըսեմ, հանդարտ կեցէք հոս, մէկ քառորդի
 մէջ ես պիտի դառնամ:

Հնազանդեցան տղայք, և մերժեցին իրենց մը
 տաց հորիզոնէն երկիւղի սեաւ ամպերն՝ ուտելով
 այս քաղցրահամ թթենւոյ պտուղները, բայց քանի

մը վայրկենէն ետեւ Մարիամին ականջին զարկաւ ազնուկ մը մօտ տեղէ . ապա ճիչ մը , և իր մօր ձայնը : Հենրիկոսին բոլոր մարմինը սարսափ մը պատած՝ աւհանջ դրաւ , և ըսաւ ցած ձայնով մը իր քայրին . « Ա՛յ մեր մօրը ձայնն է , ո՛հ , ի՛նչպէս կը գտայ կը գտէ . « Արդեա՛կ իմ , ողորմելի սրգեակ . ք իմ » :

— Ինձի կ'երեւայ թէ ձիոյ դտիրուն մ' է , և սկզբէն վեառել մեր մօր՝ որ խիստ բարի է :

— Ա՛յ , այն անգամ թ մարդը՝ որ զանիկայ պիտի քանտարկէր այս առտու անցապիւր չունենալու համար , միթէ այն է դարձեալ , բայց կը թուի ինձ թէ անտառի մը մէջ հարկաւորութիւն չունի , անչառ չկրնար արգիլել մրգեղէններ ժողկըս , ո՛րոնք կ'աճին մացառներուն վրայ , որ թռչուններու կերակուր պիտի ըլլան :

— Կարծեմ որ մայրերնիս հիմայ կը դառնայ , ըսաւ Հենրիկոս վայրկեան մը լուծենէն ետքը , թէ և այս անգամ քեզ մը աւելի ուշացաւ :

— Ա՛յնչ չէ՛նք ըներ արդեօք , երթայինք գտնելու զինքը , ըսաւ Մարիամ , որ կ'սկսէր խռովել :

— Ա՛յ , Մարիամ , անհնազանդութիւն մը պիտի ըլլայ , և միւս կողմէ ճանքան խոտորելով ինքզինքնիս վտանգի մէջ պիտի դնենք . այն ատեն չենք կրնար ոչ ան մեզի և ոչ մենք զինքը գտնելու :

— Իրաւունք ունիս , որ յայտնապէս խրատեց մեզ սակէ չարմեքու , ջանանք ուրեմն հնազանդութեամբ խոհեմութեամբ յողթելու այն երկիւղին որ մեզ կը նեղէ » :

Հանդարտեցան , սակայն մէկ վայրկենի համար , ինչու որ անտառին մէջէն դղրդում մը լսուեցաւ եւ կարծեցին որ իրենց սիրելի մայրը կը վերադառնայ . ուստի նախ մեծ ուրախութիւն մը զգացին , բայց արամութեան սեւաւ ամպերն այս ուրա

խաւթեան նշոյը շուտով ծածկեցին :

« Միայն թէ իր շաւիղը կորուսած չըլլայ , ըսաւ Հենրիկոս , Ա՛յ և ատեն նման իրենց մտայը մէջ յուզուած խորհուրդներն թռչնոց արշաւանքի մը նման սողին անդին կը թռչտէին անհանգիստ ու անհանգստ . այսու ամենայնիւ իրենց վերջին որը շու մն արիւննին սառեցուց իրենց երակներուն մէջ :

— Առաջին անգամ առանց խոտորելու գտաւ իր շաւիղը , գուցէ այս անգամ չկրցաւ գտնել , պէտք է զանի կանչել մեր բոլոր զօրութեամբ , այս բանին համար մեզի չ'արգիլեց » :

Երկուքը միաբերան սկսան յուսաբեկ ձայնով պրտալ . հարիւր անգամէ աւելի կրկնելով . այն քաղցր անունը . « Մայր , մայր , ետ դարձէք » : Արձա գանգնին միայն կը որսաստիանէր , բայց ո՛չ իրենց սիրելեալ մայրը :

Այն ատեն յուսահատութիւնն սկսաւ գրաւել իրենց հոգին : Հենրիկոս ծնկի վրայ գալով փոքրիկ բլրի մը վրայ՝ դէպ ՚ի սղբիւրին մօտ մտմուռով հու վանաւորուած տեղ մը , եւ երեսն երկու ձեռացը մէջ ծածկելով՝ հեծեծանօք դառնապէս կ'ողբար , քանի որ Մարիամ , ստքի վրայ անոր քով ձեռքերը միատարած կ'աղօթէր առ Աստուած , որ սիրելի մայրերնին իրենց դարձունէ :

Արդէն ցորեկուան շքեղ բուսաւորն իւր սքաշտօնը կատարած , այ իր վերջին ճառագայթներով բարձրաբերձ ծառոց գագաթներուն հրաժարական ողջնի մը տալու համար , կարծես թէ զանոնք վերէն ՚ի վայր սակի թել հանդերձով զարգարած էր , և գլխէրային վեհապետը իւր բլուր զօրքերով կը պատրաստուէր այս կողմերուն փրտապետել և զուարթաբար սարեակը (սղբը՛ճըկ) . տերեւազարդ ստոյ պատկը ճառագայթով տպատանարան մը կ'որոնէր , և աւ

բազաշարժ մողէղը (քէնթէնքէլէ) ծերպերուն ու
 քարայրներուն մէջ կը մանէր և արդէն բուն ար-
 ւընջեան թշնամիները խաւարչուտ մենակեաց բնա-
 կութենէն դուրս կ'երլէին: Իսկ տղայք բոլորովին
 հանդարտութիւննին կորսնցուցած, և իրենց ջերմ
 արիւննին սառած, երակներուն մէջի երթեւեկու-
 թիւնն ու շրջանները դադրած էին. վերջուպէս մէկ
 երկու աղէտից խօսքով լուութեան քօղն մէկդի ա-
 ուին, և սրտածնիկ ձայներով սկսան օղը երերել:
 «Սութ գիշերը մեր երկրագունդը կը պատէ. մար-
 գարտաշար շաղ մը կանանչ դաշտերը կը ծածկէ. զով,
 սիրուն հով մը գլխերնէն կը սահի կ'երթայ: Աւր ես
 սիրելի մայր, անձկալի մայր, հանգչելու ատենը
 կ'անցնի, բայց մեր աչքերն դքեզ, սիրելի մայր, չե՛ն
 տեսներ, սւր ես. միթէ դքեզ վշտացունելու ա-
 ութթ տուինք, բիւր զղջումներ յեղձեղելու. չե՛նք
 դանդաղիր. անձկալիդ մեր՝ երեւցուր քու սիրուն
 և գորովալից դէմքդ, որ հանգչին խեղճութեան
 նշաւակ սկտերն մեր, այսպէս պիտի թողըւս յու-
 սահատութեան անմատչելի վհերուն մէջ գահալի-
 ժել, և պիտի թողըւս որբ և անպաշտպան եզկելիքս
 վայրենի գազանաց կերակուր ըլլալ. ա՛հ, բոլոր թրու-
 չունք իրենց ձագերը խնամելու դարձան գիշերային
 երկաթեաց գաւազանին տեւողութեան ատեն. բայց
 դո՛ւն, ինչո՞ւ մինչ ցարդ չես վերադառնար զաւա-
 կացդ քով, որ ջերմ սիրով կը սեղմէիր կուրծքիդ, չէ,
 չէ, չ'ենք կարծեր որ դուն այսչափ անգութ սիրտ
 կ'ըրես, դուցէ անօրէն Նարովպէն ասրածամ մահ
 ուամբ քու կենացդ թելը մկրատեց . . . » Այս
 մահուանը վրայ ունեցած երկիւղնին, այնչափ գէշ
 ազդեցութիւն ըրաւ իրենց սրտերուն, որ ալ չկրնա-
 լով օգ շնչել, նուազեալ ինկան գետին, և լուս-
 թիւեր մահուան գունով ծանրացաւ իրենց շրթանց

վրայ և բոլոր անտառին մէջ.
 Սթին ևահուելի գիշերը պատեց ընդարձակ ան-
 տառն, որ ամպերու լայնատարած քօղ մը ոչ լուսնի
 և ոչ ալ աստղներուն լուսոյ կայծ մը տարու կը նե-
 րէր. և սեաւ գիշերը կուգար սառեցնելու փա-
 փուկ անդամներն այս ողորմելի տղայոց: Գիշերը
 պահ մ'ացած էր հաղիւ՝ արթնցան իրենց երկիւղի
 և զարհուրանաց թմրութենէն, և մէկ կողմ քաշ-
 ուելով մէկըմէկու պըլլուած մէկէն իրենց մօր տը-
 խուր յիշատակն առջեւնէն անցնելով քիչ մ'առաջ
 թափած արտասուներէն կարմրցած սիրուն աչե-
 բուն շրջանակները նորէն ողորեց. և ընդ միջած ձայ-
 նով կրկնեցին. «Ս՛հ մայր, սիրելի մայր սւր ես,
 ճ՛ն վերագարձէք »: Աւա՛ղ որ իրենց մայրերնին չէր
 լսեր այս ողորմ ձայները:

Հուսկ յետոյ, տաժանումէ և մտաց յուզմունք-
 ներէ ընկճուած, և միանգամայն բնութեան չկրնա-
 նարով դէմ դնել ծանրացան աչուրներն և թմրեցան
 դարձեալ և քնոյ վարագուրին տակ խառնիխուռն ե-
 րազներ մերթ հաճելի և մերթ զարհուրելի, զանտնքան
 հանհանգիստ կրնէին. մինչ զի հեծկտանօք արթնարով
 վայրկեան մը ետքը, տեսանորդեա օրը մթութեան հետ
 կը մըցի, ծնկի վրայ եկան իրենց աչքն ու սիրտը եր-
 կինք վերուցած, սողօթքներն ու պաղատանքներն
 այսպէս չորին առջեւ դնելով սո՛ք ու զօրութիւն
 մաղթեցին. որ այս նոյ ալեկո՞ծ շաւղին մէջ անխորձ
 պահէ վտանգներէն, և այս սպառեալ սո՛ք կըւ-
 կին քունով զանտնք գետին փուկ:

Ք Ղ Ո Ի Ա Ձ .

Ի՞նչ բան պատահեցաւ Վարդուհայն իր տղայքները թող տալէն յետոյ :

Անր սիրելի ընթերցողք պիտի յիշեն որ Վարդուհին միւսանգամ ետ դարձած էր դէպ ՚ի ստուար տանձենւոյ մօտը, որմէ կ'ուզէր պատու զներ ժողովել իր տղայոց համար :

Հոն կողովը տանձով լեցունելէն յետոյ՝ մինչդեռ պատրաստուեցաւ նորէն միանալու իր տղայոց հետ այս միջոցիս տեսաւ որ կողմնակի ճամբով երկու ձիաւորներ սանձարձակ կը վազէին : Այս մարդիկները վրանին քանի մը զէնքեր ունէին, այնպէս որ Վարդուհին թէեւ շատ անգամ խիստ քաջասիրտ էր՝ բայց այս միջոցիս վախցաւ : «Մ՛հ, Աստուած իմ, ըստ ինքնին, միայն թէ ասոնք տեսած չըլլային զաւակներս, և իրենց չարիք մը չհասնէր : Իր մտաց խռովութեան մէջ անկարելի եղաւ ծագին քով կենտրու, որն որ դիտեց անոնց գաղտնի նայուածքնին . մայրական գուրթը կը գրգէր դէպ ՚ի այն կողմն ուր թողուցած էր իր տղայքները :

Այն առնէն ձիաւորք տեսան՝ ու քննեցին նայն տեղուանքն, և սարս իրենց արագաչարժ նայուածքնին չորս կողմն նետեցին՝ ստուգելու համար որ տեսնող մը չըլլայ . և վար իջնելով ձիերնէն գոցեցին ճամբան գողգոջուն Վարդուհայն, անոնց այս շարժումէն՝ իրեն տեսակ մը երկիւզ պատճառեց, այնպէս որ երեսին գոյնը շրջեցաւ մեռեալի պէս, և չկրցաւ քայլ մ' առնուլ վախճելու համար : «Տիկին, ի՞նչ կ'ընէք հոս, սրտաց այս երկու օտարականին մէկը բեւեռեալով անոր վրայ իր թափանցիկ աչու ընկրը :

— Աստուած իմ, սիրելի սարսն, եկայ ժողովելու

վայրենի պատու զներ, պատասխանեց դժամովն դողդուզալով :

— Տողորովն առանձին էք հոս, հարցուց միւս ձիաւորք : Վարդուհին թէպէտ պիտի կը սեպէր սրտու թիւնն, ՚ի վերայ այոր ամենայնի ինքնիրեն որոշեց ստելու, վախնալով որ իր տղայքներն չյայանուի, ու ըսաւ շիտժամ դէմքով մը . «Այո, բոլորովն առանձին » :

— Աւելի ազէկ, կրկնեց առաջինը . մեր ետեւէն պիտի գաս :

— Չեր ետեւէն գալ, ազազակեց Վարդուհին զարհուրած, ձեր ետեւէն . ա՛հ, գթութիւն, սղորմեցէք ինձ, ի՞նչ ըրի որ ազատութենէս զրկուիմ : Այն թէ արեւը մը կայ ժողովելու այս անատին մէջ քանի մը պատու զներ՝ անթուութեան ծախիչ հուրը շիջուցանելու համար :

— Իսկեղ ես գու՛ն, ըսաւ երկրորդը, մոլեգին ձի ծաղով մը, պահէ դանոնք թէ որ կ'ուզես, և կերեթէ կը հաճիս, բայց պիտի տանիք քեզի կամօք կամ բռնութեամբ :

— Այլ ի՞նչու, Վարդուհայք, ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ . Մ՛հ, կ'աղաչեմ, թողուցէք զիս, ըսաւ Վարդուհին ծրնկի վրայ իյնալով անոնց առջին, սղորմեցէք ինձ սուտ մը խօսեցայ ձեզի, առանձին չեմ, վարն այս մացաներուն ետին երկու աղքատ տղայք ունիմ, որոնք՝ գժբաղճ որբերը, հայր չունենալէն զատ երեսի վրայ ձգուած են բոլոր մարդիկներէն, չունին ուրիշ նեցուկ մը կամ պաշտօնան բայց զ'Աստուած միայն և զիս, անհանգիստ սրտով իմ վերադարձիս կ'սպասեն հրաման տուէք ինձ գառնալու անոնց քով : Այսպէս սի անգութ կատակ մը շատ մի՛ երկնայնէք :

— Իրատակ չէ ըսածնիս . ո՛չ, արդարեւ այս բոլորը ձեր բարեոյն համար է, պէտք էք գալ մեզի հետ,

որ հարկաւորութիւն ունիրք ձեզի նման անձի մը :
 Սանկտեացդ համար ալ սուտ չէ ըսածնիրք , կրնան
 առանց քեզի ելլել այս անտառէն : Արթանք , շուտ
 հեծիր ձիուս վրայ , ասոյ թէ սչ համն առնել պիտի
 տամ քեզի կայսրեայ գնտակներուս : Աոյն ժամուս
 հանեց ծոցէն ատրճանակ մը և ուղղեց ծայրը Վարդուհայն
 կուրծքին վրայ , բայց հազիւ մէկդի առաւ .
 աւերի մեռած էր նա քան թէ կենդանի մը :

Չարագործները ժամանակ չկորսնցնելու համար,
 մէկէն բռնելով հէք այրին դրին ձիուն վրայ , երկու-
 քէն մէկն ալ անոր ետին հեծնալով մէկ ձեռքը դա-
 նիկայ ուժով բռնելու կը ծառայէր և միւսն ալ ձիուն
 սանձը . այս օրինակ թշուառ որսերնին առած ճամ-
 բայ ելան : Այս միջոցիս դժբաղդ Վարդուհայն վը-
 րայ թմրութիւն մը պատելով , գոչեց բարձրաձայն .
 «Մ՛հ զաւակներս , թշուառ զաւակներս» : Այս մի-
 այն կարող եղած էին լսելու Հենրիկոս և Սարիամ :

Մէկ ժամու մէջ կրցան անտառին մէջէն ելլել
 բայց միշտ ձիերը վաղցնելով , և ապա ամայի տեղ
 մը վար իջան , որոնք բնականապէս կը ճանչնային նոյն
 տեղուանքը , և հանելով կենդանեաց սանձերը և
 խարազանի հարուած մը տարով ըսին . «Վացէք ուր
 որ կ'ուզէք , ալ հարկաւորութիւն չունինք ձեզի » :
 Աոյն բոպէին աներեւոյթ եղան կենդանիները , վասն
 զի մարգաղեանէ մը յափշտակուած էին . իսկ Վար-
 դուհայն գալով ըսին . «Մեր երկուքին մէջ տեղէն
 պիտի քալես» : Հուսկ յետոյ ստիպուեցաւ հնազան-
 գիլ անոնց սպառնալեացը . Ալ իր աչքերն երկինք
 վերցունելով , բսաւ ան ատեն . « Հայր երկնաւոր
 քու կամքդ ըլլայ» . և քրիստոնէաբար ամեն բան Տե-
 րոջը յանձնելով զօրացոյց իր հոգին :

Հարկ եղաւ մէկ ժամու չափ ալ ոտքով մացա-
 առաւ տեղերէ անցնիլ գրեթէ անկոխ և վայրենեաց

որջերուն մէջէն : Աղջերուներն , այժեամները սար-
 սափած կը փախէին ահագին վարաղ մը ելլելով
 կ'սպառնար , բայց երբ տեսաւ որ իր վրայ յարձակելու
 նշան մը չերեւիր , անվնաս թողուց անցնելու . վեր-
 ջապէս հասան հարիւրամեայ կաղնիներով զարդա-
 բուած բլրի մը վրայ , և որմէ անդին անտեսանելի էր
 ճամբան ստուար մացառքներէն . հոն ատնցմէ մէկը
 սուրիչ գործիքով մը ձայն հանեց . որուն արձագան-
 գը բաւական հեռու գնաց , և միւսն իր ականջը
 դեանի վրայ դնելով լուռ թեամբ մտիկ ըրաւ :

«Մա՛ր , ըսաւ , շարժմունքնին կը լսեմ» : Վար-
 կենէ մը յետոյ , մացառքները ձեղքեցան ու մար-
 դու գլուխ մը երեւեցաւ :

«Կանուխ ետ դարձած էք» , ըսաւ այս մարդը .
 և տեսնելով դողողուն Վարդուհին , յաւելցուց
 ժպտելով . «Ի՛նչ ժողվեցիք այն տեղէն» : Այս ըսե-
 լով դէպ ՚ի ետ քաշուեցաւ որպէս զի իր ընկերները
 կարենան իրենց օրսին հետ մանել այն նեղ և նուրբ
 անցքին մէջ :

«Տիկին , առջեւնէս բալէ . ըսաւ չարագործներէն
 մէկը , և մի՛ վայնար . ինքզինքդ լաւ ընկերութեան
 մը մէջ պիտի գտնես» : Հնաղանդեցաւ Վարդու-
 հին բոլոր ընդմուտիւններն ՚ի զուր երթալէն
 յետոյ : Քանի մը վայրկեան դացին այս ստորեկրեայ
 օձապտոյտ խիստ սեաւ ճամբէն , յետոյ տակաւ առ-
 տակաւ ընդարձակուելով հասան լայնանիստ խորշ
 մը , ուր տեղ ատնցմէ ուրիշ հինգ անհասաներ կա-
 տաղի կերպարանօք ընկողմանած էին գեանի վրայ : Մէ-
 կէն աչքերնին բանալով իրենց ընկերակից Պերտողտի
 և Պերտոնանտի շուտ ու երջանիկ գալուստնին շը-
 նորհաւորեցին :

«Շնորհալի , ըսաւ գործքեր ըսիք . Հրէայն տա-

կաւին չկախուեցաւ ։ Ասէր եղան իրենց առաջին խօսքերը ։

« Այ, միշտ կայտառ և շատ աղէկ է մեր այլեզարդ Աֆրայիմը, պատասխանեց Պերտոլա, և ութ օրէն պիտի հանդիպինք անոր վաճառատունը մեր արծաթ դրամները փոխանակելու, մեր գործարանին բաժանորդաց ինչպէս յայտնի է, հարիւրին՝ յիսուսն կը զեղջէնը. զարմացաւ անիկայ մեր թաղեալաց ուսուցիչ դահեկանաց կատարելու թեան վրայ, որ զիւրու թեամբ կարելի չէ զանազանել օտոյգ ոսկիներէ ։

— Ի՞նչ խօսք է այդ, բայց ի՞նչ պիտի ընենք այս օրիկներ, հարցուց մէկ ուրիշ գրամանեկ մը. (վասն զի հոն այս անարժան արհեստն ՚ի գործ կը գրուէր) ։

Ի՞նչ խօսք է այդ, մէկէն պատասխանեց Պերտոլա, մեր հինաւուրց անտես սլառաւ Ալիզան՝ իր կենաց ընթացքը կատարելէն ՚ի վեր աղբեր թեան մէջ կ'ապրէինք, ստամբոսնուս յարմար կերակուրներու պատրաստութեան համար խոհանոցն այսպիսի օրէն կնոջ մը կը կարօտէր ։

— Ա՛յ, հասկցայ, պէտք ենք խոստովանիլ որ դուն ճարտարամիտ ես, և ամէն բան կը խորհիս. ուրեմն մեր ստորերկրեայ կայսերութեան թագուհւոյն պատուաւոր պաշտօնը պիտի վարէ ։

Այս միջոցիս բոլոր խմբին գինւոյ բաժակներ լեղեցուեցան այս բարեբաղդ դէպքին համար խմելու. ուրիշ բան չէին մտածեր բայց միայն երկու ընկերաց վերագարձը տօնել, որոնք զուարթագին կը պատմէին անոնց իրենց ճամբորդութեան դէպքերն երբէք երբէք ալ բարձրաձայն ծիծաղելով ։ Բայց չը մտցան Արդուհւոյն նուիրելու բաժակ մը գինի ձերմակ հացի մը կեղեւով. իսկ նա անտառին մէկ կողմէ առանձնացած՝ իր տղայոց ողորմելի վեճակներէն ինչ որ ինչ կ'ընէր անոնց արեւոյ տես

արտասուեաց հեղեղներ կ'իջեցնէր, և կը մերժէր բան ուսելը ։

« Տիկին թագուհի, ռաւ անոր երխաասարդ մարդ մը յանկուցիչ գէմբով, որ Ալիզամ կ'անուանէր, աւմենեւին կրաւունք չունիք սոցապի վշտանալու, կրունար հոն աւելի գէշու թիւններ պատահել ձեզ. բայց մենք ո՛չ աւտղակ և ոչ հարստահարիչք ենք, այլ միայն բաղդերնիս ամբերու կ'աշխատինք, որնոր միշտ իր քմայն համեմտտ հակառակ կը վարուի մեզի հետ. ոմանք մեր մէջէն ազբատութեան մէջ ծընած են եկեղեցւոյ մուկերուն պէս, ուրիշներն ալ գոթաղդութեամբ կորնցուցած են իրենց ունեցած նիւն Արդարեւ ծայր չ'ենք, կ'զբաղինք թաղեաներ հընարելու որ մեզմէ կը պակսէին. և այժմ քաղցր և ուրախարար կեանք մը կը վարենք ։

— Թշուաւականներ, պատասխանեց արիւթեամբ Արդուհին, զուր տեղը կը ճգնիք պատճառանօք հանգստեցունել խղճերնիդ, ինքզինքնիդ այնպիսի ծանր յանցանքի ներքեւ կը ձգէք, որ օրէնքը կը լուծէ նաւարանի աշխատութեան մատնելով. այնպէս որ անգնդի մի ծայրը կը գտնուիք, ուր ուշ կամ կաւնուի ամօթալից մահ մը կ'սպասէ ձեզ. ի՞նչպէս կը համարձակիք բտելու որ քաղցր և ուրախարար կեանք մը կը վարէք ։

— Սոցա կը խօսիք տիկին, կրկնեց Ալիզամ, յաւաջագայն մայրս այս խրատներն իմ առջեւս գրաւ, բայց երբէք անոր ունկնդրութիւն չմատուցի ։

— Արբոր արգարութիւնն յափշտակէ զձեզ, եւ երբոր դահճին տապարը բարձրանայ ձեր երխասարդ գլխոյն վրայ, այն ատեն մօրդ առաւծ պատուերին յարգը կը ճանչնաս ։

Անչդեռ այս խօսքերը Արդուհին կ'արտասանէր հաստատուն և անաչառ ձայնով մը, մէկէն դե-

զին ամպ մը ներկեց այս երիտասարդ մարդուն այտերը, և արտասուեաց կաթիլ մը որոշեց բիբերուն շրջանակը, հեռացաւ իր յուզմունքը ծածկելու համար, յետոյ գոչեց մեծաձայն. « Ճակատագիրս զիս հոս նետեց, ուղեմ՝ չուղեմ՝ պէտք է ետեւէն երթալ »:

Ար սխալիք, կրկնեց Վարդուհին, ամենեւին չստիպէր ձեզի հաստատուն մնալու չարութեան մէջ առաքինութեան պողոտայն փակուած չէ մէկուն, կրնաք գտնել ձեր փրկութիւնն երբոր խնդրէք զայն »:

« Ա՛հ, ասիկայ կ'սկսի դատաւոր ըլլալ մեր վրայ, ընդմիջեց խօսքը Վարթէն. լռէ տիկին, աւելի ազէկ կ'ընէք չքսելու ասանկ խօսքեր, հոս քարոզատեղի չէ: Ա՛հ, ի՛նչ գեշութիւն կայ խառնուելու համար քիչ մը փողերանոցի տեսչին պաշտամանը, հերքէք է որ մենք ալ իրեն պէս յաջողակ ըլլանք, յաւելցուց ուրիշ մը »:

« Ասիկայ պատժապարտ յանցանք մ'է, ըստ օրի նի բոլոր ազգաց, պատասխանեց Վարդուհին »:

« Ա՛նմիտ բարբաջմունք. մումուաց Վարթէն չը գիտնալով ինչ պատասխանելը, լեցուց իր բաժակը և խմեց երկու երեք անգամ, որպէս զի իր արթնցած խղճի խայթոցը չներգործէ սրտին »:

Իսկ Պերտուլտ որ խմբին գլխաւորը կերեւէր, ըսաւ անոր, « ցորեկները միայն պիտի հանդէք, վաւրն զի թէ որ ցորեկը խարսկ վառենք՝ անոր մուխը կը մատնէ դմեղ: Ա՛նմիայն ձեր պաշտօնը պիտի ըլլայ կարգադրել ու մաքրել մեր բնակարանը, և կերակուրներ պատրաստել ինչ որ բերենք քեզի, որպէս զի երեկոյեան ժամանակ սկսիս եփել, յետ այնորիկ կրնաք հաճութեամբ ընդունել ձեր քնայ հրաւերը »:

« Երջապէս քու և մեր աշխատութիւնը գիշեր միջոցին է, ուստի մենք ստակ պիտի շինենք իսկ դուն մեզի լաւ կերակուրներ պիտի պատրաստես, որուն շահը քեզի հետ եղբօր պէս պիտի բաժնուի »:

տես, որուն շահը քեզի հետ եղբօր պէս պիտի բաժնուի »:

« Ա՛հ, դժբաղդ դաւակներս, գոչեց Վարդուհին, մէկ կողմ քաշուելով »:

« Սոյն է, տիկին, որ թող տուիր երկու զաւակներդ անտառին մէջ, հարցուց Պերտուլտ, աչքունները անոր վրայ դարձուներով, կարծեցի թէ ասիկայ կեղծիք մ'է համոզելու համար մեզի որ արձակենք զքեզ »:

« Ա՛նմիտ, երկու խեղճ տղայքներս, կրկնեց Վարդուհին հեծեծանօք. ո՛չ հայր և ո՛չ մայր ունին, և առանձին մնացին անտառին մէջ երեսի վրայ ձգուած. դուցէ ո՞վ գիտէ այս միջոցիս գեշագէշ կերուած ըլլան վայրենի գաղաններէն »:

« Արդարեւ ասիկայ դժբաղդութիւն է, ըսաւ Պերտուլտ խօսքը կտրելով, բայց ի՛նչ կ'ուղեւ որ ընեմ շանդարտէ տիկին, ս' գիտէ քու կարծածէդ աւելի երջանիկ պիտի ըլլան դուցէ »:

« Արկինք պաշտպանն ըլլայ որբերուս. ըսաւ այս դժբաղդ տիկինն ու լռեց »:

« Այսպէս օրեր անցան, ամիսն ու տարին ալ անոնց հետեւեցան. բայց հէք այրւոյն դառն հեծեծանաց և ոգեսխիլ հառաչանաց՝ վերջ մը չկրցան չնորհել Շատ անգամ, մանաւանդ՝ գարունը բոլոր բնութեան կենդանութիւն տուած ատեն իր հանգրտութեան ժամերն անտառին մէկ կողմն առանձնաւ »:

ցած աղօթքով կ'անցունէր, ուր ծառերն իրենց կա-
նանչադարդ նորաձեւ զգեստներով պճնեալ գիշերա-
շին զով հովն հեղիկ կը շնէր, միայն տերեւոց սօ-
սաւիւնը կ'աւրէր բնութեան վրայ սիրող այս խորունկ
լուսթիւնը. որոց մէջ ճնկան վրայ դարով աչքերն
ու ձեռքերն հանդարտ խղճով վեր բարձրացուցած
կ'սկսէր արտասուածոր աչօք և մեղմ ձայնով երգե-
լով, զօրութեան Լյառուածն ու գթութեան Հեղի-
նակն օգնութեան կանչելու . . . :

«Վրէժիք . . . ու բէն ժամեր խաղալ,

Ուր բերկրութեան իմ օրեր . . .

Ուր զայն փանեց հողմին ճիւղալ,

Եւ ուր աղայք իմ անտէր . . . :

— Ըբբ կը փայլէր արեւակողմ,

Սիրտս ըւսաւոր էր արդէն .

Լնայ զեփեւոք շնէր ինձ մեղմ,

Նոյնպէս բերանս փառք յինէն :

— Լն ինչ սիրոյս հեզ առարկայն

Բարդն օխերիմ չէր առած,

Սէր և հրճուանք մեզ բնական

Եւ ՚ի բարձանց էր եղած :

— Լն, ճիւղալ դու անոյ տրտմութեան,

Սինչեւ երբ յեթեր իմ.

Պիտի իշուէք բու գաւազան,

Բաւ, աղ ներէ, օխերիմ . . . :

— Վնէ անգամ մ'ալ տեսութեան

Երժանանալ գիւղէր ինձ,

Լնոնց զերեսն թրջել համայն,

Լն, կատարէր այս իմ իղձ :

— Տէր զօրութեանց քեզ կ'աղաչեմ

Ի սել հաճէ հիքոյս ձայն.

Բաղկացրդ տակ սրդ կ'աղերսեմ,

Օ երծիլ չարէն լեր պաշտպան :

— Եւ մի թողուր երկար տեւէ

Վերութեան մեր խիտ շղթայն .

Իրար տեսնել ան, մեղ օգնէ,

Լմէն բանի բաւական :

— Լթէ բաղդ մեր թոյլ տայ պայտս

Բաժանում մեր երկարիլ .

Հառաչանքներ յոյժ դառնապէս

Հնձեն օր մի կենաց թել :

— Լն, անգամ մ'ալ կտրենայի,

Տեսնել զերես զաւակացս .

Վ իշտերուս վերջալ կուտայի,

Եթէ գազանք չէն յօշած :

— Հոյր դժբաղդից Տէր գթութեան,

Հենրիկոսն իմ ուր արդեօք .

Եւ Սարիամ, մահուան ճիրան,

Բայց էս . . . սպրիմ . . . ՚ի մօրմօք » :

Վ սրդու հին մինչեւ հոս, այն աղետից՝ և իրեն
ձմիւղ սրտին վրայ գահալիւծած լեռնաձեւ գէպքե-
րը, բաւական հաստատուն ձայնով պաղատախառն
երգելէն յետոյ ան չկրցաւ տանել, այս վերջին ցա-
ւալի յիշատակէն և բիւբաւոր անձիւթիւններէն
խորշումս գէմբը քոյցելով թողուց երկու արտեւա-
նունքն որ առատ արտասուաց ծովուն մէջ լողան :
Նորէն հոգի առնելով . . . « ան, խիտ քիչ տուն,
դարձեալ օգեկիրճան տրտմութեան և հառաչանաց
սեւաւ ամպերն՝ ուրախութեան արեգակը շուտով
ծածկեցին . . . ով ցանկալի յիշատակ . . . որ միտ,
թարութեան կայծ մք անգամ շթողուցիր հէք սրբ-
տիս կեդրոնք. բայց ձեր սիրոյ յիշատակն իմ սրտիս
մէջ յարատեւ և անխուսելի է, մինչեւ դարեր անչ
գամ սահին գերեզմանիս մէջ գահալիւծուելէ ետքն

ալ . . . անհ, մնացած աչերուս՝ լուսոյ երկու շար-
ժառիթներն ալ անգութ և բռնաւոր ձեռքեր հա-
մարձակեցան անջատել ։

Գիշերս յանրջոց կը տագնապէր խեղճը եւ կ'երագէր
այս խօսքերը ։

Թողուցէք տեսքք իմ . . . անգամ մ'ալ տեսնեմ
. . . խիղճ ունեցէք . . . Բնչ . . . զատել . . . որ
մէ . . . հոգիէս , լաւ , բայց անանցմէ անկարելի . . .
նւր կ'սուղէք . . . սո՛ք բաւական է . . . մի չարչարէք
գժբազդ մը . . . ձեզի՞ հետ գալ . . . զաւակներս
. . . անհ . . . , զաւակներս . . . աւելի կ'ընտրեմ
մեռնիլ քան թէ երեսի վրայ թողուլ . . . մի , կ'ա-
ղաչեմ . . . ս . . . աւանդ ։

Ք Ա Ո Ւ Ս Է .

Տոյսք ցար տեղս կը վնասուէն իրենց մայրս ։

Հետեւեալ օրն մինչդեռ աշնան արեգակը հու-
րիզմին վրայ կը շողշողար , մէկէն Հենրիկոս և Սա-
րիամ արթնցան ։ «Մայր , սիրելի մայր ։» եղան ի-
րենց առաջին խօսքերն , վասն զի բարերար քուներ
բողբոմլին ջնջած էր իրենց հոգւոյն մէջէն գիշերային
ձախող դէպքերուն յիշատակը ։

Վիսնս , որ իրենց մօր քաղցր ձայնը չէր պատաս-
խաներ ։

«Մտուած իմ , ըսաւ Սարիամ , կը յիշեմ , դեռ
քուներ աչքերնիս չգոցած անիկայ բացակայ էր մեզ-
նէ ։ Հենրիկոս , դու չէս յիշեր ։ Մյո՛ւ , բայց պէտք

ենք որսնել զինքը և միանգամայն ասորժակնիս գո՛հ
ընելու համար՝ նախախնամու թեան անտառին մէջի
ծառերուն վրայ սիրած մրգեղէններէն հաւաքելով
գուցէ մայրերնիս՝ այն տեղուանքը քնոյ մէջ թաղ-
ուած գտնենք , վասն զի մայրական գութը զինքը
խիստ յոգնեցուց ։ Խեղճ որբերն այս խաբող յու-
սով ստորարած ճամբայ ելան ։

Բիչ մը յառաջանալով շատ ուրախութիւն զգա-
ցին իրենց մօրերնուն սղօտիկ կողովը տեսնելով , որ
դէտնի վրայ ձգուած էր կարծեցին թէ ինքն ալ մօտն
է . այսպէս երկայն և զուր խուզարկութիւններէն յե-
տոյ ստիպուեցան նստիլ տանձնւոյն մօտ , և յուսա-
հատութիւնը խիստ դառն ըրած էր այն պտուղներն
որ անօթութիւնը բռնադատեց ուտելու ։

«Ուստի հիմա ո՛ւր երթանք , հարցուց Հենրի-
կոս , դեռ եւս յառաջանա՞նք անտառին մէջ . . . ։
Բ՛հ , Մտուած իմ , օգնէ հէք որբոցս և լսէ պաղա-
տանացս , մեզ դարձունելով մայրերնիս . . . ։»

Մյո՛ւ , պատասխանեց Սարիամ , «պէտք ենք յոյ-
սերնիս հաստատ խարսխել առ Մտուած , վասն զի
անոր անտութիւնը խորհուրդ են , ինչպէս որ սոր-
վեցանք քրիստոնէական վարդապետութեան մէջ .
նոյնպէս մայրերնիս ալ ասոր նման շատ դասեր տը-
ւած է ։ Մտարածք չեն կրնար խեղահաս ըլլալ թէ՛ ին-
չու այսպէս կամ այնպէս բան կը պատահի , ասոր
հակառակ պարտաւոր ենք վստահ ըլլալ նախախնա-
մող բարերարին վրայ , որ կ'առաջնորդէ ամէն բան
մեր երջանկութեանն համար ։»

Հենրիկոս վարկեան մը մտածեց այս խօսքերուն
վրայ , որ բարեպաշտ քոյրն արդէն իր տարիքին պա-
հանջած կրթութիւնը լաւ սորված ըլլալով և ըսած-
ներն ալ արդիւնք գտան իրեն սրտին մէջ , որով հասն-
դարտութիւնը տիրեց վրան ։

Յետոյ ոտքի վրայ ելլելով կրկնապատկեցին իրենց բնթացքն գանելու նպատակաւ դէպ ՚ի անտառին խորերը այս անհարթ տեղու անքն և ստոց արգելքն երբ կրկին կը խանջեցուցէր զիրենք :

Արբեմն յատակ աղբիւրէ ծարաւնին կ'անցունէին, և հացի տեղ ալ թութերը պոշտօն կը վարէին, որն որ բնութիւնը հոս առատութեամբ սիւռած էր. բայց այս ալ այնչափ աննգարար զօրութիւն չունէ նալուն չէր ամօքէր իրենց քաղցը :

Վիշերը, իւր բնական անդնդային վերարկուով ծածկուած էրր տիեզերքին լուծեան կ'ըսպառնար, մէկէն արեւը սահմակելով լեռներուն տեւը փոյս տուաւ. դեռ այս խեղճերը վարանեալ արձան դարձած էին, առանց գիտնալու անտառէն ելլելու մէկ կերպը. վասն զի շատ խստորած էին, և խիստ հեռու կը գտնուէին այն ճամբէն ուրիկ կ'անցնին կառքեր :

Վիշերային ցուրտ հովն ալ անդործ չէր, կը ստռեցնէր սասնց մարմինը :

Սարիամ տեսնելով եղբօրը ցրտիլն, մէկէն բարեբաղդ հնարք մը իր մտքին մէջ ծագեցաւ, բաւաւ կան մամուռներ ժողվելու որն որ խիստ առատ էր նոյն անտառին մէջ, և ստով անկողին մը շեւացուցին հին կաղնիի մը տակ, որն որ կ'ապահովէր զիրենք հովէն : Հենրիկոս օգնեց քրոջը այս գործողութեան ատեն, այնպէս որ երկուքը միատեղ շուտ մը կըցան ասհագին շեղձակոյտ մը բնել, որուն մէջ նետուելով ծածկեցին վրանին այս մամուռով :

«Կարծեմ, Հենրիկոս, որ քիտի չմտնաս աղօթել Աստուծոյ, դեռ քուն չեղած, ըսաւ Սարիամը :
— Այ արդարեւ, չեմ մտնար երբէք. վասն զի միշտ անիկայ խնամող Հայր է, միանգամայն մայրեր նիս ետ դարձունելու մեղ նոյն այս գիշեր :

— Ահ, այն, ասիկայ անկարելի չէ, նոյնպէս կը փութամ ես ալ խնդրելու այն շնորհքը, և ասիկայ ՚ի գործ դնենք մեր սրտի խոր անկիւններուն մէջ, մինչեւ որ բնութիւնը ծանրանալով գոցէ բիբերնիս :

— Այլ ինչու վատահութիւննիս յուսահատութեան տակ կ'ընկճենք, ասով նախախնամութեան դէմ կը մեղանչենք. մեր Արարչին գութը մեծ, և բազում կը գորաւոր է . . . սակայն թէ որ այս փոխադրական բաղդն երկրիս վրայ մէյ մ' ալ զմեզ քովէ քով չբերելու ըլլայ, անչնչա վերն, աստեղացի վերայ պատրաստեալ դարպասին մէջ կը տեսնուինք. նա եւ արդէն իր կենաց արեւէն զրկուած սիրելի հայրերնիս ալ հոն է, ուր աղէտք և ցաւ ամենուն ա ներեւոյթ կ'ըլլան » :

Խոտակցութիւննին ընդմիջեց քաղցը քունը՝ փափուկ մարմինուն հանգիստ տալով, և մամուռը կը պահպանէր ցուրտէն : Արջապէս անուրջքին մէջ տեսան իրենց սիրելի մայրերնին, և իրմէ խրատական խօսքեր լսեցին լի խանդաղատութեամբ և բարեպաշտութեամբ : Այսպէս գիշերն իրենց երջանկութիւն պարբերեց որ ցորէկը զայցած էր :

Այն ինչ արշալոյսն քրքրմախալ, կը հրաւիրէր արարածոց գերագունին ՚ի փառաբանութիւն . . . : Առաջին անգամ այս հրաւերն ընդունող թռչունները, արդէն բոյներնին թողուցած՝ բարձրաբերձ ծառոց ոստերուն վրայ իրենց գրաւիչ ներդաշնակութեան դայլայլիկներով արթնցուցին տղայքը. և նոյն ատեն երկինքը թանձրամած ամպերով բեռնաւորուած էր, չդանդաղեցան ուժգին անձրեւի փոխուելու : Բարեբաղդաբար կաղնիին թանձրախիտ տերեւները և մամուռին շատութիւնը, ուր բնկողմանած էին՝ արգելեցին թրջուելու վրանգէն :

(Օրը իւր կէս շրջանն ըրած՝ պարզեցաւ երկինքը :

անոնք ալ ելլելով թողալ ցին իրենց ապաստանարանը ,
չնորհակալ ըլլալով Մատու ծոց զիրենք պահպանելուն :

() Երուան մնացորդն ալ քայլեցին , միշտ փնտռե-
լով իրենց մայրը : Բայց երեկոյն լքոյց անոնց սրտի
արիւթ թիւնը , վասն զի խիստ տկարացած էին յոգ-
նութենէ և ՚ի տիրութենէ պիտոյցից : Այս գիշեր , նա-
խընթաց օրուան պէս մամուռուէ պատրաստուած անկու-
ղին յիար , և ոչ ահառելի անտառէն ազատող բազուկ մը
կը տեսնուէր . ուստի յանձնեցին զիրենք թշուառա-
ցելոց միմիայն ծանօթ՝ արտասոււաց և հեծեծանաց
ձեռքը , և միանգամայն հառաչանօք ըսէլ . « Մայրիկ ,
մայրիկ , ո՛ւր ես » :

Իրենց այս օրուան դժբաղդութիւնը զեղուն կ'ը-
րեւէր , անօթութիւնը մէկ կողմէ , ցւերօրը և ան-
հանգստութիւնը միւս կողմէ իրենց կորուստը կը
փութացնէր : Բայց բարեսէրն Մատուած , երբէք չէր
մոռցած զանոնք . ինչպէս բանաստեղծ մը կ'ըսէ :

« Այն սուրբ էակը երկնից կամարին աստեղաց
ընթացքն ընել կուտայ , և ծովու եղերքին վրայ ե-
զած անթիւ անհամար աւտղը կը համրէ ու անոնց
թիւը գիտէ , նայնպէս մարդկան այնչտի բազմու-
թիւնը ձեռքէ չթողուր . անոնց ամենուն կարօտու-
թիւնն աւ վիշտը ճանչնալով կը հոգայ » : ուստի ա-
նակնկալ օգնութիւն մը յու զարկեց անոնց :

Երբոր գիշերն ապուալի գունով ամէն բան ծած-
կած էր , քանի մը մղրն անգին տեսան լոյս մը : Ան
առեն յիշեց Մարիամ որ իր մայրը յիշատակած էր
այն անխաղործներու խրճիթները , որոնք անտառին
եղերքը կը գտնուէին , խորհեցաւ որ այս լոյսը կրնայ
ըլլալ որ նոյն խրճիթներուն մէջէն է :

Մէկէն Մարիամ ոտք ելլելով բաւաւ , Հենրիկոս ,
ոյժ ան , դադրեցնէր մեր արաստուաց կաթիլները ,
վասն զի Մատուած չուզէր ամենայեալին անհաւ մը

անգամ իր ողորմութենէն զոկերու , քանի որ անոր
Նախախնամութիւնն ու բանալու չափ կոյր միտք մը
չիրէ :

Կարծեմ , ասոնք մարդոց բնակութիւններն են ,
կը տեսնեն այս վարի կողմը փայլող լոյսը :

Այն , կը տեսնեմ , « պատասխանեց Հենրիկոս » :
Այս ըսելով երկուքն ալ գիշերային մութը պատուող
ըւստափեւ այս նուազ հետքը իրենց առաջնորդ
առած ճամբայ ելան : Հուսկ յետոյ մէկուկէս ժա-
մէն ետեւ ընցին շան մը հաչիւնները , այն որ , այն
փայրիկնիս մէջ , աւելի գերազանց երեւցաւ իրենց
ամէն ներդաշնակութենէ , վասն զի ասիկայ կը յայ-
տնէր այն տեղերուն մարդկան բնակութիւն ըլլալը
Յանկարծ տափարակ տեղ մը տեսան առանց ծառոց
և հոն քիչ մը հեռուն խրճիթի մէջ վառարան մը կը
բակով : Կտոր բոցն էր որ հեռուէն լոյսի տեղ ըմ-
բռնած էին : Սրտերնին սկսաւ ծոցերնուն դէմ
ուժգին զարնել , ուստի կրկնեցին քայլերնին աւելի
չուտ հասնելու համար այս խրճիթը որուն մէջ կը
յուսային ապահով ապաստանարան մը գտնելու :

Պ Ա Ո Ս Ե Ը .

Ածխագործին քննամիրք :

Ինչ կ'իտացունեար՝ գիշերին սեաւ ստուերը շէք
մերկացած , Հենրիկոս և Մարիամ խրճիթին դուռը
երեսի վրայ բաց գտնելով , կրցան տեսնել մէջի ե-
զողները , որոնք այր և կին ծեր և աղայք ամէնքն ալ
վառարանին բոլորախիբը շարուած կը ջեռնուէին :
Ներս մտան , և երկչոտ ձայնով մը ներսում խըն-

դրեցին անոնցմէ անհանդատութիւն պատճառելուն։
 Այս տղայոց յանկարծական երեւոյթն անհնարին
 զարմանք պատճառեց բոլորին . նոյն գերդաստանին
 հայրը որ խիտ մարդ մ' էր , ըսաւ . « Ըհ , ի նչ . . .
 երկու սղայք ամպերէն վար գահավիժած պիտի ըլ-
 լան այս ամայի տեղւոյս մէջ : Աւսկից կուգաք և
 ուր կ'երթաք :

Տէր իմ , մայրերնիս կ'որոնենք , որ կորսնցուցինք
 այս անտառին մէջ , պատասխանեց երկչտաութեամբ
 Մարիամ :

Արդ կ'ազատեմ , շնորհք ըրէք բնակութիւն մը մեզ
 այս գիշերուան համար , վասն զի մաւթ է և սառ-
 աիկ ցուրտ անտառին մէջ , միանգամայն անօթու-
 թենէ կը մեռնինք . . . :

— Այն , կրկնեց այս մարդը , գուցէ անիկայ ձեզ
 մէ զերծանելու համար սասնկ հնարք մը 'ի գործ
 դրած ըլլայ :

— Ամենեւին , գտնեց Հենրիկոս , մեր մայրն աւ-
 նանկ բարի անձ մ' էր որ երբէք աշխարհիս բոլոր
 մեծութեան համար մեզի երեսի վրայ թողուցած չէ :

— Արեմն , որ գաւառէն էք » յաւելցուց ան-
 խազործը՝ բռնելով Մարիամին բազկէն կրակարա-
 նին մերձեցուց լաւ մը բոցին նշարով զննելու , մինչ
 դեռ իր զաւակներն՝ երկուքը չափահաս տղայք էին
 և երբորդը ազնիկ մը գրեթէ Մարիամին հասակակից ,
 Հենրիկոսին բորբախքը շրջապատուած վերէն 'ի
 վայր կը նայէին ապշած դէմքով մը , որպէս թէ նու-
 բանչան բան մ' եղած ըլլայ :

Ի այց տան տիկինը , աւելի գթած , գգուեց զաւ-
 նանք նստարանին վրայ հրաւիրելով իրենց ուռած ան-
 գամնին ջեռուցանելու :

Ի՞նչ խազործն՝ այն տեսնելով , սկսաւ բիթին տու-
 կէն մը մնջել , « հազիւ թէ մեզի բաւական հաց ու-

նինք , ահաւասիկ երկու մտորած մուրացկաններ ալ
 եկան մեր բազկայքը վրայ ծանրանալու :

— Այդը առտու պիտի երթանք , կրկնեց Մարի-
 ամ , անոր տմարդութեանը վրայ վտացած : Եւ եր-
 բէք շենք ուղեր բեռ ըլլալ ձեզի , միայն թէ այս գի-
 շեր . . . որչափ որ քաղցած ենքնէ , բարերարն Աստ-
 ուած վաղը կ'աջօղէ մեզ ճամբու մէջ գտնելու քանի
 մը մրգիկներ :

— Այդէկ ուրեմն , պատասխանեց այս խտտափրտ
 մարդը . յարդէ անկողին մը կրնամ այս գիշերուան
 համար շնորհել » :

Ան ատեն Մարիամ և իր եղբայրը խորհեցան դար-
 ձեալ այն չքաւոր բայց ողորմած պառաւին խրճիթի
 երթալու , որ զիրենք շատ սիրով ընդունած էր :

Երբոր քիչ մը տարցան , ամխազործն ըսաւ իր
 երէց որդւոյն . կանթեղով մը առաջնորդէ անոնց ախ-
 ուր , ուր յարդէ անկողին մը պատրաստելու նայէ :

Տիկինը , որ մինչեւ ան ատեն քիչ խօսակցութեան
 խառնուած էր , հաւանեցաւ անոնց նոյն տեղը եր-
 թալուն . դարձաւ իր երկանը երկիւղով մը ըսաւ .
 « Ի՞նչ որ կարելի է ես տանիմ , վասն զի անխոհեմ Յա-
 կոբը գուցէ կանթեղով հրկիզութիւն մը պատճառէ :

— Ի՞նչ ինչպէս որ կ'ուզես , պատասխանեց այրը
 խրճիթին ետեւի կողմն անցնելով : Տիկինն երեւաթ
 մը ընելով թէ՛ պահարանը կը կարգադրէ , և անկէ
 բան մը առաւ զգուշութեամբ իր գոգնոցին տակը
 պահեց . յետոյ լսպտեր մը վառելով ըսաւ Մարիա-
 մին և իր եղբորը , որ իր ետեւէն գան . հնազանդեցան
 անոնք ալ , վասն զի տիկինը վստահութիւն կը ներ-
 շնէր :

Խրճիթին քովը պզտիկ աթոռ մը կար մամուռով
 ծածկուած , որ իրենց միակ կողին գիշերային սուրճ
 տանարանն էր , նոյնպէս իրենց շան , Այս երկու կեն-

գաննաց ընկերութեամբը Հենրիկոս և Մարիամ կը պարտաւորէին գիշերին մնացորդը հոս անցունել :

Աճխագործին կինն ակտուր մտնելով դուռը գոցելէն յետոյ , հանեց գոգնուցին տակէն բաւական մեծ կտոր մը հաց , և երկուքի բաժնելով տուաւ այս խեղճ տղայոց . ըսելով , « Արեք այս , զաւակներս , բայց մի խօսիք բան մը ձեզ տալս , վասն զի ամուսինքս չարաչար կը բարկանայ ինձ » : Կնիկ աման մը առնելով սկսաւ կովէն կաթ կթել , և բաւական քանակութեամբ ալ անկէ նուիրեց : Մինչդեռ Հենրիկոս և Մարիամ , այսպիսի բարեսրտութենէ շարժած կ'արտասուէին ուրախութիւնէն . անոր և միանգամայն Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալով , որ իրենց այս ողորմասիրտ կնոջ ձեռք սովաւ վտանգէն ազատեց : Այս բարի Տիկինը , անանք ակտորով իրենց ընթրիքը ըրած միջոցին , չոր խոտերէ թաւ անկողին մը սրտաբաստեց :

« Աս այժմ , տղայքս , գգուելով ըսաւ քաղցրութեամբ , քուներնիդ եկած ատենն հանգստացէք ասոնց վրայ , և մի վախնաք ոչ կովէն և ոչ շունէն . երկուքն ալ խիտ մարդասէր են և ձեզ չարիք մը չեն հասցուներ : Երթամ , գիշեր բարի , անոյշքուն կը բարեմաղթեմ ձեզ : Վաղուան օրն անհանգիստ չըլլաք . բարերար Տէրը դարձեալ ձեր վրայ խնամք կը տանի » : Այս ըսելով թողուց զանոնք : Հենրիկոս և Մարիամ յետ ընթրեաց քուներնին չյապաղեց աչուրնին գոցելու , բայց Աստուծոյ աչքը վտանին բայ ըլլալով անոր հակողութեանը տակն էին :

Տակաւին Արշալուսոյ գալուստն աւետող Հրէշ տակին ձայնը դեռ չսկսած , իրենց բարերարին տունաձայնէն արթնցան , որ կուգար դարձեալ կովէն կաթ կթելու . նոյն ատեն ակտուրն ձեղքէն անուշեկ գեփիւռը մեղմութեամբ կը փշեր , գոգցես տե-

նդերքին խաղաղութիւնը չվրդովելու համար թաշուկ իրենց վերջին նիրհումը կ'ընէին : Այս բարեփրտ տիկինը դեռ չմեկնած կտոր մը հաց նոյնպէս սկաւառակով կաթ թողուց , և աճապարանօք դուրս ելելու ատեն սրտուիրեց որ իր ամուսնոյն երթան շնորհակալ ըլլալու իրենց բնակութիւն մը շնորհէլն , բայց առանց խօսելու ինչ որ իրենց տուած է :

« Բարի , բարի , սրտասխանեց մէկէն աճխագործը՝ երբոր գացին շնորհակալ ըլլալու շնորհագեղ և համեստ դէմքով մը . իսկ այժմ ձեր վիճակը ի՞նչ ուրիշ ըլլաց : Բան մը չունիմ որ նուիրեմ ձեզ և մի յուսայք որ կարենամ միդեղէններ հոգալու , որովհետեւ ձմեռը մօտ է :

— Տէր իմ , ըսաւ Մարիամ , արդէն ազնուական տիկին մը կը ճանչնանք որ մեզ կրնայ հիւրընկալել . թէ որ կարենայինք սահմանագլուխ եղող Օպերկ գիւղաքաղաքին ձամբան դանել մինչեւ հոն հասնելու համար անդեօք ի՞նչպէս ընենք :

— Օպերկ , Օպերկ , կրկնեց աճխագործը , անայն , կը ճանչնամ այդ կողմը , որ տակէ տասը մը դոն հեռու է :

— Միայն անտառին մէջէն ելելու մէկ հնարքը ցուցնելու մեզ շնորհք ընէք , սրտասխանեց Հենրիկոս , անկէ անդին կրնամք գիւրութեամբ ձամբան գտնել » :

Ինչ ատեն աճխագործին կինն ըսաւ երկչտ ձայնով մը . « Վաղը Բասդատ քաղաքին իշխանը , այս տեղուանը մարդ պիտի յուղարկէ ածուխ գնելու , չէնք կրնար սայլորդին աղաչել որ այս երկու տղաքը իր կտորով մինչեւ քաղաք տանի :

— Վաղը , բայց պէտք պիտի ըլլայ այսօր մեր տանը մէջ գրահելու , ՚ի վերայ այսօր ամենայնի կերակ-

բէլ զանոնք, որստասխանեց վայրենամիտ և անգութ մարդը :

—Տայց աղէկ, ողորմածութեան գործ մը կ'ըլլար ասիկայ, սիրելի ամուսինս, և ո՞վ գիտէ թէ որ մը պիտի չվարձատրուինք ասոր համար մեր հարազատ տղայոց ձեռքը :

—Այն, միշտ շուայլես, ճշմարիտ Սամարայիի մը պէս պատասխանեց անխաղործը, բայց գիտէս որ ինչք մթերելու կերպն այսպէս չէ :

—Այսօր կրնան ասոնք իրենց պարէնը շահելու չափ աշխատիլ, թէ որ մեր գեանախնձորները քաղելու համար օգնեն մեզ, կանուխ կը լնցունենք, կրկնեց այս բարի կինը :

—Շատ բարի, թէ որ ուզեն աշխատիլ կրնան տեսիլ, բայց ուրիշ եղանակաւ երբէք հաց չե՞մ տար :

Գործն այսպէս կարգադրուած, անխաղործն առաւ բրիչն և բոլոր իր ընտանիքը՝ անոնք ալ պատրաստուեցան ետեւէն երթալու : Հին Հենրիկոս և Սարիամ իրենց ուժին համեմատ այնչափ եռանդեամբ և ժրութեամբ կ'աշխատէին որ նոյն ինքն անխաղործն սկսաւ գոլու թիւններ տալ անոնց իր ծոյլ և չարակամ տղայոց առջեւ որ օրինակ առնուն : Այն օրուան ճաշին տաք կերակուրներ պատրաստուած ըլլալուն մեծ տխրութով Հենրիկոս և Սարիամ ալ վաշելեցին անոնց հետ՝ առանց դժգոհութեան բառ մը անգամ լսելու, որն որ հեղեղէն ետքը գեռ այս օրինակ լաւ չէին ճաշած :

«Շատ կը փափաքէի որ սայրորդը չգար վաղը, բնաւ աղնիւ տիկինը, և խիստ հաճութեամբ գեռ բանի մը որ կը պահէի դձեղ, վասն զի դաւակներս տկարացած էք, և պետք է քիչ մը դորանայք » :

Սարգասեր տիկնոջ այս բարեպաշտ փափաքն արդեամբ կատարուեցաւ, սայրոգն ալ ուրիշ տեղ զբաղած ըլլալով մինչեւ ուժ օր չերեւեցաւ, և երբոր

էկաւ, Հենրիկոս և Սարիամ օտարիկ եռանդով աշխատելուն համար անխաղործին համարումն ըստացած էին, որ ինքնին առաջարկեց կենալ իր քովը :

Պէտք էր տեսնել Սարիամ և իր եղբայրը գործողութեան ատեն, թէ ինչպէս մտադրութեամբ և յաջողակութեամբ կ'աշխատէին : Այրքոր անխաղործը անտառն երթար իր խարոյիլը յարգարելու, կը հետեւէին անոր օգնելու համար բոլոր գործողութեան մէջ, պարսպ եղած ժամերին ալ զբաղման առիթներ կը փնտռէին. այնպէս քրտամբ երեսաց կ'ուտէին իրենց հացը, թէպէտ և իրենց տարիքը և զօրութիւնն այնչափ դժուարին աշխատութիւններ տանիլ չէր ներէր :

Այսպէս հոս կենալով կը յուսային օր մը անտառին մէջ իրենց մայրերին գանելու, որուն համար անխաղործին առաջարկութիւնը սիրով ընդունեցին :

Չմեռն իրեն հետ այս տղայոց աշխատութիւններ բերաւ, բուրդ մանելով գուլպայ կը հիւսէին նոյնպէս ուռկան շինել սորվեցան ձուկ որսալու համար, որն որ անխաղործը քաղաքը կը տաներ վաճառելու :

Սարիամ իր հանդուստեան ժամերուն մէջ իր եղբորը բուրդէ բաձկնն մը հիւսեց, որուն համար անխաղործին կինը բուրդ շնորհած էր, սորվեցունելու անոր այս տեսակ բաներ շինելը : Այնպէս իրեն ալ ձեռք մը զգեստ շինելու համար բաւակուն բանակութեամբ բուրդ եւս սուաւ ձմեռուան համար, վասն զի երկուքին ալ հանդերձներն հինցած էին, և այս խիստ եղանակին անյարմար :

Այսպէս Հենրիկոս և Սարիամ, հանգիստ, յիշեալ ընտանեաց տերերուն գոհունակութիւնը վաշելած միջոցին՝ որոց անկիրթ տղայոց նախանձը շարժած էին, հետեւաբար օր քան զօր անտանելի սկը

սան ըլլալ՝

Երբ դարունը կենդանացոյց բնութիւնը, Մարիւ
ամ, որ արդէն իր հասակին տասներորդ շրջանն հա-
լոված էր, ըսաւ իր եղբօրը, « իմ սիրելի շէնրի-
կոս, Մտուած չուզեց որ գտնանք վերստին մեր սի-
րելի մայրը. գուցէ մեր հօրը միանալու գտցած է
երկնից մէջ, ուր կը վայելէ անիկոյ համեստ և ա-
ռաքինի մարդոց սեպհականեալ բոլոր երջանկու-
թիւնները: Աւստի անօգուտ է հոս երկար սպասել,
մի գուցէ այս վատ տղայոց մտասկար օրինակ
ներն ազդելով մեզ ՚ի վախճանի մենք եւս չար և
վատ ըլլանք նոյնպէս, Տերը պահէ, ասիկոյ աշխար-
հիս բոլոր դժբաղդութիւններէն ստակալի է: Եր-
թանք այն աղնիւ Մենա տիկինը գտնելու, կը յու-
սամ չմերժէր մեզմէ իր խնամքը:

Շէնրիկոս հաւանեցաւ. բրոջն ըրած առաջարկու-
թիւնը գովելով, միանգամայն սպառաշն հեռատե-
սութեամբ մտածելուն վրայ զարմացու:

Իրենց որոշեալ ճամբորդութեան օրը հասնելով՝
Թողուցին այս խրճիթը. ինքզինքնին Մտուածոյ պաշտ-
պանութեանը յանձնելով: Մեկնելու միջոցին իրենց
աշխոյժ երախտագիտութիւննին յայտնեցին: Միտա-
գործին կինն արտասուօք սայլորդին խնամոցը յանձ-
նեց, որն որ խոստացաւ առաջնորդել անոնց մինչև
անտառէն գուրս, ուսկից անկէ սոքով երթալ կ'ու-
զէին Օպերկ գիւղաբաղաբը:

Մղնիւ տիկինը, իր արտասուալից աչքերը անբը-
թիթ անոնց երթալուն վրայ յառած՝ մինչև երկնա-
բերձ ծառերն ընդմիջելով, աներեւոյթ ըրին առա-
քինութեան մէջ բարգաւաճած այս երկու չքնաղ
պատկերները:

Գ Լ Ո Ւ Ն Ք .

Նոր ուղեորութիւն:

Ով որ Մտուածոյ շնորհաց արժանացած է, անի-
կոյ աշխարհիս մէջ ամենէն երջանիկն է. նոյնպէս
էին այս երկու որբերը, որոնց նպատակը առա-
քինութիւն, և Նրկինք էր սաշտպաննին:

Մյս երկու տղայքն իրեն սայլին վրայ բարձուղ
բարի գիւղացին՝ չուզեց անտառէն ելլելէ յետոյ
ճամբուն վրայ զանոնք միայնակ թողուլ, այլ առա-
ջարկեց իր գիւղը տանիլ խոստանալով իր տանը մէջ
բնակութիւն տալ, հոգալով իրենց բոլոր պիտոյքը
մինչև որ իրենց գիւղէն քաղաքը ցորեան փոխադր-
ւելու եկող սայլերուն մէկուն հետ յուղարկէ
և դեռ վեց մըն ճամբայ ունէին:

Հնազանդեցան տղայք շնորհակալ ըլլալով. ուս-
տի այս առաքինի մարդը՝ զասն բաւական օր հիւ-
ընկալելէն յետոյ իր խոստումը արդեամբ կատա-
րեց, միանգամայն լեցուն կողով մը պաշար տալով,
և ճամբու ծախքին բաւելու չափ ալ ստակ:

Տակաւին տեսած չըլլալով այնպիսի մեծ քաղաք
մը, որուն փողոցներուն մէջ մարդկան բազմու-
թիւնը տեսնելով զարմացան, կոնանց վրայ ուշադ-
րութեամբ կը դիտէին՝ որ կարելի է իրենց մայրեր-
նին գտնեն, այսպէս սրտերնին կարօտով լեցուած՝
վերջնալոյսի ժամանակ, իրենց բերող մշակը առաջ-
նորդեց իր իջեւանը, ուր անցուցին գիշերը:

Հետեւեալ օրը բաժանման ժամանակ մնաք բա-
րեաւ. ըսելով երեսուն դրամնոյ մը դրին ձեռքին
մէջ: Մյս բարի մարդը հօգ տարաւ նաեւ քաղքին
գուռը ցուցնելու, ուսկից պէտք էին ելլել միան-

գամայն երթալու ճամբանին սորվեցուց : Աշխոյժ երախտագիտութիւն մը առ Աստուած և առ այս նոր բարերարն կը լեցնէր իրենց հոգին, որ կը յայտնէին քաղցր խօսքերով նոյն ողորմած մարդուն համար :

Այլ ինքզինքնին բարեբաղդ կը համարէին, պիտի չտօխուէին ողորմութիւն խնդրելու, վասն զի դեռ սպառած չէր կողովին մէջ գտնուած սրաշարը, և ընդունած երեսուն գրամն ալ իրենց աչքին ահագին գանձ մը կ'երեւէր :

Նոյն օրն երկու մղանի չափ ճամբաց կրցան երթալ, առանց ձախող դէպք մը պատահելու, և մինչդեռ տուրնջեան շքեղ լուսաւորն մերձ էր իր մուտք խոնարհելու, մտան փոքրիկ պանդոկ մը, ուր փոխարէնը տալու համար ննջեալ տեղ խնդրեցին, հաճութեամբ շնորհուեցաւ, հոն նոյն գիշերն ընթրեցին իրենց պաշարին մնացորդը :

Պանդոկապետուհին քիչ մը հետաքրքրիւր, բայց ազնիւ սրտի տէր, հարցութարձի մտաւ անոնց հետ և ասոնք միտմտաբար պատմեցին բոլոր իրենց սրտառուչ պատմութիւնը, ոչ անոր աչքերէն արտասուաց կաթիլներ հոսեցուց :

Արիւորդ օրն, երբսր վճարելու գացին, բարի պանդոկապետուհին շնորհակց, այլ և իրեն հետ նախաձաշիկ ալ ընելու հրաւիրեց, սուտնին անգամն էր որ հոն շաքարով սուրճ խմեցին, զոր սքանչելի ըմպելիք մը գտան :

Այսպէս զօրացած, ևրէք մղան տեղ ալ յառաջ երթալով ասպատանեցան վերջին պանդոկին մէջ, ուսկից մղան մը ճամբոց մնացած էր տիկին Աննային տունը հասնելու : Հետեւեալ օրը նախաձաշիկ ընելէն յետոյ մինչդեռ կը պատրաստուէին մեկնելու, պանդոկապետը պատուհանը գտնուելով, դարձաւ դէպ ՚ի անոնց, և ըսաւ. «Վուք որ Օպէրկ երթալ

կ'ուզէք, ահաւասիկ խոտաւաճառ Աննա տիկինը, որ այն տեղացի է կրնայ ձեզի առաջնորդել մինչեւ հոն :

Տղայք մէկէն վազեցին պատուհանը, և ճիշդ աշիկայ էր բարեօիրտ Աննան, որ խոտեր կը ժողվէր նոյն դաշին մէջ :

Աւերախութեանն այլ յայլմէ եղած՝ դիմեցին ճիշ բարձած սենեակէն դուրս. «Աննա, սիրելի տիկին Աննա», և դայցին նետուելու անոր բազկացը մէջ. «Վհ, դուք էք սիրելի տղայքս, ուսկից կուգաք, հարցուց բարի պառաւը :

—Վհ, հեռուէն, շնա հեռուէն, պատասխանեց Հենրիկոս :

Այլ ձեր մայրն ուր է, ըսաւ գրկելով զանոնք սերտ սիրով :

—Վհ, մեր մայրը . . . հառաչեց Սարիամ, հեծելով գոչեց նաեւ Հենրիկոս, ո՛հ մեր խեղճ մայրը ո՛հ . . . :

—Վնչպէս, մեռաւ ուրե՞ն, արուաց Աննա զարհուրած տղայոց յանկարծական գունատութեանէն :

—Չենք գիտեր ինչ եղաւ անիկայ կրկնեց Սարիամ, ո՛հ, ցաւալի դէպք մ'է այս և պատմութիւնը խիստ երկայն, վերջապէս, ո՛չ հայր ունինք և ո՛չ մայր, ո՛չ ալ նեցուկ այս աշխարհիս մէջ ձեզմէ զատ :

—Շնորհակալ եմ Աստուծոյ, որ արժանի ըրաւ զձեզ կրկին տեսնելու, պատասխանեց այս բարի պառաւը, ուստի խոտ ժողվելը վաղուան կը թողում, այժմ եկէք ինձի հետ :

—Տղայք ուրախութեամբ և սիրով հետեւեցան անոր խոտանալով ճամբան իրենց ցաւալի դէպքը պատմելու :

—Սիրելի զաւակներս, չյուտահատիք, Աստուած բարութեան կ'զգեցուցանէ դաշտերուն շուշանները և կը կերակրէ մատաղ թռչունները, նոյնպէս պիւ

տի չմտնայ ձեզի, անհոգ եղիք ։

Խոսակցութիւնները ճամբան շուտ սպառելովք ինքզինքնին յանկարծ իրենց բարերարին հիւ ղին դի մացը գտան ։

Այս բարի տիկինը, երկու որբերը հոգեւոր խօսքերով քաջալերելով քանի մը օր հանգստացնելէն յետոյ, սկսաւ խտտերուն տեսակները սորվեցնել որն որ դեղագործները իրմէ ծախու կ'առնուին ։

Հենրիկոս և Մարիամ մեծ ջանքով բիչ ժամանակի մէջ կրցան սորվել բոլոր բժշկական խտտերը նաև չորցնելու կերպերը, այնպէս որ Աննա տիկինն սկսաւ կրկին մուտք ունենալ, միանգամայն ծերութեան վերջին օրերուն մէջ իրեն մեծ նեցուկ եղան ։

Չմեռուան միջոցներն ալ ձկնորսներու համար ուռկաններ կը գործէին, որն որ ամխառործին խոր ճիթին մէջ այն արհեստն ալ սորված էին, որ իրենց շահու դուռ մ'ալ այս եղաւ ։ Երբեմն այնչափ յանձնարարութիւններ կ'ըլլար, որ հսգիւ կրնային հասցունել գիշեր ու ցէրեկ աշխատելով ։

Կիրակի օրերը սուրբ կը պահէին ։ Արշարայր մահկանացուաց լոյս շնորհելու համար իր սակեզօժ դռները բացած միջոցին, Աննա տիկինը և աղայք, իրենց ամենագեղեցիկ զգեստներովը զօրդարուած՝ մերձակոյ քաղաքին եկեղեցին կ'երթային ժամատացութեան և քարոզի ներկայ գտնուելու ։ Ի դարձին մէկըմէկու կը հաղորդէին քարոզին հոգեպարար խօսքերը, և երկնային հրձուանօք լեցուած՝ կ'օրհնէին զՏէր բարձր ձայնով և քաղցր եղանակով ։

«Ով Տէր մեծ զօրութեանց ան՛ . . . ըւր է, Երկնող մայր մեր թշուառ, արդ մի՛ թէ . . .
Օ՛ի դաժան բաղդըն ետ հեռանալ,
Արկեալ քօղ զնովաւ խիստ մնայլ ։

—Ո՛հ, քանի՛ ետ յոյս և զօրութիւն Որոնել մեր ոտից դողդոջուն,
Եւ որքան ճեմ՝ առաք յայն տեղւոջ,
Լւանգ ել 'ի զուր յոյս մեր անխոնջ ։

—Ա՛հ, վարդ, վարդ, անձկալի դու խօսնակ,
Երգեօք ըւր ես միթէ քաղցր երգակ ։
Վայրկեան ինչ տեսանել ան՛, դիպէր ։
Կամ լսել եւս զերգ առ ընթեր . . .

—Բո՛ քնքու շ ձայն դաշնակ ազդէր յոյժ ։
Տոչորեալ սրտի զթել դիւրաբոյժ ։
Ուր թռեան այն աւուրք երջանիկ,
Յօրում փառս ձօնէսք առ Երկինք ։

—Ե՛ցէ թէ միանգամ ան՛ դարձեալ,
Շնորհել ո՛վ Երկինք պատահեալ
Սեղմել ջերմ սիրով զայն սիրտ մաքուր ։
Սեղմանայ սրտի մեր բոց և հուր ։

—Անգութ բաղդ չարաշունչ ողբալ միշտ ։
Սահմանեալ է որբոց ածեալ վիշտ ։
Խառնելով ըզուրնչ մեր ընդ ողբոց,
Ի խնդայն տայ մեզ ցաւ դառն 'ի կոծ ։

—Իայց և գոյ ապաշնորհ չէ օրէն
Շնորհացդ զոր ետուր լիօրէն ։
Ի խնամն ամեալ զմեզ Աննայի,
Իարութեանդ աղախնոյ սիրելի ։

—Թե՛պէտ սեաւ տառք ճակտի փոխեսցեն,
Բզլիճակ տարագրացս և այսրէն ։
Խանարհեալ տամք ըզփառս քո կամոց,
Օ՛ի դու ես միշտ աղբիւր բարութեանց ։

Այս երկու առաքինի պատանիք՝ օրուան մնալ սորդ ժամերուն մէջ աղաա էին ։ Մարիամ, որ արդէն ըստ բաւականի աջողակ էր գրութեան մէջ, կը ջանար կատարելագործել և կիւրակէի դիպօղ ժա

մերէն օգուտ կը քաղէր իր եղբօրը սորվեցընելու համար, և քիչ ժամանակուան մէջ իրմէ գերազանց և աւելի մաքուր գրութիւն ունեցաւ: Ամէն անգամ Աննա տիկինն երբ քաղաքը կ'երթար, վերադարձին ձեռք մը թուղթ կը բերէր, նոյնպէս ընտիր գրիչներ և գրի օրինակներ, երբեմն ալ ծախու կ'առնուր բրիտանիական կամ ուրիշ համառօտ գիրքեր, որովհետեւ այս տղայք շատ փափագ ունէին ուսման, հետեւաբար բաւական յառաջագիմութիւն ըրին այսպէս: Պանդխտութիւնն իրենց ոչ այնչափ դառն էր՝ որչափ որ սիրելի մայրերնուն տեսութեանէն զրկուելը:

Արդարեւ որ հարազատ զուակ կրնայ իր ծնողքը մոռնար որոնք աշխարհիս վրայ իրեն առաջին բարեբարներն են:

Գ Ա Ռ Ի Ն Ժ .

Բարի Աննային իխանդութիւնը, բարեգործութիւն և վարձատրեալ սէր:

Այս տղայաց երկրորդ անգամ Աննայ տիկնոջ տունը գալէն ՚ի վեր՝ երեք տարի անցած էր, որ երկուքն ալ չափահաս, ուժեղ և գեղեցկացած էին: Հենրիկոս իր հասակին երկուտասաներորդ շրջանը կը մոռնէր, այն ինչ կամեցաւ Աստուած այս տղայքը նոր փորձի մ'ալ ներքեւ ձգել. իրենց երկրորդ մայրը, բարի Աննան սրտաբեկութեամբ հիւանդ ինչպաւ: Հենրիկոս պէտք եղած գեղերը կ'երթար քաղաքը դեղագործին փաճառատունէն միշտ կը բերէր, և Սարիամ նոյնպէս առտնին ծառայութիւնն անթերի կը կատարէր:

Աննա տիկինը իր սիրոյ և բարեբարութեան փոխարէնն ընդունեց: Որչափ ցաւալի վախճան մը պիտի ունենար՝ թէ որ այս առաքինի տղայքը իրեն որդեգիր առած չըլար, եթէ ոչ իր խրճիթին մէջ առանձին հոգին պիտի փչէր առանց մէկէն օգնութիւն մը գտնելու իր վերջին ժամերուն մէջ:

Արշարուստ աւետարեր վայրկեաններէն յառաջ դաշտերը կ'երթային երբ Աննայ հրաման տար, և իրենց ժողովածնին չորցունելով անձամբ դեղագործին կը տանէին:

Այս այնիւ մարդը՝ շատ քիչ կը պատահէր, Հենրիկոսն ու Սարիամն առանց կերակրելու թողուլ և իրենց վայելած միջոցին մաս մ'ալ իրենց սիրելի հիւանդին տանելու չէին մոռնար, սովորականէն աւելի կամուխ դառնալով:

Այնչէտ տղայք այսպէս ինքզինքնին և իրենց բարեբարին պարէնն հոգալու համար կ'աշխատէին, Աննա տիկինն ալ թէպէտ միշտ հիւանդ, բայց պարտալ մնալը մոլութիւն կը սեպէր, ուստի անոնց կերակուրները պատրաստելով կ'զբաղէր:

Որչափ շնորհակալ կ'ըլլար երկնաւոր Հօր, որ իրեն յուզարկած էր այս սիրելի տղայքը:

Աստու մը, երբոր Հենրիկոս և Սարիամ կը պատրաստուէին դաշան երթարու, ազաւեց որ իր մօտը կենան, վասն զի նոյն օրը տարօրինակ ազդում մը կը գար:

«Ի՞նչ ունիք, արնիւ մայր, հարցուց Սարիամ անձկութեամբ, և զինքը հին թիկնաթուսին վրայ տանելով այսօր սովորականէն աւելի հիւանդ էք...»

— Ոչ, սիրելի զաւակս, կը աեսնէք որ արդէն մահուան դուռը հասած եմ. պառաւութիւնը և տըկարութիւնը վերջին ժամերուս գալուստը կ'աւետեն, մանաւանդ որ ոյժս հասած կ'արտարայնէ զիս ՚ի գերեզման:

Մի արտասուէք, «իրելի տղայքս, յաւերջուց այս բարի պատաւը, ուշ կամ կանուխ պիտի թողունք աշխարհս՝ և պիտի երթանք առ Մատուած. ուր հրեշտակաց բնակարանը պատրաստած է անոնց՝ որոնք այս վաղանցուկ կենաց մէջ առաքինութեան համար իրենց կեանքը կը զոհեն, Մըշտի եղբանկութիւն է . . . հոն ալ օրհնելու արժանի բլրայինք. և տիրից պէտք ենք յուսալ միշտ. վասն զի հաստատ յոյս ունեցողներն երանելի են, հոս ալ իր նեղիչներուն ձեռքը չմասնէր: Սուրբ է Տէրը, և իրեն երկնային հարսանեաց առագաստին մէջ մտնել ու զոհներն ալ սուրբ և միշտ մայրուր բլրալ կը պահանջէ: Բարբ մարդիկ մեղանշտիան են, բայց մեղաց մէջ յաճառեալներն յաւիտեան կը կորսուին: Աւտի սիրելի Հերիկոս, աճապարէ երթալ մեր ժողովրդապետ առաքինի քահանային ըւր սալը, որ գայ մեզայս խոստովանութիւնը լսէ դեռ շունչս չ'արձակուած րո:

Հերիկոս առանց յայտագիտութեան մեկնեցաւ, և խնայն առաքինի ժողովրդապետին հետ վերադարձաւ, որ խիստ կը յարգէր Մինա տիկինը: Խոստովանեցու հաւատով և սանշուկի խոնարհութեամբ, և յետոյ իր վերջին սուրբ թոշակը ընդունեց, այն նուիրեալ հացը՝ որ տարագիր մարդկութեան անմահ հութեան բողբոջն է:

Երբ այսպէս կրօնքի պարտաւորութիւնները կատարեց. գարձաւ այս երկու տղայոց և բաւաւ. Օւլաւակներս, մտիկ բռէք, երբոր աշխարհիս՝ իմ վերջին հրաժեշտս տամ, հոս մի կենաք դուք, վասն զի այս անդի մարդկանց բարքը քրիստոնէական կրօնին պատուիրանացը հակառակ գտած եմ. գացէք այն բարի գեղափաճաւը գտնելու՝ որ շատ տարիներէ ՚ի վեր մեր պարէնը շահեցուց, և ըսէք անոր, ծերունի Մինա մայրը բոցտերուն տակ իր հոգին աւանդեց,

որ երբեմն ձեզի համար կը ժողվէր. ուստի պատուիրեց մեզի որ քեզի դիմենք: Այսչափ խօսք բաւաւ կան է, վասն զի անիկայ գթած և առաքինի սիրտ մը սուր որն որ ձեր բողբոջ կրնայ արդիւնաւ որել ր:

Մինչդեռ կը խօսէր իր զօրութիւնը նուազելով յազնած գլուխը թիկնաթառին վրայ խոնարհեցաւ, տըլըները կարծես իր մօտը կեցած տղայքը կը փնտռէին, և դողդոջուն ձեռուրներն երկարելով դէսը ՚ի անոնց, ըսաւ. Ալ չեմ տեսներ ձեզի, տեսութիւնս մահուան քողով ծածկուեցաւ, բայց դեռ կ'զգամ, ձեր սիրուն ձեռուրներն է. . . որդեակ իմ. սիրելի որդեակք, Մատուծոյ երկիւղը հոգինուգ վրայ զգեցէք, շնորհքն ու խաղաղութիւնը ձեր հետը բնակի միշտ. թէ որ սր մը մայրերնիդ վերստին տեսնելու բարեբաղդութիւնը սենեանք՝ իմ սէրս և վերջին բարեւս անոր տալու չմտանաք, մտաք բարեւս:

Այս վերջին խօսքերն իւրկենայ առկայծեալ ճբաւ գին ըսը վերջացոյց տկարացած շրթանցը վրայ. և իր տառապեալ աչաց մացառներն խոնարհեցան, ինչպէս որ արջառոյն թաթը շուշանին վրայ կը ծանրանայ. քաղցր և հրեշտակային ժպիտ մը անցաւ իր հոգեւոր երեսին վրայ, անգամ մ' ալ սեղմեց ձեռուրնին, բայց խիստ մեղմբար: Այնուհետեւ երկրիս վրայ միայն իր անշունչ ցուրտ մարմինը մեաց, և անմահ հոգին բարձրացած էր դէս ՚ի երկնաւոր կայանքը:

Հերիկոս և Մարիամ սրտերնին ճնշուած՝ ծունկի վրայ իջան իրենց բարերարին մարմնոյն քովը և համբոյրներով ու արտասուքով թրջեցին անոր սառած ձեռուրները. և միանգամայն անոր հոգւոյն փրկութեան համար երկար աղօթելէն վերջը իրենց ալ զօրութիւն խնդրեցին այս նոր կորուստը տանիլ կա-

տողանարու :] րեց Մատուած , և հանդարտութիւն սփռեց սրտերնուն . և ապա իրարու բազկաց մէջ նետուելով ըսին , “ սոս ալեկոճեալ կենաց մէջ ալ թիւ կունք չունինք , կը պարտաւորինք մէկգմէ կու թիկուելք ըլլալ , և Մատուածն սիրոյ անշուշտ կ'օգնէ մեզ . ինչ պէս Մարգարէն ալ ըսած է . Մահ սրչափ բարի և սրչափ վայելուչ է որ եղբայրներն իրարու հետ միաբանութեամբ կը բնակին ” :

Մտածեցին որ երթան Աղիսաբէթ դրացնոցն լուր ատու իրենց բարերարին մահուան ստուերով ծածկուելը . և Աղիսաբէթ ցաւակցութեամբ զանոնք մխիթարելէն յետոյ պատու իրեց Հենրիկոսին որ երթայ քահանային իմաց տայ . և ինքը Մարիամին հետ դարձաւ մեռելոյն իրձիթը . ուր մէկու կէս ժամէն դարձաւ Հենրիկոս , նոյնպէս քահանայն և իր հետք դիւպատող կին մը , և երկու օրէն ետքն անոր մահացած մարմինն հանգստեան դաշտը տարուեցաւ . Հենրիկոս և Մարիամ ալ ննջեցելոյն ետեւէն երթալով աւոր թաղման և տխուր արարողութեան ներկայ գրուանուեցան . երբոր գերեզմանին մէջ հողերուն թափը լեղու ձայնը կը լսէին՝ դողում մը մինչեւ սրտերնուն խորը կը թափանցէր : Այս դժբաղդ տղայք , կրկին օրբացած իրենց բարերարին մահուամբը , գացին հանգուցելոյն պատուէրին համեմատ դեղաբարձր գանելու :

Գ Լ ՈՒ Ն Ժ Ա .

Վիլյեով դեղավաճառք :

Ինչ ունիք տղայքներս , հարցուց դեղավաճառքը՝ Հենրիկոսին և Մարիամին , երբ որ տեսաւ անոնց տխուրութեամբ իր խանութը մաննելին . ինչ դժբաղդ դու թիւն պտտահեցաւ ձեզ :

—Ո՛հ , տէր իմ , խիտ մեծ դժբաղդութիւն , պատասխանեց Մարիամ հեծեծելով . դառն և աղէտաբեր կորուստ մը դարձեալ իր ահուելի և մտաւտանջ թշուառութեան անյատակ տարածութեան մէջ գահավիժեց զմեզ , մեր մայրագրին կենաց թելը կտրելով . եղունկ մեզ . . . սոց և անմխիթար տրամուրթեան խաւարէն պաշարուած ենք . . . :

—Թշուառ որբեր , մի յուսահատիք , տիրջ ողորմութիւնն անհուն է և գթութիւնն անչափ :

—Հնորհակալ ենք , և ձեր աղնիւ սիրտը կը ճանչնանք , ըսաւ Հենրիկոս . ինչպէս որ Մենա մայրն ալ իր մահուանէն յառաջ պատու իրեց մեզ որ գանք առանց երկիւղի և վատահութեամբ մեր դժբաղդ կաշուութիւնը յայտնելու ձեզ :

—Մըջափ երջանիկ կ'ըլլայինք՝ եթէ մարդասէր անձի մը պաշտպանութեան ներքեւ աշխատէինք առանց մէկու մը ձանձրութիւն տալու , յաւելցուց Մարիամ :

Պարոն Վիլյեով , քանի մը վայրկեան իր մտաց մէջ խոկման տեղի տալէն յետոյ , ըսաւ աղնուութեամբ . “ Մտածոյ յուսացողը երբէք չամչնար ” : Այս ալ սրչափ կարելի է կ'օգնեմ ձեզ . Աղնիւ օրիորդ , թէ որ կամենաս իմ տանս մէջ քեզ սիրով բնակութիւն կը շնորհեմ , միայն թէ մատող մանկտեացս պահպանութեան հոգը վրտոգ առնուս . նոյնպէս կի-

նրա սաստիկ պիտի ուրախանայ, որ շատ ժամանակէ ՚ի վեր քեզ նման համեստ և գործունեայ մէկուն կարօտու թիւնը կ'իջար: Այլ յուսամ որ Հենրիկոս ալ կը հաճի ցերեկէրը հոս խանութը միատեղ աշխատիլ ու գիշերները կրնաք միատեղ ձեր եղբայրական հրճուածքը վայելել:

—Ահ, շատ բարեօրրտ էք. ինչպէս որ կ'ըսէր միշտ Աննա մայրը, ազգակեցին երկուքն ալ մէկ բերան: Իսկոյն հաստատուեցան նոյն տան մէջ, և առաջին վայրկեանէն գործունեայ և աշխատասեր հոգաւորուեցան: Մարիամ մանկանց պէտք եղած խնամքը միշտ անթիւրի կատարելովը Տիկին Վիլյեամին համարումը շահեցաւ. նոյնպէս Հենրիկոս իր տիրօջը քով որ բաւ օրէ յառաջադիմութիւն կ'ընէր: Օր մը գեղարանին առաջին պաշտօնեայն՝ ահագին կողով մը լեցուն բոյսեր ձեռք բերած էր. ուստի Հենրիկոսն որ արդէն քաջ կը ճանչնար այս բոյսերը՝ իրեն օգնական առած մինչդեռ սկսան գործի, այս պաշտօնեայն՝ պատուիրեց Հենրիկոսին որ լաւ ըզգուշութիւն ընէ մտրախնդր՝ մեղմացուցիչ բոյսերուն հետ մէկտեղ չգնելու:

«Պ. Իրնէսթ, կը ներէք համարձակութեանս, պատասխանեց Հենրիկոս. այս տեսակէն ինչո՞ւ ուրեմն կ'ուզէիք Աննայ տիկինէն, միթէ թոյնը հիւանդը չմեռցնէր:

—Հիւանդները կը մեռնին՝ ինչպէս բոլոր մարդիկ, թէ որ բաւականէն աւելի գործածեն: Բայց թունաւոր բոյսերը չափաւոր կերպով շատ անգամ օգուտ կ'արդիւնաւորեն:

—Հորհակալ եմ, այնպիսի խնդիր մը լուծեցիք որ միտքս կնձուածէր թէ՛ բարերար Տերն ի նշու թող կուտայ թունաւոր բոյսեր ալ գաշտելու մէջ աճելու:

—Բարեկամ, Աստուած ինչ որ ստեղծած է՝ ամէ-

նրն ալ մէկմէկ օգտի կը ծառայեն, դեռ շատ բաներ ալ կան որ մեզի անծանօթ են: Պէտք ենք գիտնալ որ տիեզերքին մէջ անօգուտ կամ աւելորդ բան մը չկայ, մեր պատճառը հասկնալնիս ուրիշ բան չէ՝ այլ միայն մտքերնուս խիստ սահմանաւոր ըլլալն է:

—Հենրիկոս վայրկեան մը լսածներուն վրայ որով ճալէն յետոյ կրկնեց. միթէ բացառութիւն չ'են թրութունները, պիծակները, ճանձերը և զանազան միջատները, որոնք մարդս անհանգիստ կ'ընեն. նոյնպէս անասունները:

—Այս մեծ վրիպանք մ'է, բարեկամս, բոլոր այս միջատները սնուդ են ուրիշ մեղ օգտակար և հաճոյական կենդանեաց: Արդէն տխտիկն երգերը լսամ թո՞ւ ես:

—Այո, շատ անգամ, այս թռչնայն երգը սքանչելի է և ուրախութիւն կ'ազգէ արտերու:

—Մարի, այս չքնաղ թռչունը և շատ ուրիշ բազմաբանչիւն թռչուններ ո՞չ ապաքէն միջատներով կը սնանին:

—Այսպատարարտ եմ, որ իմ միտքս լուսաւորելու բարերար կանգնեցաք:

—Պարտքս է, բարեկամ, ուստի եթէ քննէք բլունութիւնը, տիեզերաց՝ Արարչին անսահման իմաստութիւնը և բարերարութիւնը՝ ամէն օր աւելի մեծ զարմանալիքներ պիտի մերկանան ձեր աչաց առջեւ: Ուստի բնութեան վերաբերեալ գիտութիւնները ոչ միայն մարդուս միտքը կը լուսաւորեն այլ և ՚ի բարեպաշտութիւն և յերախտագիտութիւն առ Աստուած կ'արդիւնաւորեն:

—Ահ, գոչեց Հենրիկոս, կը փափաքէի այս տեսակ օգտակար գիտութիւններ սարկիլ, բայց ի՞նչ օգուտ՝ յաւելցուց հառաչելով, ինձի նման ազբառ որբի մը անկարելի է:

— Աշտարհիս վրայ անկարելի բան մը չկայ, երբ մէկը եռանդ ու բարի կամք ունենայ, պատասխանեց Վրնէսթ. ես արդէն ասոր փորձառու եմ. վաւրն զի բազդն ազքատ ծնած էր զիս և անգէտ գիւղացիի մը զաւակ, մինչ զի չէի կրնար կանոնաւորապէս զպրօց երթալ. հանդերձ այսու կը փափաքէի, մանաւանդ անկաբանութիւն սորվել. Վսրոցի վարժապետն՝ այս բանին միշտ հետաքրքիր ըլլալ տեսնելով, ձրիաբար իր դասին մէջ ընդունեց զիս, ու ստի մէկ կողմէն ուր յիշողութիւնս, միւս կողմէ անխոնջ ջանքս յառաջադիմութիւն կը խոստանար. հետեւաբար Յունարէն և Վատիներէն, բնական պատմութիւն, և մանաւանդ անկաբանութիւնը շնորհիւ Մատուծոյ կրցայ սորվել:

— Հասակս երբոր տասն և վեց տարւոյն չըրջանին մէջ մտաւ, դպրոցի վարպետս փորձով ալ վարժուելու համար զիս այս դեղարանի վաճառատան մէջ մտցուց, ուր որ եռանդն ու խոհեմութիւնն օգնական առած միշտ կանոնաւոր կ'աշխատէի, և բաւական ժամանակ աշակերտելէ յետոյ, հիմայ առաջին օգնականն եղայ Պ. Վ իյլեօմին, որ ոչ միայն քաջ դեղագործներէն մէկն է, այլ և քաղցրաբարոյ և բարեսէր ուսուցիչ մը. լաւ կը վարուի անոնց հետ՝ որոնք հաւատարմութեամբ իրենց պարտաւորութիւնները կը կատարեն:

Պ. Վրնէսթին այս պատմութիւնը մեծ հաճութիւն պատճառեց Հենրիկոսին, ցուցնելով անոր որ իր օրինակին հետեւելով կրնայ ինքն ալ իր նպատակին հասնիլ:

Գ Լ Ո Ւ Ս Ժ Բ .

Հենրիկոս և մարիամ մէկ մէկէ ստիպուեցան քաժնուելու: — Հենրիկոսին ցարմանալի մէկ դէպքը

Պարնան պայծառ և յատկ առաւօտ մը՝ մինչդէռ Հենրիկոս և Սարիամ իրենց որոշեալ սենեկին սեամբը նստած՝ արեգական քառաձի շքեղ կառքը դիտելով և անոր անիւներէն ելած կայծերը կը զննէին. Պ. Վ իյլեօմ բարի լոյս մաղթելով՝ ըսաւ այս երիտասարդ որբերուն. «Օաւակներս, չըլլայ որ վշտանար. ձեր հնազանդութեան վրայ վստահ՝ Հենրիկոսին սպագային համար խիստ օգտակար առաջարկութիւն մը ունիմ՝ ընելու ձեզ կը յուսամ՝ որ չէք մերժեր »: Եւ անոնց լուութեամբ ունկնդիր ըլլալնուն վրայ, յաւելցուց ըսելով. «Եղբայր մը ունիմ ես որ ինծի պէս դեղավաճառ է, և ասկէ տասը մղոն հեռաւորութեամբ քաղաքի մը մէջ կը բնակի, ուստի դեռավորութիւն ու ժեղ տղայ մը ինծմէ խնդրած է միանգամայն գործունեայ և առաքինի, իր խանութին յանձնարարութիւններն անոր ընելու համար: Թէ որ Հենրիկոս՝ եղբօրս վաճառատուներ երթալ ուզէ հոն իրեն շատ աղէկ պիտի ըլլայ:

Հենրիկոս և Սարիամ սրտաբեկ դիմօք իրարու կը նայէին. բաժնուելու գաղափարը երբէք մտքերնին չէր եկած. բայց իրենց բարերարին անկեղծութեանը վրայ ապահով առանց տարակուսելու եւ բխտագիտութեամբ առաջարկութիւնն ընդունեցին: Միտտեղ երկու օր եւս իրենց շնորհեց որ անյագ սէրերնին մեղմացնեն:

Լուութեան վարագործին ներքեւ պէտք էնք անցընել յիշեալ երկու որբոց տխրատեսիլ և սրտաձմիկ բաժանման կէտին տեսարանը՝ մինչդէռ մէկ

զմէկ չէին թողած . ուստի վիշտ և ուրախութիւն և բոլոր այս տեսակ իրողութեանց պատճառած ցաւերը՝ իրենց ու թորեաց ուրախութեան արեգակնային դէմքը ծածկեց հառաչանաց ամպերով և յբոյ արտասուօք : Յետ այնորիկ իրարու մոտեմական խոր հուրդնին պիտի շընային հաղորդել բայց միայն երբեմնակի և անբաւական նամակներով :

«Ստեպ պիտի գրեմքեզ ըսաւ Հենրիկոս, ընդ գրկէ լով բոլոր :

— Այնպէս ես, եղբայր իմ, պատասխանեց Մարիամ, Հենրիկոսի նման բիբերը արտասուօք թըրջուած . . . և մէկմէկէ բաժնուեցան ՚ի վիշտ մը տերիմ եղբայրական սիրոյն :

Հենրիկոս այս նոր տիրոջը քով՝ անձնուէր աշխատութեամբն ու աչպուրջ գործունէութեամբը անոր սէրը և դուժը մէկէն գրաւեց : Ուստի վայելուչ զգեստներով քիչ օրուան մէջ վարձատրուեցաւ :

Իրեն յանձնուած գործերն՝ այնքան դժուարին չըլլալով, ժամանակը կը ներէր ուսման ալ պարատելու, և իր տիրոջը շնորհիւ իրեն յատկացուցած ուսուցչէն պէտք եղած դասերով իր բաղձանքը լիութի կը յադէցնէր : Ուսուցիչն՝ անոր գովելի ընթացքը տեսնելով, ըսաւ իւր բարերարին, « Հենրիկոսին օր մը մարդկու թեան ասպարէզին մէջ օգտակար անդամ մ'ըլլալն անտարակու սելի է ինձ : Ի վերայ այսր ամենայնի դարձեալ դեղարանին մէջ իրեն պատշաճ բոլոր ծառայութիւններն ալ կատարելու անհ գուրութիւն չէր ընէր :

Երբեմն զըօսանաց համար շըջակայ գիւղերը կ'երթար, բացեր ժողովելով փորձերու կ'ենթարկէր . և անյաջողելք ունեցած ատեն դեղարանին միւս պաշտօնէից օգնութեամբը կը սրբադրէր : Այսպէս իր սիրելի քրոջ ալ գրեթէ ամէն շաբաթ նամակ գրելը

չէր մոռնար, որչափ ալ զբաղմունքը ունենար, և ճամբու ծախուց համար թղթատարին վճարած գումարը՝ ստեպ տուներուն մէջ հիւանդներուն դեղ տարած միջոցին ընդունած պարգեւները կը բաւէր : Մարիամին նամակներն ալ գոհացուցիչ էին, իր տիկնոջը հովանաւորութեան տակ գրեթէ երջանիկ կեանք անցունելը միշտ նշանակած գտնելով՝ սատարիկ ուրախութիւն կ'գգար, շնորհակալ ըլլալով նախախնամող Ատուծոյ և միայն երջանկութիւնին կատարեալ ըլլալու համար՝ իրենց աղնուուհի մայրը կը պակսէր :

Երկու տարի անցած էր, Հենրիկոս քաղաքակիրթ եւ շնորհագեղ երիտասարդի մը կերպարանք առած էր : Երեկոյ մը մինչդեռ տունընտան լուսաւորին զօրութիւնը բոլորովին հատած չէր, հրաման եղաւ իրեն մեքանայ գիւղը հիւանդի մը դեղ տանելու . ճամբոյ ելած ատեն օգը աղէկ էր, բայց երբոր հիւանդին տունն հասաւ, յանկարծ երկինքն ամպերով բեռնաւորուած՝ և դուրս ելլէլէն յառաջ սկսաւ տեղատարափ մը, ուստի իր տէրը չսպասեցընելու համար ըսպտեր մը ուղեց և ճամբայ ելաւ . թէպէտ անձրեւն ու մութը սոսկալի էր :

Երբոր ընդարձակ անտառին մէկ կողմէն կ'անցնէր, ուր իրենց մայրը կորսնցուցած էին, ուժգին հով մը մարեց իր ըսպտերին լոյսը, և առանց վարանելու իր ճամբան շարունակեց : Այս միջոցին փոթորկալի անձրեւը դեռ հեղեղի պէս վար կ'իջնէր՝ յանկարծ խօսելու ձայներ լսեց, և գաղտնի արհաւիրք մը կ'եցուց զինքը մտիկ ընելու այս խօսքերը :

« Իսկ ուրեմն, Մարթէն, ուրի ձայն չնա առնուր — Այո, նոյն կարծիքն ես ալ ունեցայ, բայց խաբուած ըլլալս գիտնալով չոյստնեցի, ուստի ծերունին Աֆրայիմը շնորհաւորուեցաւ, արդեօք երկիւղն ըմ

բըռնեց զինքը : Վիտես սր ան կ'ըսէ միշտ թէ մեզի հետ ըրած առւստւերն օր մը պիտի վերջանայ դէպ ՚ի կառավանառեղին ինքզինքը գտնելով :

— Ահ , խորամանկ ծեր մ' է անիկայ , այնպէս կը խօսի սր աւելի զեղջէ . թէեւ արդէն առանց աչ խառութեան բաւական մեծ դումարներ շահեց մեր դրամներէն , ուստի դատաստանը մեզ առանց գթութեան կը դատէ քան թէ ան :

— Այն Պերտորտ , իրաւունք ունիք . բայց մեր վախն աւելորդ է , վասն զի մեր մենակեաց բնակութիւնն այնչափ աղէկ ծածկուած է . որ ոչ մէկը կըրնայ գտնել նոյն իսկ կառավարութիւնն անգամ եթէ կասկածի երթայ , իր բոլոր խաղարկութիւններն ՚ի դերեւ կը հանէ , բայց միայն մեր բնկերներէն մէկը չմասնէ :

— Վիտես սր այս անվարձ երիտասարդ Ալիլեօմը՝ մեր խոհարարութիւն քարոզներէն խրատուելով սաստիկ կասկածելի է :

— Արդարեւ այս մասին խիստ սխալեցանք սոյն կինը մեր այրին մէջ բերելով , ուստի պէտք եք հրահել Ալիլեօմին , նոյնպէս կնոջ վրայ , վասն զի թէ սր ասանցմէ մէկը վայրկեան մը ելլել թողունք , անշուշտ մէկէն հանդերձեալ աշխարհը կը տեսնենք :

Հենրիկոս խօսողներէն միայն խոսեցաւ պարզ ցանկով մը հեռի ըլլալով բոլորը լսած էր , բայց փախ չէին անկարելի էր՝ սոքրի ձայնէն մասնուելով իր մահը պիտի ընդունէր , ուստի նոյն տեղն անշարժ կեցաւ պատեհ առթի մը սարսերով . և դարձեալ խօսակցութիւնը շարունակուեցաւ այսպէս .

«Վէտք է երթամ ստուգել թէ՛ այս սրիկայ ծեր հրեայն տակաւին ինչու չ'եկաւ » . այս ըսելով երաւ Հենրիկոս վախնալով սր փայլակին կամ ըսանի ըստէն կը մասնուի , որ ժամանակ ժամանակ ամպերուն

մեջէն կ'երկէր . խոհեմութիւն սեպեց մեղմաբար գետնի վրայ պառկիլը :

Խուճմբին մեջէն մէկը դուրս ելլելու ատեն երկբոլոր մ' ալ անոր հետեւելով ըսաւ առաջնոյն . « Ահա սաստիկ մեր Հրեայն » :

Ստուգիւ անիկայ էր , երեք անգամ հազայ խիստ ուկար կ'երպով , նոյնին պատասխանուեցաւ . յետոյ այս երկու դրամանենգները մացառներուն տակէն ելան՝ առանց Հենրիկ սը տեսնելու . և Հրեայն սաստիկ կշռամբեցին իր շատ ուշանալուն համար :

— Աղէկ , ինչպէս կ'ուզէք , այս սակալի օգին՝ շուն մը անգամ տուէն դուրս չհամարձակիր ելլել ինձի պէս ծեր մը ծոցը ստոկով ինչպէս կրնայ գալը :

— Չոր ծերունի , տալու չէք աճապարէր , իսկ ըստանալու համար միշտ աշխոյժ էք :

— Արթանք , երթանք , այդչափ ասկերախոտութիւն պէտք չէ Պարոնայք , կրկնեց Հրեայն , գիտէք ինչ պէս անձս ձեզի ծառայելու համար վտանգի մէջ կը դնեմ :

— Արթանք , չլիճենք Վֆրայիմ , պատասխանեց անոնցմէ մէկը , վերջին անգամի երկու հարիւր ՚ ու չի մորին փոխարէն հարիւր հատ բերկք :

— Հարիւր , սոնոյդ ոսկի տալ և փոխարէն ջնջին մետաղ ստանալ որոնք մէկ ստակ չեն արժէր , պառայ հրեայն : Ահա սաստիկ յիսուն և շատ ալ է :

— Թշուստական Հրեայ , այս կ'երպով մեզի խաբել կ'ուզէս » գոչեց միւս ընկերը՝ բարկութենէն ինքզինքը կտրնցուցած : Վերջապէս վեճը կուրի փութելով աղմուկը շարցաւ և նոյն միջոցին Հենրիկոս արատրաց փախչելու :

Թեպէտ անոր փախչելու կէտին ձայն մը լսելով ետեւն ինկան , բայց գաղանի ոտնաձայն կարծելով

փոյթ չըրին: Հենրիկոս շէնչը հատած երբոր քաղաքին դուռն հասաւ ետին նայիցաւ, և մարդ չը տեսնելով հանդարտեցաւ, նոյն առեհէ լուսինն ամպերէն զերծ սկսած էր իր լուսովը մահկանացուաց առաջնորդել:

Պ Ա Ռ Ի Խ Ժ Վ .

Զարմանալի գիտո:

Հենրիկոս փութաց իր սրաշոգանին սր ամէլ ինչ որ իրեն պատահած էր, բայց ասիկաց որ զգօն և խէլոցի մարդ մ' էր՝ արգիլեց անոր բան մը մէկուն չըսելու . և ինքն անձամբ քաղաքին առեհակալին երթալով բոլոր եղելութիւնը յայտնեց:

Ասիկաց որ ծանրակշիռ գործ մ' էր՝ արդէն հասարակութեան մէջ ալ շատ շինծու դրամներ տեսնուած ըլլալով, կառավարութիւնը շորհակալ եղաւ, և իսկոյն ոստիկանութեան գործակալն իր հետ ար բաւական զօրք առած այս նենգաւոր Հրեային ձամբան սաշարէց:

Իֆրայիմ ինքզինքը մէկէն զինուորներ ւն ձեռքը մատնուած տեսնելով շփոթեցաւ, և իր ընտանեօքն հանդերձ բանտ տարուեցան առանց լսելու մէկ դրացի մը . ուստի տան բոլոր անկիւնները բնննուելով մատանի մը մէջ ահագին երկաթի արկղ մը գտնուեցաւ, որ բոլոր այս շինծու դրամներով լեցուն էր, որոնք քննութեան առնուելով շինծու ըլլալին յայտնուեցաւ:

Հետեւեալ օրն արշարուսոյ աւետարներն հանդի իր ընթաց քն սկսէր էր և տակաւին մարդիկ կը ննջէին քաղաքին մէջ զօրաց գունդ մը Հրեայն լաւ մը կաշ

կանդած դէպ ՚ի այս չարագործաց բնակարանն գտցին . Իֆրայիմ որ կը ճանչնար այս տեղերը, առաջ նորդ եղած էր անոնց:

Մինչդեռ դրամանեկները կ'ըմպէին, կ'երգէին և կը ծիծաղէին, յանկարծ իրենց սովորական ազգանշանը լսեցին, որ երբեմն երեք անգամ սուլել էր, այլէցան:

«Այս ինչ ազգանշան . . . գոչեց Ֆերտինանտ, մինչդեռ ամէնքս ալ հասնէք:

Նոյն միջոցին Վարդուհին, իր սովորականին հաւմեմտաւ տրտոււմ, զատ աթոռով մէկ կողմ նստած կը երբոր ինքն ալ լսեց, սկսաւ աղօթել. «Ով սուրբ կ'յս, կ'լսէր մեզմ ձայնովմը, հաճեցէք ՚ր ազատաբարներ ըլլային»:

Եւ նոյնպէս դաշնակաւոր:

«Մէ, կ'ըրկինք . . . գթութեան հեղինակ, Տեղի սուր ողբոց իմ միայնակ.

Մաշեցին հառաչանք զիմ ըլլսիրտ,

Տացէ աջ քո այսրէն ինձ հանդիսս:

—Իսց, կ'ըրկինք . . . քո զաղբիւր բարութեան,

Օղակոյն զոսպ սրտիս իմ դաժան.

Կաթեցէ յիս ցօղ քո երկնային,

Եւ կեցից գոհութեամբ վերստին:

—Թէ և ծով իմ մեղաց արէկոծ

Վէրս եբաց ՚ի սրտիս դառն ՚ի խոց,

Բաժանեալ յիմ ջերմոց տարաժամ,

Ո՛հ, չէ ինձ ներելի զի՛ եւս կեամ:

—Իսց յիշեալ զանպատում քոյին գութ,

Ըրդ անկեալ հացէմ ով բարեգութ:

Հաճեաց տալ հրաման ծագելոյ

Նըշուրեց հէք առտեղսս ՚ի նորոյ:

—Դարձեալ կամք իմ լինել ոչ հայց'մ,

Այլ միայն Տէր իմ, կամք քո վսեմ,
Տալով լոկ նշոյլ ինչ շնորհաց,
Որով ժոյժ ունել ես մարթացայց :

— Այո ցաւ է ինձ յոյժ անարգել
Առ ընթեր հէք որբոցս չը լինել,
Սէրձ 'ի մուտըն կենաց թշուառ մօր,
Որ արդէն ուժամարտի կայ անզոր :

— Բան ըցի, բեղ Ա՛րկինք . . . թողուլ զմեզ
Անջատեալ 'ի միմեանց աղէկէզ,
Յուսաբեկ իջանել 'ի դժոխս,
Սինչ 'ի գուժ քոյին եմք քաջոյցս :

— Օ ի գուշակ խրթան ինչ զգամ ես .
Ի կեդրոն սրտի իմ յայտնապէս .
Թէ մերձ է Տէր սրբել զաչաց ցօղ,
Յետ սակաւ ինչ յուզմանց է յաջող » :

Վարդուհին բնութեան անվարձ երաժշտաց հետ
իր խանթակաթ երգին ալ վերջ տալով՝ յանկարծ
կարծես թէ նախազգացութենէ մը մղուած իբր սրբ-
տէն տխուր գիշերն ջնջուելով ու ցերեկուան պաղ-
պաջուն և պայծառ լոյսը նոյն տեղը դահ դրաւ,
անմխիթարութիւնն հեռացաւ, և իր առաջին զօ-
ւարթ կերպարանքն առած՝ արիութիւնը նորէն իր
ոսկրներուն մէջ մաաւ՝ նոյնպէս քաղցրահայեաց ա-
չուրները երկինք յառած սիրտը կը բաբախէր և կը
տենչար՝ իր երջանկութեան առարկայները ժամ
մ' առաջ սեանելու, եթէ կարելի է վայրկենի մը
մէջ կամ թէ անմիջապէս . . . :

Յետ առաջին զարմացման, բոլոր դրամանենդ-
ներն ըսին թէ՛ ուրիշ մէկը չէ բաց 'ի Հրեայէն,
որ իրենց հետ գժտութիւն չընելու համար՝ յիսուն
լուիճն ալ եկած է վճարել, որ սնդած էր չտալու :
Սարթէն և Պերտոլտ երգմացած էին անոր որ սց-

նուհետեւ փող մը անգամ չթողուն շահելու .
« Ահ, անտարակոյս կ'ըսէին, Վֆրայիմէն զատ
ուրիշ մը չկրնար ըլլալ. վասն զի անկէ և մեզմէ զատ
մէկը չճանչնար մեր այրը և մեր աղգանչանը . շուտ
մը բանանք, չըլլայ որ դիտաւորութիւնը փոխելով,
ստակով մէկ տեղ դառնայ երթայ » :

Վուրսէն կրկնուեցաւ աղգանչանը՝ և պատաս-
խանելու չյապաղեցան, իսկոյն Պերտոլտ ստորեր-
կրեայ նեղանց քին մուտքը բանալու գնաց : Օ ինուոր-
ները մացառներուն մէջ պահուած ըլլալով, Պեր-
տոլտ միայն Վֆրայիմը տեսաւ .

« Պերտոլտ, եկուր, ըսաւ Հրեայն . խօսք մը ու-
նիմք բեղձ առանձին ըսել կ'ուզէի, որ ներս մտնել
չեմ համարձակիր, ինչու որ քու ընկերակիցքդ անտա-
րակոյս ինձի դէմ զայրացած են » :

Պերտոլտ առանց երկիւղի յառաջացաւ և քանի
մի զինուորի հրաման եղած էր որ զայն կը դիտէին,
մէկէն յափշտակելով բերանը գայլով մը (աղըզ քե-
լեփչէսի) գոցեցին, առանց ձայն մը կրնալու հանել
մնացեալներն ալ սուիններով դէպ 'ի յառաջ շտա-
պեցին, և առաջին յարձակումին բոլորն ալ հնա-
զանդեցան . ուստի ամէնքն ալ բռնելով կապեցին :

Պաշտօնակալը չորս կողմը աչքէ անցունելով բա-
ւական պահասպան զօրք թողուց, և ինքը կապեալ
ներն առնով քաղաք դարձաւ : Վարդուհին ալ
կապուած բերուեցաւ :

Վասն զի բնականապէս անոնց չարեաց գործա-
կից կը համարուէր : Բայց իր սրտին մէջ ոչ երկիւղ
և ոչ անհանդատութիւն կ'զգար . վասն զի խիղճն որ
և իցէ յանցանքի մը համար զինքը չէր կշտամբէր . վըս-
տահէր առ Վառուած, նոյնպէս դատաստանական ար-
դարութեան վրայ : Վիլյեօմ որ արդէն Վարդուհւոյն
բարեպաշտական խրտաններով զղջացած էր աւելի նա-

խամեծար կը սեպէր ներկայ կրելիք պատիժը քան թէ այն յանցաւորաց գործարանին մէջ մնալը, և ժողովոց առջեւ ինքզինքն առ Մտուած յանձնած՝ և աչուըններովն առաքինի տիկինէն շնորհակալ կ'ըլլար որ իր անմահ հոգին երկնային դատապարտութենէն ազատած էր :

Վրամանենգներուն դատատանը ոչ երկայն և ոչ խառնաշփոթ եղաւ, վասն զի Այլեօմ՝ զղջումն յայտնեց այսպէս, որուն վրայ դատաւորներն յայտնապէս 'ի գութ շարժեցան :

«Արիտասարգութեան անկա ըհրդածութիւնը և անհանձար ընթացքս, ըսաւ, հայրական տունէն տարագիր ըրին զիս, և մ'ըլութենէ 'ի մոլութիւն ձը գած, իրենց ընկերութեան մէջ չարագործ մ'ալ ես պիտի ըլլայի, բայց Մտուած գլխացաւ ինձի, և երբոր Պերտինանա և Պերտորո այս տիկինը բերին, զոր խիտա բռնութեամբ յափշտակած էին, գոռապ բայց անլըրով Արդուհին ցոյնելով, որ մէջերնին նստած էր, որուն բարեպաշտական խօսքերը զգատոացուցին զիս, Մտուծոյ երկիւղը և սէրը սրտիս մէջ արծարծելով :

— Արդարեւ ողորմելի Այլեօմ, աղաղակեց Պերտորո, այս կիներ քեզի ապուշ ըրաւ, արդարութիւն է որ դուն ազատիս, ըսաւ ու բարձր ձայնով սկսան խնդալ :

Վահերեցը անոնց սատոիկ ըռութիւն պատուի բեղն յետոյ, Վարդուհւոյն յափշտակութեան վրայ սկսաւ հարցափորձել :

«Կը փութամ համառօտութեամբ պատմել ձեզ և ճշմարտութիւնն յայտնել, պատասխանեց Պերտորո, վասն զի միտք չունիմ տիկին մը դատապարտել :

«Խղճալի տիկին, Մտուծոյ շնորհօք՝ ազատութիւնդ քեզի ալ կրնամ դարձունել, ըսաւ դատաւոր :

ըր . արդեօք որչափ վշտանալու առիթներ ունեցած էք . . . և :

«Տէր իմ պատասխանեց Վարդուհին, համեստութեամբ, ստոյգ է որ վշտացայ՝ բայց երբ Մտուծոյ ներկայութիւնը մտադ իր աչոյց առջեւ և սրտին մէջ ունենայ, և անմեղ ըլլալը կատարելապէս զգայ, առանց արանջանայ ամէն բանի կրնայ համբերել : Եւ ապա յաւելցուց Այլեօմին նայելով : Մտուծոյ մէջ միմիայն ուրախութիւնս՝ ասոր սրտին մէջ Մտուծոյ սէրը արձածուելուն շնչին գործիք մը ըլլալ էր, շնորհակալ եմ Մտուծոյ որ գերութեան խստութիւնը մեղմացուց՝ դժբաղդ Այլեօմին հոգին բարեպաշտական վարմունքներ ստանալը քանի կը տեսնէի սիրտս գոհ կ'ըլլար » :

Մտենակալներն անոր խօսուածքին քաղցրութեանէն, երեսի յտակութենէն և մանաւանդ ազնիւ հոգւոյն ամբօնութենէն յափշտակուած՝ կը փափաքէին իր անունը ձանձնալ, նոյնպէս ասկէ յառաջ գլխէն անցած դէպքերը : Վարդուհին՝ որ առաջարկութիւննին հաճութեամբ ընդունելով համառօտաբար բոլորը պատմեց :

«Ի՞նչպէս, ըսաւ դատաւորը, Վաֆօրէզ կը կուշուիք . . . ստուգիւ այս երիտասարդ տղու մը անունն է, որ ամենէն յառաջ դրամանենգներուն վրայ կառավարութեան ատիկայ լուր տուաւ : Մշաւատիկ եղելութեան արձանագիրը, և ստորագրութիւնը, Հենրիկոս որդի Վաֆօրէզի, ինքը պաշտօնակալի մը աղայ եմ, ըսաւ, և իր մայրը վարդուհի անունով :

— Փնօք քեզ Մտուած . . . ան, այս իմ զաւաւկրս է . . . » գոչեց Վարդուհին նուազելու մօտ : Մէկէն աթոռի մը վրայ նստեցնելու փութացին, և բոլոր հանդիսականք սատոիկ շարժեցան այս խղճա-

հար տեսարանին վրայ, նոյն իսկ գրամանենգներն անգամ:

«Ուրեմն իրաւունք ունէր երբ անդադար կը կրկնէր թէ՛ Մոռած զինքը երեսէ պիտի չթողու» ան ատեն ըսաւ Սարթէն իր շարեաց գործակիցնէրուն, որոնք նշանացի այն պատասխանեցին:

Նոյն վայրկենին գահերէցն սպասաւոր մը կանչեց և անոր ականջին բան մը խօսելէն ետք սպասաւորը շուտով դուրս ելաւ:

Փ Ղ Ո Ւ Խ Թ Փ .

Աստուծոյ յուսացող ճառայներն այս կեանաց մէջ ալ փառք կը պսակուին:

Վարդուհին այս ուրախաւիթ լուրին պատճառած յուզմունքէն կամաց կամաց սթափուելով՝ հըրաման խնդրեց՝ իր զաւակն երթալ ընդ գրկելու, բայց գահերցեցէն աղաչեց գեռ քիչ մ'ալ համբերեր և պարտաւորեցաւ հնազանդիլ:

Այս առաքինի տիկինը՝ իր տղան գտնելուն ստատիկ ուրախացած միջոցին, աղջկանը մասին ողջ ըլլալուն խօսք մը ջսկելով սիրտն աղեկէզ անձկութեամբ լեցուած՝ իր այս ուրախութիւնը կընդմիջէր:

Քառորդ մը հազիւ անցած էր՝ սպասաւորը բարետեսիլ երիտասարդի մը հետ ընկերացած ետ դարձաւ: Գահերէցն աղնուութեամբ մը ըսաւ, « Հենրիկոս | աֆօրէզեան, մօտ եկէք »:

Արհու հանդիպակաց պատկերներ մէկզմէկ տեսան, մէկը՝ ծաղկեալ գարնան, մէկալը՝ թարշամած աշնան ցոյցն ունէր, սակայն երկուքն ալ բնութեան սքանչելիքն էին: Հենրիկոս շփոթած և նախազգու

ցութեամբ տողորուած՝ չէր գիտեր իր աչու ընկերուն շողացողը երանջ կամ ստուեր է, վասն որոյ հազիւ կը համարձակէր իր նայուածքը ուղղելու այս վայելչագէմ օտարական կնոջ վրայ, թէպէտ անոր կերպարանքը իրեն ծանօթ կերեւէր, իսկ թուխ մազերը անոր տարիքին վրայ քօղ և ստուեր ձգելովը այս անցայտ նշաններէն չէր կրնար ճանչնալ, որ իրենց փափարած մայրն է: Նոյնպէս Վարդուհին հաւատարու կերկմանք որ իրապէս իր Հենրիկոս զաւակն ըլլայ, և ականպիչ լաւ մը գիտելէն յետոյ ճանչնալ սկսաւ, և դողդոջուն ձայնով մը. « Ա՛հ, դուք էք . . . իմ սիրելի զաւակս. և քու մայրդ խիստ երջանիկ է վերջտօնին գտնելուն »: Եւ կարկառեց ձեռուքները որ բաղկացը մէջ առնու: Հենրիկոս ձայնէն բարբովին ապահովուած՝ մէկէն գոչեց օտուքներուն խոնարհելով, սիրելի Սայր իմ, ս'հ Նրկինք, քու սքանչելիքներդ անքննելի են: Արհուքն ալ թող տուին որ իրենց աչուքներէն ուրախութեան մարգարիտները ուզած ինչտի դուրս ցայտին, և այնպէս Սայր ուտղայ պլլուած՝ ու ինքզինքն անմահութեան եզրը կը կարծէին:

Այս սրտառու չտեսարանին վրայ, ոչ հանդիսականք, ոչ գատաւորներն, և ոչ նոյն իսկ ամբաստանեալներէն, մէկն անգամ կարող եղան իրենց արտասուքնին: Վերջապէս Սարթէն, լուծիւնը ընդհատելով ըսաւ, « Որչափ երջանիկ կըլլայինք՝ մեր կենաց շրջանն ալ այս կնոջ պէս հօրովինք, նոյնպէս իր կատարելու բարեպաշտութեան մէկ նշալը թէոր մեր վրայ գտնուէր, գոնէ այս թշուառութեան մէջ վերջին տանջանաց և դատապարտութեան սպառնալիքները ասկէ կրել չէինք սպարտաւորուեր, ընդհաւկառակն ՚ի ժամանակին վիճակնուս գոհ չըլլալով մեր կենաց երջանկութիւնն անարժան հնարքներով հայթայթել ուղեցինք:

Վահերէցն այս խօսքերը լսելով ամբաստանելոց, անաչառ բայց սրտառուչ և հայրական խրատ մը տըլաւ, իրենց հոգւոյն զղջման զգացողութիւնը բաւնալու, և յաջողեցաւ իսկ : Այսպէս ահա առաքիւնութեան գերագոյն կերպարանքը կարծր սրտերն անգամ կը կալիղեցնէ և իրենց դարձն յուղղութիւն կը սրտաշատէ :

Արիչ տեսարան մ' ալ, ըստ նմին օրինակի սրտաշարժ հանդիսականաց, ներկայացաւ : Այլեւոմ որ արդէն զգաստոցած էր ամբաստանելոց կարգէն գուրս ելլելով Արդուհւոյն առջեւ ծունկի վրայ եկաւ, և աղաչելովմը ըսաւ որ իւր օրհնութիւնը շնորհէ :

« Այլ յուսամ պիտի չմերժէք՝ իմ անկեղծ զղջու մըս, ո՛ր բարեպաշտ և ակնածելի տիկին, գոչեց հեծեծելով. Բաբէ, քեզ երկրորդ մայրս անուանել կը համարձակիմ, որն որ թշուառ մը հոգւոյ սպակաւ նութեհէն աղաւտեցիք, որ հիմայ վերջին կէտիս մէջ ձեր օրհնութիւնով պարարտացած՝ հանդարտ սրտով այն պատիժն ընդունելու պատրաստուիմ, որ արդարութիւնն ինձի համար ալ պիտի սահմանէ. և իրօք պատժուելու արժանի եմ, որովհետեւ ինձի յանցաւոր ընող դժբաղդութեան մասնակից եղած եմ » :

Արդուհին գոչովալիք մօր պէս այն աղեկէզ ձայնէն խանդաղատուած՝ ձեռու ընտրեն այս երխտաւոր դարգուն գլխուն վրայ դնելով մեղմ ձայնիւ համառօտ բայց եռանդալից աղօթք մը ըրաւ : Աւտտի Այլեւոմ խաղաղ խղճով աչքերն երկիւնք ուղղած կրկնեց բարձրաձայն գոչումով. « Ահ, Աստուած իմ . . . շնորհակալ եմ քեզի որ այս մրկածուփ կենացս շաւղին մէջ գորովադութ և բարեպաշտ սրտի տէր հրեշտակ մը մեղի խրկեցիր » . և խօսքը վերջացուցած իր տեղը դառնաւ :

« Տիկին, ըսաւ գահերէցը, դատաւորը ձեր աղաւտութիւնը վճռեց, ու հիմայ ուր որ կ'ուզէք կրնաք երթալ, բայց խօսք մը ունիմ՝ ձեզի ըսելու, դեռ քաղքէն չմեկնած՝ կ'աղաչեմ քովս հանդիպիք. ուրեմն կը խոստանամք :

— Այն, շնա սիրով, պատասխանեց Արդուհին, և յետոյ շնորհակալութեան և մնաք բարեւի համար գլուխը խնարհելով և Հենրիկոսին ձեռքը բռնած՝ թողուց ատեանը » : Ամբաստան գողգոյնուն ձայնով իրեն առաջին խօսքն եղաւ այս հարցումը, « Հենրիկոս քրոջ վրայ ինչ լուրեր ունիք » :

— Սարիամ, ինձմէ աւելի երջանիկ է, պատասխանեց Հենրիկոս, բարեսիրտ տերանց քով երջանիկ կեանք մը կը վարէ :

— Հոս կը բնակի . . . շուտ մը երթանք անիկայ ալ տեսնելու, և գրկելով սեղմեմ կուրծքիս . . . շատ և շատ տարիներ կայ որ կորսնցուցած եմ » :

Այն միջոցին, Հենրիկոս իր քրոջը ինչ որ կը պատշաճէր պատմէին յետոյ, իւր պաշտպանին տունն առաջնորդեց. Այս աղնուական մարդը խիստ շնորհալի կերպով հիւրընկալեց. Արդուհին փոխադարձաբար թէ իր աղուն հայրական խնամք տանելուն և թէ զինքը աղնուաբար ընդունելուն շնորհակալ եղաւ :

Այս ու աղայ այնչափ առարկայներ ունէին իրարու պատմելու՝ որ անոյչքնոյ հրաւերին չէին կրնար զիջանիլ, մինչ զի գիշերային իշխանութեան կէս զօրութիւնն սպառած հազիւ անկողին մտան : Սակայն առաւօտեան գալուստը աւետող թռչնոց մոմունչներն երկուքն ալ արթնցուց՝ բերկրառիթ ձամբորդութիւնն ընելու :

Հենրիկոս, իր բարեբարէն հրաման առած՝ ուրախութեամբ ուղեւորութեան պատրաստութիւն

ներն աւարտելով, նախ Պ. Պահերէցին առւեր եւ թարւ չմուցան :

«Վնիւ տիկին, հաւատարիմ էք ձեր խոստմանը, ըսաւ անոր այս անուտղարմ մարդը, հրամայեցէք. ուրախ եմ որ միասեղ նախածաշիկ ընելու բարեբաղդ գտնուեցայ » : Այսպէս կարգը սուրճին եկած միջոցին, յաւեցուց ըսելով :

«Պիտէք որ մահը՝ առանց աչառելու իր հարուածը հաւատար կը բաժնէ, այս ցաւալի հարուածէն բաժին մ' ալ կողակցիս տարով՝ իր գարուն հասակին մէջ առանց խնայելու գերեզման գրբեց, ուստի որք թողած մանկուտայր խնամածու մը կը պակտի կրբեւ գորովայր մայր տան մէջ դանտը խնամելու. սր եթէ այս պաշտօնը վրագ առնուլ զիջանիք, ստուգիւ ինձի մեծ ծառայութիւն ըրած կ'ըլլաք :

—Շատ շնորհակալութեամբ կրնայի ընդունել, պատասխանեց Վարդուհին, թէոր կրթելու քիչ մը աջողակութիւն ունենայի, վասն զի պարզ գիւղացի մ' եմ ես, և հետեւաբար անարժան այդ պատուաւոր պաշտօնին :

—Արելի տիկին, այս բանիս վրայ հոգ մի ընէք. կրկնեց գահերէցն, արտաքին կրթութիւններու համար իրենց պէտք եղած վարժապետներ և վարժապետուհիներ կրնամ վարձել, բայց ձեզի պէս հազուագիւտ հանգամանքներով մէկն անկարելի է գրտնել, որ կարող ըլլայ անոնց միտքը աստուծոյ սիրոյն և երկիւղին մէջ մշակելու. վասն զի սրտով քան թէ մտքով եղած կրթութիւնը՝ միւս ուսմունքներէն աւելի կը գերադանցէ իմ քովս : Գուք որ հաւատոյ և աւարքինութեան շաղկին մէջ վերահաստատել կարող եղաք գրամաններ մը՝ այն Վիլեօմը, որուն հոգին արդէն եղծեալ էր, շատ իրաւամբք հեղ և դիւրանասց տղայք ալ կը կարենայք կրթելու :

Վարդուհին. տեսնելով որ պատճառ ելուտ անգլխովը և՛ անոր կամեց բարի առաջարկութիւնը չընորհակալութեամբ ստիպուեցաւ ընդունիլ, իրենց բեց որ իրեն թոյլ տուութիւն ընէ՝ իր սիրելի Վարիւսին երթալ տեսնելու, և եթէ կարելի է ժամանակ մը որ նախ իր մայրական անյագ սէրը դո՛հ ընելով այնպէս վերագառնայ :

«Ա՛հ, դուտոր մ' ալ ունիք, և ուր է՞», հարցուց գահերէցը :

Ան ատեն Վարդուհին, իր կենաց մէջ տեղի ունեցած դէպքերուն երեւելի մասերը պատմեց՝ որոյ խիստ հաճութեամբ ունկնդիր եղաւ :

Արբոր խօսքը վերջացուց, գահերէցը ըսաւ ան ատեն, «Անտարակոյս աղջիկդ ալ ձեզի նման բարեպաշտ և խոհեմ մէկը պիտի ըլլայ, ուստի մեծ յոժարութեամբ տանս մէջ բնակիլը կ'ընդունիմ : Բայց տակայն ներկայ ուղեւորութիւննիդ ստքով չեմ ուզեր ընէք. թէ որ իմ դիտաւորութեանս զիջանիք վարը կառքս միայն հշամանի կ'ըսպասե՛ շուտ մը դէպ ՚ի ձեր սիրասուն աղջկան քով տանելու » :

Վարդուհին ըութեամբ՝ Ատուծոյ անբաւ ողորմութեանը շնորհակալ բըղէն յետոյ, ակնագործութեամբ գահերէցին ալ իրենց երախտագիտական յարգանքը նուիրելով կառքը՝ մտան :

Մինչդեռ երկնից ակը՝ իր կէս շրջանը կատարած էր, չորս գեղեցիկ ձիերէ լծուած փառաւոր կառք մը դեղալուծաւ Պ. Վիլեօմին դրան առջեւ կեցաւ. խնայն շէնրիիս վար ցատկելով իր մարք քողարկեալ կառքին մէջ թողուց, որպէս զի չափազանց ուրախութիւնով չըլլայ որ իր քոյրը վնասի :

Այն միջոցին Վարիւս, Պ. Վիլեօմին տղայոց հետ պատուհանը կը գտնուէր, երբ տեսաւ որ շէնրիիս անանկ կառքէ մը վար կ'իջնէ որուն պերճ և

մարութ հաղուած մարդ մը եռանդեամբ կը ծառայէր, Լիդորն այս տեսակ փառաւոր գարտեան վերայ սատարիկ զարմացած կը կարծէր թէ երազ կը տեսնէ. Հենրիկոս անոր ժամանակ չթողելով մէկէն սենեակը մտաւ. «Մարիամ, սիրելի բոյր», ըսելով և անտուր շարժումով վիզը սլուեցաւ. և այնպէս քանի մը վայրկեան մնաց՝ առանց ուրիշ բառ մը խօսիլ կարողանալու:

Այս ինչ հանելուկ է, Հենրիկոս, հարցուց բոլորը, որ ես չկրցայ լուծելը միթէ բաղբը մէկէն ի մէկ այգբան մեծցուց բեղի քառածի շքեղ կառք մը և ոսկեհիւս ժապաւէններով սպասաւոր մը ունենալու չափ:

Ահ, կարծ խօսելու համար, սթափելով պատասխանեց Հենրիկոս. Աստուած որուն անունը օրհնեալ ըլլայ, կը համարձակիմ մինչեւ անգամ աշխարհիս երջանկութեան վիճակոյնէն աւելի գերազանց երջանիկ եմ ըսելու: Ար տեսնես, այս կառքը . . . մեր ամենապատուական գանձը իր մէջը կը բովանդակէ. ահա իրօք քեզ հանելուկ մը՝ որն որ լուծելու համար քաջութեան կը կարօտի:

—Այլ . . . կրկնեց Մարիամ այլապէսնա՞ծ, ո՞վ է . . . Հենրիկոս, սիրելի եղբայր իմ, սրդեօք կարելի է, բայց ինչ կ'ըսեմ, Լիդորնից համար անկարելի բան մը չկայ:

—Այս, ճիշտ էր, իրեն հաստատ յոյս ունեցողներուն փափաքը՝ թէ որ սուրբ է, ուշ կամ կանուխ կը կարգէ: Ահաւասիկ նոյն ինքը, յաւելցուց Հենրիկոս կառքին կիսաբայց դուռը ցուցնելով ուր մայրը անհամբեր սրտով իրենց գալուստը կըստպատէր: Մարիամ ինքզինքէն ելած մէկէն վար ցատկելով գնաց իր սիրելի մօրը կուրծքին վրայ ինկաւ. և բաւական վայրկեաններ պէտք եղաւ սթափելու,

նոյն վիճակն ունեցաւ մայրն ալ, այնպէս փարած որ մէկ մէկու կուրծքը՝ երկար ատեն ուրախութեան ինքնաբուր արտասուօք պարտաւորեցան թրջել:

Այսպէս պահ մը անցնելէն ետեւ՝ Մարիամ աշուրները բանալով առաջին տեսածը մայրը եղաւ. «սիրելի մայր, աղնիւ մայր աղաղակեց, ահ, քանի քանի անցեալէն մէջ գլորեցան, իսկ դուք ո՞ր անգուծ ձեռքով մեղմէ վարագուրեցաք, միթէ հաւատամ, թէ աշուրներուս առջեւ շողացողը դուք էք: Մայր . . . :

Աղնիւ Վարդուհին իր ստեպ համբոյրներով կը պատասխանէր, և ինչ ընելիքը չէր գիտէր. հաղիւ հաղ կարողացաւ՝ լուծեան քողը մէկզի առած պատասխանել, «էս եմ, քու մայրդ, անզուգական իմ Մարիամ»: Այս ըսելով երկուքն ալ կուրծքին վրայ սեղմեց և աչքերը վեր վերցունելով, գոչեց, «Լիդորնիք, Աստուած իմ . . . շնորհակալ եմ . . . բիւր անգամ շնորհակալ, որ քեզմէ զատ ինձ երջանիկ ընող զուակներս՝ անգամ մ'ալ երկրիս վայ տեսնելու սուրբ միսթարութիւնը պարգեւեցիր»: Եւ իրարմէ բաժնուելու համար ժամեր ու վայրկեաններ պէտք եղան:

Փ Լ Ա Ի Ե Թ Ե

Քանզի տէր Աստուած արևու վահան է. Տէրը շնորհք ու փառք պիտի տայ, եւ բարութիւն մի պիտի չպակսեցնէ ողջութեամբ քաշողներուն: ՍԱՂՄՈՍ 27.

Միւս օրը մինչդեռ առաւօտեան արշարուսոյ մօտակայ գալուստը կ'աւետէր մեղմ զեփիւս մը, և նիրհող բնութեան թմրութիւնը կ'սկսէր փորա-

տեղ, Մարիամ իր մօրը և եղբորը հետ ընկերացած
 իրենց բարերարներուն հրաժարական օղջոյնը առաւ
 և արտասուքն իր աշխոյժ երախտագիտութիւնը՝ որ
 ինչպէս գլխաւոր առաքինութեանց մէկն է իւր սրբ-
 տին նման որսերու : Անոր մեկնելուն վրայ ամբողջ
 ընտանիքը սաստիկ կը մարմարէր, վասն զի իր սրան-
 չելի յատկութիւնները զինքը ամէնուէն առջեւ սի-
 բելի բրած էին . բայց խորհելով որ անիկայ աւելի
 մեծ երջանիութիւն պիտի վայելէ իր բարեպաշտ և
 սիրուն մօրը քով, և ասով կը միտնարուէին : Ա եր-
 ջապէս մեկնեցաւ՝ իրեն հետ Ա իլյեօմին բոլոր ըն-
 տանեաց յարգն ու օրհնութիւնները սանկելով :

Արդու հին, գահերէցին տանը մէջ իբրև խնա-
 մածու անոր սրգւոյ՝ մօր մը պատշաճ պարտաւորու-
 թիւնները կը կատարէր, և շատ բարիքներ արդիւ-
 նաւորէց . Մարիամ ալ իր բոլոր կարողութեամբը
 կ'օգնէր անոր : Տղայքը քիչ ժամանակի մէջ՝ Ա արդու-
 հին իբրև իրենց հարազատ մայրը և Մարիամն իբրև
 հարազատ բոլոր սկսան սիրել :

Գահերէցն իր սրամտութեամբը գիտելով՝ որ
 Մարիամ ներսի գին ուսման աշխոյժ փափայք մը ու-
 նի, հրաման առաւ որ դասընկեր ըլլայ իր զաւակա-
 ցը, որոնց յաջողակ վարժապետներ պաշտօն ունէին
 կրթելու :

Հենրիկա իր նախկին տիրոջ քով բնակեցաւ,
 ոչ իբրև տղայ մը այլ իբրև աշակերտ դեղագործի
 և քանի մը տարիէ ետքը Պ. Ա իլյեօմին վաճառա-
 տան մէջ դեղագործի օգնական եղաւ :

Բայց աւելի երջանիկ տպագայ մը՝ մեր երկու
 սրբոց Աստուած պատրաստած էր : Ուստի Մարի-
 ամ քառամեաց տարիքին հետ նշանաւոր գեղ եւ
 վայելչութիւն մը առած, և հետեւաբար սրանչելի
 բնաւորութեամբը և ընտիր կրթութեամբը իր մե-

ծանձն բարերարին ուշադրութիւնը կը գրաւէր,
 նոյնպէս վարժապետները անոր ուսման մէջ բրած
 յառաջադիմութիւնը ուրախութեամբ կը սլամէին
 այնպէս որ գահերէցը անկասկած՝ անոր ամուսնու-
 թեան ձեռք կարկառեց :

Այս արժանաւոր անձը հաստատ համոզուած
 էր՝ որ երբ օրիորդ մը տահմի աղնուականութիւն ու-
 նի և անոր հետ թէսը համեստութիւն և կատարե-
 եալ կրթութիւն չունի, բնդունայն է և չիրնար իր
 զաւակներուն ճշմարիտ մայր ըլլալ :

Մարիամ իր բարերարին առաջարկութիւնը ըն-
 գունեց ոչ միայն հարստութեանը համար՝ այլ անոր
 կատարեալ Աստուածսրաշուքութեանը վրայ զմայլած,
 ուստի հարսանեաց հանդէսին տեղի ունեցած օրը՝
 շատ երեւելի մարդիկներ հրաւիրուած ըլլալով ա-
 մէնքն անոր ուրախակից ըլլալու համար փութացեր
 էին : Մինչդեռ իր հաւատարիմ բարեկամներուն
 կողմէն հարսանեաց ձաւեր կը խօսուէր, որոնց գա-
 հերէցը շնորհակալ ըլլալով, յաւելցուց :

“Բազդ բուսածն ըստ իս Աստուծոյ աջն է, որ
 ինչպէս սուրբ գիրքն ալ կրսէ” . “Տէրը կ'աղքատա-
 յունէ և Տէրը կը մեծցունէ, ամբարտաւաններն ալ
 կը խոնարհեցնէ” :

Ուստի անոնք՝ սրոնք աղքատ ծնած են բայց ա-
 ռաքինի և Աստուծոյ պատուիրանացը շաւղին մէջէն
 երթալու միշտ հետամուտ, միթէ պէտք չենք քաջա-
 լերել, նոյնը ուրիշներու օրինակ ընելու համար :
 Այս տեսակ առաքինի աղքատները ամէն կողմէ քա-
 ջալերելու և վարձատրելու համար խորհելը անգամ
 առաքինութիւն է կրսէ Սաղմոսը . “Արանի անոր որ
 աղքատին հոգ կը տանի, նեղութեան օրը Տէրը
 պիտի փրկէ զանիկայ, և այն” : Արդ սիրելի Պարո-
 նոյք, գոնէ Աստուծոյ աջը հարստութեան բարձ-

բացուցած երիտասարդները իրենց պարսք սեպե-
 ֆին ամուսնուածեան ընկեր որոշելու համար՝ առա-
 քինի և համեստ աղքատուհի մը գտնել . քան թէ
 ազահուածեամբ մեծերու գուռներ զարնելով անոր
 հարստու թեանը ամուսնանալ . և այս օրիորդին հետ
 սրգուոց տէր ըլլալու համար սուրբ սիրով ասարիլ չէ ,
 այլ մետաղ մետաղի վրայ դիզելու մէկ պատրուկ
 մը , և հետեւաբար նոյն ամուսնուածիւնը սուրբ ջը
 կրնար ըլլալ : Երբեմն այս ցաւալի անխահեմու թեան
 վհին մէջ օրիորդներն ալ ինքզինքնին կը գահալիմեն՝
 փոխանակ տղու մը սրտի կրթութիւնը փնտռելու
 միայն մտքի և առ երեւոյթ շարժումներէն խա-
 բուածմէկէն ՚ի մէկ կը սիրահարին ՚ի վիշտ ապագա-
 յին . բաւական է որ իրենց ընտրած հարուստ ըլլայ :

Առաքինի Գահերէցը՝ աղքատ Սարիամին իրեն
 կողակից ընտրելովը արդեամբ ալ երջանկուածեան
 համը կղզար , և Աստուծոյ շնորհքը՝ երկար տարիներ
 անարտուժ կեանք վարելու համար , այս ընտանեաց
 ընկերացաւ :

Այլեւոմին անկեղծ փոփոխումը զինքը Աստուա-
 ծային և մարդկութեան թողութեան արժանացուց-
 վասն զի գահերէցը , իր երիտասարդ հասակին և
 զղջմանը նկատմամբ մահւան չդատարարուց . այլ
 երկու տարի պարզ բանտարգելութիւնով արդարու-
 թիւնը գոհ ըրաւ : Մինչդեռ իրեն չարեաց գործա-
 կիցները կարծրացած յանցանաց մէջ կորսուեցան ,
 նոյնպէս ճերուէի Վիքայիսը գառն և ամօթալից պա-
 տուհասով փչեց իր հոգին :

Երբոր կիլեօմ իր ազատութիւնը ստացաւ , գա-
 հերէցը Վարդուհե այն խրատով իր ծառայութեանը
 մէջ ընդունեց քարտուղարի պաշտօնով . վասն զի
 պքանչելի գիր մը ունէր : «Մէտք է ազէկ վարուիլ
 կրտէր գահերէցը , արդարութեան մատնուած յան-

ցաւորի մը հետ , երբ որ իր պատիժը կրելով և ան-
 կեղծ զղջումն ալ անոր հետեւի . թէ որ չօգնենք իր
 նոր ստացած առարինութեան , խոչնդոտ կ'ըլլայ դա-
 տարկութիւնը և հացի կարօտութիւնը , որն որ շատ
 մոլութիւններ ասկէ ճնուենդ առած են :

Այս մարդասէր և արդար զգացմունքները՝ ա-
 ռանց վարձատրու թեան չմնացին , վասն զի Այլեօմ
 ոչ միայն առարինի և պատուաւոր կեանք մը անյուց ,
 այլ և խիստ հաւատարիմ օգնական եղաւ իր բաղ-
 մողը ալ իրօք . այնպէս որ այս պատկառելի գահե-
 րէցը՝ հուսկ յետոյ իր բոլոր հոգերը անոր վրայ թող-
 լով թէ մարմնաւոր հանգստութիւն վայելելու և
 թէ հոգեւոր պարգեւերը լիուլի գոհ ընելու կարող
 եղաւ :

Քամի մը խօսք ետ :

Արդ , սիրելի ընթերցողք , պատմութեան զարդ-
 եղող բոլոր անձինք թեպէս այս փոփոխական կենաց
 մէջ շատ փորձութիւններու մող'ն անցած՝ բայց
 Աստուծոյ վրայ ունեցած իրենց հաստատ յոյսերնին
 վերջապէս երջանկութեան պակաս բոլորէց գլուխնին :
 Այս հաստատ յոյսերնին անփոփոխ մնաց նաեւ
 հանգստութեան մէջ ալ . վասն զի նպատակնին հան-
 դերձեալին փառաց մասնակցիլ էր :

Սուտի , ծաղկահասակ եղբարք իմ՝ զուարճանա-
 լու համար լոկ կարդարով չ'անցնինք , այլ ուրիշին կը-
 բաժնեղու թիւնէն օգուտ մը բաղելու ջանք ընենք :
 Նախախնամութիւնը՝ թէ որ մեզի ալ այս օրինակ
 տաղտուկ և դժուարին փորձերու ներքեւ երբ ձը-
 գելու հաճի , առանց յուսահատելու նոյն հաստատ
 յուսով Աստուծոյ սղորմութեան ապաւինող շին-

բիկոսին և Մարիամին սրտմուծիւնը յիշելով քա-
 ջալերուինք . որոնք չափազանց չքաւորութեան, ցա-
 ւոց և տանջանաց մէջ համբերութիւնը իրենց ա-
 ուջնորդ առած յուսով կապրէին, Աստուած յու-
 սոյ այս կենաց մէջ ալ երեսէ չձգեց, երջանկութե-
 անցունելու համար այլ շատ օրեր ալ պարգեւեց :

Ան կը յարմարի, հեղինակի մը այն խօսքը, թէ՛
 « գժբաղդութիւնը այս աշխարհիս մ' է ուր որ այս
 դպոյրը գացած չէ, բան մ' ալ չէ սորված : Բայց
 աւանդ, կուրութեամբ շլացած մարդու մը միտքը
 ու հոգւոյն տգրը՝ ոչ օրինաւորն և ոչ ալ իրաց բուն
 ճշմարիտ կերպարանքը գիւրաւ կրնայ անտեսել . մանա-
 ւանդ թէ որչափ չարութեան անդունդը իջնայ՝ այն
 չափ աւելի իրեն մթին ու խառարին կ երեւայ, և
 իր ժամանակաւոր երջանկութիւնն ու ազատու-
 թիւնը գտած երեւակայելու աստեն՝ մէկէն ՚ի մէկ մըշ-
 տընջնաւորն ալ կորսնցնելու յուսահատութեան
 մէջ կ'իյնայ :

Այս վաղանցուկ կենաց կրկնօին մէջ հաստա-
 տուն բան մը չկայ, և ամեն բան հազար փոփոխու-
 թեան ներքեւ կ'իյնայ : Այնտեղ մ' բազդաւորը այս
 անհաստատութիւնէն կը սրտաւորի երկիւզ կրելը
 իսկ թշուառը հոն յուսոյ առիթ մը կը գտնէ, որ
 ինչ իր երջանկութեան ստաղը ծագելուն : Թէ որ
 խոհեմութեան հարցնենք՝ կը պատասխանէ որ Աս-
 տուած Մարգարէին բերնով ավան սրտագամին հե-
 տելինք . « Տիրոջը յանձնէ քու հոգերդ, ու անի-
 կայ կը կերակրէ քեզի, և արդարներուն սասանու-
 թիւն չտար :

Միմիայն մէկ վիճակ մը կայ խիստ վատաբաղդ,
 որուն համար ամէն ինչ չքութեան անդունդը խո-
 րատուղուած է, թէ ներկայն և թէ ապագոնին . ա-
 նոնց համար բոլոր երջանկութեան և մարուք ուրա-

խութեան աղբիւրակները յաւխտեան ցամբած են .
 անոնք ամբարիշտներն են, որոնց կարծրացած սիրտե-
 ըր կը մերժեն զղջման բոլոր աղղեցութիւնը՝ որ ա-
 ուարինութեան դարունն է :

Քանի որ ինքզինքնիս արժանաւոր կ'զգանք լա-
 ւագոյն վիճակի մը՝ բոլոր վստահութեամբ աշուրնիս
 կրնանք բարձրացունել գէպ ՚ի մեր երկնաւոր Հայրը,
 որուն վճիռները երբեմն անհասանելի են, բայց միշտ
 յանտահմանս իմաստուն, և ամենակարողութիւնը և
 անեղբ ողորմութիւնը կարող են ակնթարթի մը մէջ
 զմեզ՝ մարդկային թշուառութեան անդունդէն եր-
 ջանկութեան կապտըր տանելու . . . :

Յ Ա Ն Կ

		Թիւ.
ԳԼՈՒԽ Ա.	Հենրիկոս եւ Մարիամ կը գունեն իրենց հայրը.	5
» Բ.	Դժբաղդ տղայք.	15
» Գ.	Զու, իրենց հայրենի գիւղէն.	22
» Դ.	Պատահարք ուղեւորութեան.	32
» Ե.	Անտառին մէջ անցուցած գի- շեր մը.	39
» Զ.	Ի՞նչ բան պատահեցաւ վար- դուհւոյն իր տղայքը թող տալէն յետոյ.	48
» Է.	Տղայք զուր տեղը կը փնտռեն իրենց մայրը.	57
» Ը.	Ոճիսազործին ընտանիքը.	62
» Թ.	Նոր ուղեւորութիւն.	71
» Ժ.	Բարի Աննային հիւանդութիւնը բարեգործութիւնը եւ վարձաւո- րեալ սէր.	76
» ԺԱ.	Վիլլեով դեղատնայնացի,	81
» ԺԲ.	Հենրիկոս եւ Մարիամ մէկմէ- կէ ստիպուեցան բաժնուելու.	85
» ԺԳ.	Զարմանալի գիտ.	90
» ԺԴ.	Առաքիհնութեան վարձաւորու- թիւնը.	96
» ԺԵ.	Ուղեւորութեամբ գացողին Ատոռ- ճոյ փառքը կը հասնի:	103

18954
18955
18956
18957

2013

